

Empowerment: – Et paradigmeskifte i spesialpedagogisk rådgivning?

*En fagkritisk studie av empowerment som
prinsipp for spesialpedagogisk rådgivning*

Marianne Vik

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskapelige fakultet
Institutt for spesialpedagogikk

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2011

Sammendrag

Tittel

Empowerment: – Et paradigmeskifte i spesialpedagogisk rådgivning? En fagkritisk studie av empowerment som prinsipp for spesialpedagogisk rådgivning.

Bakgrunn og formål

I løpet av en langt yrkesliv i norsk grunnskole har jeg erfart hvor viktig foreldrenes styrke og mestringsevne er, spesielt når de opplever å få et barn med kronisk sykdom eller funksjonshemming. De er avgjørende for barnets utvikling og framtidsmuligheter. God foreldrerådgivning og gode støtteordninger er helt avgjørende for å skaffe foreldrene et overskudd som kan komme barna til gode. Min interesse for rådgivningsfagets muligheter er utgangspunktet for valg av tema.

Bakgrunnen for valg av en fagkritisk tilnærming til empowermentbegrepets relevans for spesialpedagogisk rådgivning, var at fagpersoner på Institutt for spesialpedagogikk (ISP) brukte denne termen til stadighet. Empowerment ble brukt som et begrep én var innforståtte med, men samtidig var det vanskelig for meg å få tak i nøyaktig hva fagpersonene la i det. Min førforståelse av ulike begrepers dominans i forskjellige tidsepoker, gjorde at min forskertrang ble vekket. Hvordan kan empowermentbegrepet være like brukbart i forhold til teambuilding og selvhjelpsgrupper for brystkreftopererte som for utviklingshemmede med ønsker om å bestemme over egen fritid? Hva er det med dette begrepet som rommer så mye god vilje? I en av våre pensumartikler ble empowermentprinsippene karakterisert som et paradigmeskifte i forhold til spesialpedagogisk rådgivning. Jeg stiller med en viss faglig skepsis i forhold til forestillingen om empowerment som en slik radikal endring. Denne påstanden drøftes sammen med dokumentanalysen av pensumartikkelen.

Min masteroppgave er i to deler. Den første skisserer et bilde av empowermentbegrepets innhold og betydning, og legger grunnlaget for del to. Her analyseres og drøftes betydningen av empowerment som metode i spesialpedagogisk rådgivning.

Problemstilling

Med utgangspunkt i Liv Lassens artikkel i *Spesialpedagogikk* (Befring og Tangen (red.). 2008) granskes:

“Empowermentprinsippenes relevans for spesialpedagogisk rådgivning – muligheter og begrensninger?”

Metode

For å belyse problemstillingen har jeg brukt tidligere forskning på emnet kombinert med litteratur og offentlige dokumenter. Studien er strukturert i to deler. Datainnsamlingen i første del har i stor grad dreid seg om å finne, velge ut, tolke og analysere foreliggende litteratur og kilder. I denne prosessen har *kildekritikk* vært sentral for å finne og vurdere kilder. Disse har i sin tur blitt analysert, tolket og så benyttet i dokumentanalyse og drøfting av en fagartikkel på masterstudiet for spesialpedagogisk rådgivning. Dokumentanalysen består i en *kvalitativ innholdsanalyse* som har fulgt en *hermeneutisk* tilnærming til materialet.

Resultat

Hovedkonklusjonen i første del av studien dreier seg om å erkjenne kompleksiteten i begrepet empowerment og dets mange uttrykksformer. utfordringen er å forholde seg til de mange fortolkningene av begrepet på ulike tidspunkt, i mange sammenhenger for å kunne undersøke og bestemme fenomenet. Denne faglige bevisstheten hos profesjonelle hjelpearbeidere er avgjørende for de konsekvenser bruken av empowerment får. Spørsmålet om empowerment-prinsippenes metodiske relevans for spesialpedagogisk rådgivning og drøftingen av begrepsposisjon i forhold til en konkret fagtekst, viste også betydningen av bevissthet i begrepsbruken. Empowerment er ikke først og fremst en metode som retter seg mot enkeltindivider. Den begrepsmessige gjennomgang viser at sentrum i den opprinnelige definisjonen av empowerment er fellesskapet, der individets kontroll og ledelse må forstås i sammenheng med dets sosiale og politiske omgivelser. Empowerment forstått på denne måten må sies å ligge utenfor rådgiveroppdragets mandat. I oppgavens tittel stilles spørsmålet om empowerment representerer et paradigmeskifte i rådgivningssammenheng. Drøftingen konkluderer med at til tross for de viktige endringene empowermentprinsippene representerer, kan endringene vanskelig sies å være så gjennomgripende og fornyende at de fortjener å bli kalt paradigmeskifte. Dette vil imidlertid være avhengig av hvordan en definerer begrepet paradigmeskifte.

Forord

Ifølge forfatter Barbara Ehrenreich (2010) kan nødvendigheten av å opprettholde samholdet i en gruppe iblant overstyre realitetssans, sunn fornuft og få oss til å nøle med å utfordre konsensus. Hennes anliggende er å vise hvordan den hemningsløse dyrkelsen av positiv tenkning har underminert Amerika, og hennes appell er klar: ”Klagere i alle land: Skru opp volumet!”

I arbeidet med masteroppgaven har jeg kjent på barrierene ved å utfordre det fagmiljøet jeg har blitt en del av på masterstudiet. Det finnes faglig tyngde knyttet til emnet jeg har valgt, formelle lovvedtak og offentlige utredninger har blitt laget med utgangspunkt i ideene om brukermedvirkning og empowerment. Det kjennes i noen grad grenseoverskridende å skulle stille seg kritisk til disse optimistiske og sterke begrepenes betydning for spesialpedagogisk rådgivning. Vi snakker tross alt om honnørbegreper i omsorgspolitikken de siste tiårene. Likevel, det følger ansvar med å være student med lang praksiserfaring. Med min mulighet til å relatere teori til erfaring, praksis og rådende arbeidsvilkår, ble det viktig for meg å utøve fagkritisk virksomhet. Uten solide støttespillere er det likevel ikke sikkert at jeg hadde turt. Først og fremst vil jeg takke Eva Simonsen for hennes faglige trygghet og rause jobb som rådgiver og motivator uten godtgjørelse. Takkes skal også Jon Vidar Sigurdsson, Georges Midré, Ståle Eskeland, Mikael Lagerborg og Nora Skaug, som har vært viktige støttespillere på sine respektive fagområder. Genuin interesse og den daglige dosen oppmuntring har min kjære Thorvald sørget for. Familie, venner, og medstudenters entusiasme og deltagelse har vært av stor betydning. Tusen takk for alle heiarop underveis!

Oslo, mai 2011

Marianne Vik

© Marianne Vik

2011

Empowerment: – Et paradigmeskifte i spesialpedagogisk rådgivning?

Marianne Vik

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	7
1.1 Bakgrunn for temavalg	7
1.1.1 Presentasjon – granskingsområde	8
1.2 Temaets aktualitet	8
1.2.1 Empowerment preger norsk offisiell politikk	10
1.3 Førforståelsen og forståelsens horisont	12
1.4 Problem utvikling og problemstilling	13
1.5 Drøfting av sentrale begrep i oppgaven	14
1.5.1 Spesialpedagogisk rådgivning	14
1.5.2 Empowerment som en teori, en metode, et prinsipp – eller hva?	17
1.5.3 Paradigmeskifte	18
2 Metode	20
2.1 Begrepshistorisk forskning og kildegransking	20
2.2 Utvalg	22
2.3 Analyse og tolkning	26
2.3.1 Kvalitativ innholdsanalyse	26
2.3.2 Hermeneutikk	28
2.4 Forskningsetiske hensyn	30
3 Empowermentbegrepet	33
3.1 Forskningsoversikt	33
3.2 Begrepshistorisk tilbakeblikk 1960–2011	36
3.3 Empowermentperspektiver	40
3.3.1 Empowerment som etablering av motmakt	42
3.3.2 Markedsorientert tilnærming	43
3.3.3 Terapeutisk posisjon	46
3.3.4 Menneskesyn i teorien om empowerment	48
4 Empowerment i spesialpedagogisk rådgivningsarbeid – Hvordan kan prinsippene anvendes?	51
4.1 Presentasjon av pensum på spesialpedagogisk rådgivningsstudium	51
4.2 Valg av granskingsområde	53
4.2.1 Når og til hvilket formål ble fagartikkelen laget?	54

4.2.2 Primær eller sekundærkilde?	56
4.3 Et sammendrag av Liv Lassens pensumartikkel (2008) – min forståelse og tolkning	56
4.3.1 Tekstanalyse og drøfting av problemstilling	59
4.3.2 Analyse av språklige virkemidler i artikkelen	85
5 Avsluttende refleksjon i et metateoretisk perspektiv	87
5.1 Paradigmeskifte?	89
5.2 Metateoretisk refleksjon	89
 Litteraturliste	 92
Offentlige dokumenter	101

1 Innledning

Forståelsen av spesialpedagogisk virksomhet endrer seg i takt med samfunnsmessige forhold. Hvordan man forstår spesialpedagogiske behov, funksjonshemming eller spesialpedagogens plass i samfunnet er ingen konstant størrelse. For å forstå dagens situasjon, er det nødvendig å rette oppmerksomheten mot de siste tiårenes store endringer i ideologiske og velferdspolitiske strømninger. Politikken rettet mot funksjonshemmede og andre med hjelpebehov kan ikke sees isolert fra samfunnets utvikling, ei heller fra den politiske utvikling generelt. Som spesialpedagog finner jeg det meningsfullt å betrakte empowermentbegrepet og dets faglige utbredelse i et metateoretisk perspektiv. Begrunnelsen er at dette skal bringe meg nærmere en forståelse av begrepets betydning praktisk/teoretisk, og i forhold til om det virkelig representerer et paradigmeskifte. I et metateoretisk lys, kan muligens min og andres forståelse av begrepets plass i spesialpedagogisk rådgivningslitteratur og -undervisning utvikles. Videre vil arbeidet med å studere empowermentbegrepets utbredelse og begrunnelse i utvalgt rådgivningslitteratur kunne bidra til å belyse og klarere om posisjonen kan forsvares ut fra en faglig og empirisk begrunnelse.

I dette første kapitlet vil jeg presentere bakgrunnen for valg av tema, min førforståelse, temaets aktualitet og hvordan idé utviklet seg til problemstilling. Deretter presenteres problemstillingen med utdypende forskningsspørsmål og de føringer som dette legger for oppgaven. Formålet blir presentert før oppbyggingen av oppgaven skisseres.

1.1 Bakgrunn for temavalg

Min studietid på masterstudiet ved ISP, Universitetet i Oslo (UiO) har gitt innsikt i mange ulike temaer og problemstillinger innenfor valgt studieretning. Rådgivningsfagets praktiske øvelser og teoretiske fundament har fanget min interesse spesielt. Særlig gjelder dette det teoretiske grunnlaget for empowerment som rådgivningsmetode. Liv Lassens pensumartikkel (2008) (i Befring og Tangen (red.), 2008) karakteriserer da også denne metoden som et *paradigmeskifte i spesialpedagogisk arbeid*, og empowermentbegrepet har blitt hyppig benyttet av flere andre lærere ved den spesialpedagogiske utdannelsen. Det blir brukt som et begrep man er inneforstått med i dette miljøet. Nøyaktig hva de ulike fagpersonene legger i termen er likevel ikke klart for meg. I løpet av studiet på ISP, UiO har jeg hørt empowermentbegrepet omtalt som alt fra *nyskapende*, *avgjørende* til noe *ullent*, *moteord* og

rosa silkepute. Det har pirret min interesse og faglige nysgjerrighet. Det er derfor interessant å se på hvordan dette angivelige paradigmeskiftet har påvirket rådgivningsstudiet, når det skjedde, i forhold til innhold, samt se på omfanget av disse rådgivningsteoretiske endringene.

1.1.1 Presentasjon – granskingsområde

I et ønske om å trenge dypest mulig ned i den aktuelle faglitteraturen har jeg valgt ut én artikkel jeg vil granske nærmere. Valget falt på pensumartikkelen til Liv Lassen (2008). Bakgrunnen for valg av analyseområde er artikkelens sentralitet når det gjelder min problemstilling, det obligatoriske rådgivningspensumet og forfatterens posisjon i faget rådgivning. Lassen kan sies å være en nøkkelperson i rådgivningsutdannelsen til mer enn 100 masterstudenter hvert år, og i tillegg har hun preget arbeidet med å sette empowermentprinsippene på dagsorden for spesialpedagogisk rådgivning i Norge. Empowermentprinsippene har blitt vektlagt både gjennom hennes forelesninger, bøker og artikler de siste ti årene.

Pensumartikkelen jeg legger til grunn har blitt trykket i gjentatte opplag av *Spesialpedagogikk* (Befring og Tangen (red.), 2008) – helt siden artikkelen første gang ble publisert i 2001. I denne læreboka er det vanlig at artikler byttes ut år om annet, og at nyere forskning gjøres tilgjengelig for studentene i form av komprimerte fagartikler. Det kan være grunn til å reflektere over om Lassens artikkel betraktes som spesielt sentral av redaktørene, er svært vesentlig i norsk sammenheng eller om det ikke finnes alternativer som kan erstatte den.

1.2 Temaets aktualitet

Edvard Befring skriver i sin oversiktsartikkel i *Spesialpedagogikk* (Befring og Tangen (red.), 2008) om mulighetsfokusering og optimisme. Han kaller empowermentbegrepet et *fornyende og oppløftende perspektiv for de fleste faggrupper med ansvar for hjelpetrengende barn og familier*. Begrepet har siden 1980-tallet hatt en sentral plass i norsk og internasjonal teori og praksis. Befring (2008) skriver videre:

Empowerment betyr en myndiggjøring av mennesker som søker hjelp og å sette fokus på muligheter framfor deprimerende utsikter. I praksis vil dette bety en verdig samhandling med hjelpesøkende framfor en distansert ekspertholdning. Både som tankegang og som metode har empowerment fått stor betydning i utviklingen av spesialpedagogisk praksis ikke minst ved verdsetting av foreldres kompetanse. (Befring og Tangen (red.), 2008, s. 53).

Empowermentideologien har fått en dominerende rolle innenfor alle omsorgsfag i Norge, men er Edvard Befrings optimisme om gjennomslag og betydning i praksis vel fundert? En hjelpetrengende kom til orde i Dagsavisen den 3. november 2010. Mor til et multihandikappet barn hadde skrevet om sin historie, om det å bli mor til et barn med sammensatte vansker. Hensikten med innlegget var å fortelle hvor viktig det er å få den rette hjelpen når man ikke forstår sitt barns behov. Morens vei hadde vært lang. Via fysioterapi, stimulering, utredning av syn, hørsel, epilepsi, fysisk funksjon og psykisk alder. Det første året gikk med til ulike legebesøk og vurderinger:

Og alle sa til oss; det er dere som kjenner barnet deres. Det føltes så galt. I armene hadde jeg verdens vakreste skapning. Store, blå øyne, hår som gull, hud som fersken. Men jeg kjente henne ikke. Jeg visste så lite om henne. Hun så ikke på meg, hun tok ikke på meg. Snudde seg ikke mot meg og laget ingen lyder. Gråt aldri. Hvor var jenta mi? Hvordan kunne jeg gjøre jenta mi lykkelig? Fortelle hvor høyt elsket hun er? Vise henne hvor vakker hun er? (Sol Albertsen, mamma, Dagsavisen 03.11.2010).

Hun visste godt hvor hun skulle gå med epilepsien, med synet – men hvor skulle hun gå med den lille kroppen uten egen vilje, med barnet sitt, med livene deres og hvem skulle hjelpe med helheten? Hun kjente ikke barnet sitt til tross for at alle sa at hun gjorde det.

Historien aktualiserer spørsmålet om hva empowerment er. Moren blir betraktet som en ekspert på sitt eget barn. Dette er helt i tråd med de prinsipper som blir framhevet i empowerment og er beskrevet blant annet i rådgivningslitteraturen. Hva er konsekvensene av slike prinsipper og tilhørende praksis? Slik denne moren opplever hjelpeapparatet, kan en spørre seg om empowerment kan forveksles med ansvarsfraskrivelse.

Edvard Befring (2008) og Liv Lassen (2008) betoner ”mulighetsfokuset” og den rådsøkendes utviklingsmuligheter ved at søkelyset settes nettopp på individets iboende muligheter. Det er den enkeltes valg som skal respekteres, men hva om reelle valgmuligheter ikke finnes? Hva er begrunnelsen for å tro at alle foreldre er egnet til å ta de rette valg for sine barn? Er det uproblematisk å sidestille to parter i spesialpedagogisk rådgivning, den profesjonelle og den som søker hjelp? Hva er nytt i denne måten å forstå rådgivning på? På bakgrunn av disse faglige funderingene, styrken i empowerment begrepet, antallet ganger det ble brukt i undervisningen og min førforståelse – ble min forskertrang vekket og førte til valg av problemstilling (jf. pkt. 1.4).

For å kunne vurdere pensumartikkelen (Lassen, 2008) vil jeg se den i en begrepsmessig, samtids- og historisk sammenheng. Empowermentbegrepet vil bli undersøkt for å plassere det

i forhold til Lassens ideer, dets innhold og menneskesyn. Men aller først er det nødvendig å klargjøre begrepets sentralitet og dagsaktualitet. En gjennomgang av offentlige utredninger, Stortingsproposisjoner og lovformuleringer kan bidra til å forstå den politiske vektleggingen av empowermentbegrepet i dagens Norge og til å belyse temaets aktualitet i disse normative dokumentene.

1.2.1 Empowerment preger norsk offisiell politikk

Ved søk på empowermentbegrepet på regjeringens offisielle nettportal (<http://www.regjeringen.no>) kommer det opp 145 treff fordelt på artikler/taler, proposisjoner og offentlige utredninger fra 1993 til 2011. Disse omtaler og omhandler empowerment som et sentralt mål eller en metode. Det er et begrep som benyttes i alle departement, og som eksempel kan nevnes Norges offentlige utredninger (NOU), nr. 3, fra Helse- og omsorgsdepartementet: ”Drap i Norge i perioden 2004–2009” (2010), NOU nr. 7, fra Kunnskapsdepartementet: ”Mangfold og mestring (2010) og NOU nr. 8, fra Barne- og likestillingsdepartementet: ”Kompetanseutvikling i barnevernet” (2010). Det understrekes at empowerment er et kjernebegrep for å styrke kvinner, skoleelever, foreldre, innvandrere, barnevernsbarn, arbeidstakere og drapsmenn. Empowerment er rett og slett god norsk politikk. Antall dokumenter som omtaler empowerment ser ikke ut til å avta, men har en foreløpig toppnotering i 2010.

Etter de store lovreformene i helsesektoren på slutten av forrige århundre, fikk vi en dreining vekk fra en paternalistisk helsetjeneste til å vektlegge brukernes rettigheter i langt større grad. Med paternalisme menes at ekspertene tar avgjørelser på vegne av brukerne, og disse påberoper seg å vite hva som er best for brukeren på bakgrunn av sine faglige vurderinger (Tveiten, 2006). Lovreformen kan relateres til at Norge ga sin tilslutning til FN's menneskerettigheter (1948), og som langt senere ble fulgt opp med tilslutning til Barnekonvensjonen (1989, ratifisert av Norge i 1991, inkorporert i norsk rett 2003). De nye lovene omhandler menneskets og barnets rett til å bli hørt og til å være en handlende aktør i eget liv. I lovverket er ikke empowermentbegrepet brukt direkte i lovene, men ved søk i rettsdatabasen (<http://www.rechtsdata.no>) får en 31 treff ved søk på ”empowerment” i ulike dokumenter. Begrepet står blant annet tre steder i Odelstingsproposisjonen til den nye folkehelseloven fra 2010–2011 (Ot.prp. 90). Empowermentdefinisjonen er nært knyttet til ”brukermedvirkning” og ”brukeren som ekspert på seg selv” som igjen er sikret i flere lovbestemmelser. Prinsippet

om brukermedvirkning er en rettighet og en sentral verdi og målsetting for alt sosialt arbeid i Norge. Brukermedvirkningsprinsippet gjenfinnes både i opplæringsloven, lov om barneverntjenester, sosialtjenesteloven, så vel som i lov om pasientrettigheter (Kjønstad, 2007). I skolen er det foreldre/foresatte /barnet/ungdommen som representerer brukerne. Innenfor helsevesenet er det pasienter/pårørende. Samtlige lover vektlegger at tiltak ikke kan igangsettes uten at brukerne foretar et informert samtykke (bortsett fra når loven har klare unntak). I høringsutkastet til ny lov om arbeids- og velferdsforvaltning betoner ulike interessegrupper at brukermedvirkningsprinsippet må styrkes. Dette er synspunkt som framføres av organisasjoner som Norges Blindforbund, Norges Handikapforbund og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon, (<http://www.rechtsdata.no>). Det er fortsatt store utfordringer knyttet til det å realisere brukermedvirkning i praksis, spesielt innenfor psykisk helsearbeid og barnevern (Kjønstad, 2007).

Ved definisjon av empowerment brukes ofte begrepet ”selvhjelp”. Selvhjelp defineres som ”å ta utgangspunkt i opplevelsen av eget problem, gå inn i en prosess sammen med andre, for gjennom denne å erverve innsikt som aktiverer bruk av egne erfaringer for å oppnå forandring.” (<http://www.selvhjelp.no>).

Helsedirektoratet har satset på selvhjelp i et folkehelseperspektiv (start i 2010) og har nylig presentert en Nasjonal plan for selvhjelp (IS-1212). Målet er å få hver enkelt til å ta ansvar for egen livssituasjon, og selvhjelpsgruppene skal drives på initiativ fra de menneskene det gjelder. Veiledende og assistert selvhjelp knyttes til behandling i helsevesenet og de nasjonale retningslinjer for diagnostisering og behandling av voksne med depresjon i primær- og spesialisthelsetjenesten (IS-1561). Det kan se ut til at helsemyndighetene er i ferd med å virkeliggjøre hjelp-til-selvhjelp-prinsippet ved utbygging av lokale grupper i hele landet, og at dette representerer den nye tid i Norge.

I fortsettelsen redegjør jeg for den førforståelse og muligens noen av de fordommer jeg bærer med meg inn i arbeidet med empowerment. Synliggjøringen av disse er nødvendig, fordi det harmonerer med prinsippet om at forskeren skal tre synlig fram som person i sitt arbeid (Traustadóttir, 2001).

1.3 Førforståelsen og forståelsens horisont

Teorien om førforståelsen er et viktig element i hermeneutisk teori. Med utgangspunkt i Heideggers syn på førforståelsen, ble teorien videreført av Hans-Georg Gadamer (Krogh, 2009). I korthet går det ut på at våre fordommer og vår førforståelse utgjør en helhet. Denne helheten kan man aldri ha full oversikt over eller være seg helt bevisst. Gadamer hevder at vi nok kan ta opp enkeltelementer til kritisk prøving, men ikke helheten. Likeledes at vår *forståelseshorisont* kan endre seg. Vår forståelse er aldri uten forutsetninger, vi er alltid innenfor en horisont. Men han hevder at forståelse kan videreutvikles, og at vi er således ikke fanget av en bestemt horisont.

Både som pedagog og mor har jeg erfart hvor viktig god foreldrerådgivning er for barnet, for dets utvikling og for mestringskompetansen til de viktigste personene i et barns liv – foreldrene. Det er helt avgjørende at foreldrene har overskudd og ressurser å bruke på sine barn. Høsten 2009 hadde jeg studiepraksis ved en døgninstitusjon for barn med psykiatriske diagnoser. Dette var barn med alvorlig egenproblematikk, men fellestrekket hos dem som var innlagt var sykdom og store utfordringer også for foreldrene deres.

I løpet av mine 27 år i norsk grunnskole har jeg også møtt foreldre som ikke har fått bearbeidet sin sorg etter å ha født barn med omfattende funksjonshemninger. Noen av disse kommer til skolen med urealistisk forventninger til hva barnet skal klare å tilegne seg, mens andre har fått så dårlige prognoser at de tror at barnet må skjermes for de fleste utfordringer. Å få et barn med en diagnose, kronisk sykdom eller funksjonshemming kan føre til en krise, angsttilstand og senere sorgreaksjon (Davis, 1993, s. 34). Foreldrenes status vil endres fra å være bidragsytere i samfunnet til å bli hjelpetrengende. Hvordan akseptere det? Er det mulig å endre offerrollen til en rolle som aktør i eget liv? Spørsmålet er hvordan vi best kan styrke det sentrale leddet som foreldrene er.

Jeg har også erfart at flere teorier, ideer og ideologier har dukket opp og fått en rask utbredelse i det pedagogiske fagfeltet. Min førforståelse handler blant annet om begreper som ble framstilt for oss studenter og pedagoger på 1970 til -90-tallet som *selve løsningen*. Integrering, ”HVPU-reform”, og ”Psykiatrireform” var ”løsningsordene” som representerte et ”tidsskille” med hensyn til et mer positivt menneskesyn og slutten på ”segregeringsproblemet”. Jeg opplevde i liten grad at innholdet i reformene ble problematisert – og jeg som lærer stilte heller ikke mange spørsmål. I ettertid har motforestillingene kommet og

begrepenes innhold har vist seg å være langt mer komplekse og nyanserte enn først antatt. I utgangspunktet er jeg derfor spørrende til begrep som tilsynelatende kan løse de fleste problemer og som også omtales som et paradigmeskifte. Jeg ser med andre ord med en viss faglig skepsis på forestillingen om empowerment som en slik radikal endring.

Et søk på Google ga 13 600 000 treff på ordet empowerment. Begrepet synes å være i bruk på de fleste av livets områder, og en begrensning er påkrevet for å gi mening til mitt prosjekt. Jeg har en mistanke – det vil si en blanding av fordommer og førforståelse – om at dette er et begrep det kan ha gått inflasjon i: Rommer det alt og ingenting? Dette er bakgrunnen for at jeg ønsker å dykke dypere ned, få tak i teori, ideologi, menneskesyn og politiske føringer som ligger bak empowermentbegrepet. Deretter vil jeg se hvordan dette harmonerer med ideen om bruk av empowermentprinsippene i spesialpedagogisk rådgivning.

1.4 Problemutvikling og problemstilling

I utgangspunktet ønsket jeg å undersøke om og i hvilken grad empowerment blir brukt som prinsipp og metode i rådgivning av foreldre med kronisk syke eller funksjonshemmede barn. Men etter flere forsøk på å lage prosjektbeskrivelsen, fant jeg ut at det ville bli svært vanskelig å samle inn relevante data som skulle kunne bringe fram verdifull kunnskap om et slikt tema. I prosessen med å gjøre temaet om til en forskbar problemstilling for oppgaven, ble det klart at min lange erfaring, forhistorie som lærer, også for funksjonshemmede barn, i stor grad preger min måte å resonere på. Jeg er opptatt av det pensum vi som studenter har blitt presentert for og dets relevans i forhold til praksisvirkeligheten vi skal ut i. Med fare for å bli pragmatisk i forhold til framtidige arbeidsoppgaver i feltet, ønsker jeg i denne oppgaven å diskutere framstillingen av begrepet i studiet rent fagkritisk. Ved å ta utgangspunkt i empowermenttermens mange ansikter og forskning på området, vil jeg forsøke å spore bakgrunnshistorie, idegrunnlag og menneskesyn i begrepet. Gjennom språkbruken, vinklingen, tittelen i ulike offentlige utredninger, som blant annet NOU nr. 22, om nedbygging av funksjonshemmende barrierer i Norge ("Fra bruker til borger"), viser Sosial- og helsedepartementets (2001) ordvalg den rådende politiske vilje og retning i vårt samfunn. Dette er ment å danne bakgrunn for å vurdere nærmere noe av den spesialpedagogiske rådgivningslitteraturen som inngår som obligatorisk lesning i studiet (SPED 4100).

Prosessen med å nedfelle en problemstilling hadde som mål å konkretisere og klargjøre en naturlig vei i arbeidet samt å legge føringer for oppgaven. Med utgangspunkt i Liv Lassens artikkel i *Spesialpedagogikk* (Befring og Tangen (red.), 2008) granskes:

Empowermentprinsippenes relevans for spesialpedagogisk rådgivning – muligheter og begrensninger?

For å belyse problemstillingen skal følgende forskningsspørsmål være med på å utdype feltet:

- Hva slags begrep er empowerment (ideologisk, politisk, metodisk)?
- Hvordan framstilles og begrunnes empowermentprinsippets plass i rådgivningsfagets pensum og undervisning?

Sentrale begreper som blir definert og utdypet nærmere er: empowerment, spesialpedagogisk rådgivning og paradigmeskifte. Avgrensning i forhold til tema vil først og fremst dreie seg om å innringe det svært vide begrepet empowerment. Jeg vil benytte ”snøballmetoden” (jf. pkt. 2.2), systematiske søk på utvalgte begreper i ulike databaser, henvendelser til sentrale fagfolk, offentlige utredninger, lovverk og forskrifter. For å sirkle inn et forskbart område, har jeg valgt å se nærmere på hvordan empowermentprinsippets posisjon begrunnes og framstilles i den obligatoriske litteraturen på vårt studium. Paradigmeskiftespørsmålet som reises i oppgavens tittel defineres senere i dette kapitlet, diskuteres i forhold til dokumentanalysen (jf. pkt. 4) og avslutningsvis i drøftingen (jf. pkt. 5).

1.5 Drøfting av sentrale begrep i oppgaven

I det følgende avsnitt avklares og utdypes begrep som er sentrale i denne oppgaven. Det gjelder spesialpedagogisk rådgivning og paradigmeskifte, samt at det drøftes hvordan empowerment som fenomen skal benevnes og forstås her.

1.5.1 Spesialpedagogisk rådgivning

Det finnes mange ulike rådgivningsformer, derfor er det viktig å presisere hvordan spesialpedagogisk rådgivning brukes i denne oppgaven. Spesialpedagogisk rådgivning er et begrep bestående av to meningsbærende deler: spesialpedagogisk og rådgivning.

I likhet med Johannessen, Kokkersvold og Vedeler (2007) vil jeg benytte rådgivning som paraplybegrep (overordnet begrep) og som sideordnet begrep med terapi, konsultasjon,

veiledning, systemrettet rådgivning, innovasjon og undervisning. Jeg går ikke nærmere inn på alle disse ulike rådgivningsformene, fordi det kun er noen få av disse som er relevante i den videre teksten. Definisjonene av begrepene knyttet til rådgivning har en tendens til å overlappe og utfylle hverandre, overgangene er uklare og rådgiverens rolle og funksjon vil være ulik avhengig av hvilken sammenheng en opptrer i. Johannessen et al. (2007) sier om rådgivning:

Etter vår oppfatning kan man betrakte rådgivning, konsultasjon og veiledning som pedagogisk virksomhet der hensikten er å sette de som søker hjelp, bedre i stand til å hjelpe seg selv, ikke bare i den aktuelle saken de står oppe i, men også i andre lignende situasjoner.

Rådgivning knyttes i min definisjon både til individ og kontekst, da jeg anser bevisstheten om avhengighetsforholdet mellom disse som vesentlige for å lykkes i arbeidet.

Begrepene *rådgiver* og *rådsøker* vil også være sentrale i denne oppgaven. Med *rådgiver* mener jeg den som har innkalt til møtet, blir oppsøkt for å bli rådspurt eller den som skal benytte sine kommunikasjonsferdigheter profesjonelt for å oppnå kontakt og utvikling. *Rådsøker* er den som blir innkalt til møte eller den som aktivt søker hjelp (Johannessen et al., 2007,). I denne sammenhengen vil spørsmålet om hvem rådsøker er, avgjøre om rådgivningsforholdet skal kalles konsultasjon, veiledning eller rådgivning. Med støtte i Johannessen et al. (2007) definerer jeg de tre forannevnte begreper. *Konsultasjon* (s. 17) innebærer i pedagogisk og spesialpedagogisk sammenheng som regel at hjelpen ikke gis direkte til barnet, men via en tredje person, rådsøker (lærer, foresatte eller personale) *Veiledning* (s. 17) forstås vanligvis som mindre frivillig og forkommer i form av student- og praksisveilederforhold, ”supervisjon” og kollegaveiledning. Veiledningsbegrepet knyttes i stor grad til handling og refleksjon over handling. *Rådgivning* (s. 16–17) kan i denne sammenhengen relateres til elever som blir henvist med psykiske vansker eller problemer relatert til læring. Her vil en spesialpedagog eller en pedagogisk-psykologisk rådgiver kunne representere rådgiversiden, mens det ofte også her dreier seg om foreldrerådgivning.

Spesialpedagogisk rådgivning kan forekomme i flere ulike sammenhenger i institusjoner. De viktigste er barnehage, skole, pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), men også innenfor Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) finner en spesialpedagogiske rådgivere. Til tross for at disse ikke styres av opplæringsloven, men av helselovgivningen har jeg valgt å ta BUP med i denne sammenhengen. Det vil gi et noe bredere bilde av den spesialpedagogiske

rådgivningsvirksomheten. Det er verdt å merke seg at innenfor hver av disse institusjonene vil rådgivningen kunne arte seg ulikt.

I praksis er det ikke mye tid eller plass til spesialpedagogisk rådgivning innenfor barnehagens eller skolens virksomhet. I den grad det forekommer, er det mest aktuelt for elever som skal utredes, har blitt utredet og/eller har blitt tilkjent rett til spesialundervisning etter opplæringslovens § 5–1, samt personer som er involvert på ulike nivå i elevens kontekst. Det kan være snakk om konsultasjon av lærere, assistenter, foresatte eller rådgivning av eleven selv. Av tidsmessige årsaker vil rådgivningen i hovedsak være knyttet til ulike typer veiledning, faglige samtaler, konferansetimer, konsultasjoner eller nettverksmøter.

PPT er hjemlet i opplæringsloven og skal være tilgjengelig for barn med særskilte behov i barnehage eller skole. PPT gir råd til foreldre, skoler og barnehager i forhold som angår barnets utvikling, og her finnes spesialpedagoger med ulik utdanningsbakgrunn og psykologer. Hit kan foreldre og barn selv henvende seg uten å gå innom andre instanser først. Ut fra egen erfaring har jeg opplevd at PPT kan fungere ulikt og ikke nødvendigvis har enhetlig praksis, da rammebetingelsene er forskjellige avhengig av de ulike kommunenes økonomiske situasjon. Enkelte steder forekommer det en del direkte rådgivning av barn og foresatte, mens det andre steder er så knappe tidsressurser at mesteparten av arbeidskapasiteten går med til utgreiing av enkeltelever og fastsetting av diagnose. Diagnosen er blitt et sentralt mål i forbindelse med tildeling av midler til spesialundervisning, noe som også kan sies å styre mye av virksomheten.

I BUP gis direkte spesialpedagogisk rådgivning til foreldre og barn, og det stilles strenge krav til de ansatte om å være produktive innenfor denne virksomheten. Erfaringene fra min praksis i BUP sist vinter, viste at den enkelte klient med familie fortsatt tilgodeses med ressurser, som tid og oppmerksomhet. Men – det et fagtungt inntaksteam som bestemmer hvem som skal tas inn til behandling. Her sluses det ut mange barn og unge med tunge sykdomshistorier. En kan undre seg over hva som skjer med dem, og hvem som til syvende og sist skal ta fatt i sakene deres.

Spesialpedagogisk rådgivning er altså ikke en entydig oppgave som foregår på et bestemt sted. I denne oppgaven er det et særskilt fokus på foreldrerådgivning. I likhet med Hilton Davis (1993, s. 20), ser jeg barnets beste som det sentrale, og da må systemet rundt barnet fungere. I spesialpedagogisk rådgivning spiller foreldrene som representant for barnet en

sentral rolle i svært mange år, noen ganger langt inn i voksenlivet. Innen dette fagfeltet vil barn ofte være tema for rådgivningssituasjonen i et konsultasjonsforhold. Her arbeider rådgiveren med et menneske/mennesker (pedagog, foresatte) som arbeider i relasjon til sitt barn. Spesialpedagogisk rådgivning er preget av slike trekantforhold der foreldre opptrer på vegne av en umyndig person (barnet) overfor fagpersonen. Det at foresatte opptrer på vegne av barnet vil kunne by på utfordringer både for barnet, de foresatte og den profesjonelle aktøren – rådgiveren. Spesielt kan det være problematisk at foresatte foretar valg på barnets vegne, valg som kan få livslange konsekvenser. Slik skiller denne rådgivningen seg fra henholdsvis terapi, veiledning og rehabilitering.

I all rådgivning er rådgivers bevissthet om eget teoretiske grunnsyn og menneskesyn viktig. Teorier har en oppmerksomhetsledende funksjon (Høydal, 1992), og med dette menes at vår oppmerksomhet ledes *bort* fra noe så vel som *til* noe annet. Spørsmålet er om empowerment er en teori, en ideologi eller hva det er naturlig å kalle fenomenet.

1.5.2 Empowerment som en teori, en metode, et prinsipp – eller hva?

Empowermentbegrepets framvekst representerer et idemessig grunnlag som har konsekvenser for tenkning og for hvor vi retter vår oppmerksomhet i politikk og praktisk arbeid. Ved gjennomgang av faglitteratur på dette området, er det en oppsiktsvekkende varierende og dermed forvirrende begrepsbruk.

I mine faglitterære studier har empowerment blitt omtalt på mangfoldige måter, som: en teori, ideologi, et prinsipp, en metode, modell, perspektiv og posisjon. Det er derfor nødvendig å redegjøre for hvordan jeg velger å forstå og anvende fenomenet i denne oppgaven.

Det har ikke vært mulig å finne fram til et entydig teorigrunnlag for empowermentbegrepet. Det har tvert om vist seg å ligge ulike teorier og ideer til grunn for fenomenet. For å illustrere hvordan variasjonene i tilnærming til begrepet er nevner jeg: Rolf Rønning (2007) som peker på marxismen og psykoanalysen som mulige teoretiske og ideologiske røtter til empowermentbegrepet. Liv Lassen (2008) viser til at det teoretiske grunnlaget for empowerment som rådgivningsmetode er ”hjelp til selvhjelp” og viktigheten av tilrettelegging for maksimal vekst. Laverack (2005) reduserer empowerment til teknikker som bygger på prinsippet om ”hjelp til selvhjelp”.

Professor Ole Petter Askheim (2007) har forsket på empowerment i en årrekke, ledet en lang rekke forskningsprosjekter de siste 20 årene. Han har gått tett på begrepet og utkrystallisert ulike teoretiske tilnærminger, der han også har satt søkelyset på de ideologiske føringene bak politikk og tjenester rettet mot funksjonshemmede. Han har skrevet mangfoldige bøker og artikler som omhandler normalisering, brukermedvirkning og empowerment. Askheim (2007) skiller mellom forskjellige utgangspunkt i forståelsen av empowerment og disse benevner han som "posisjoner". Dett er en begrepsbruk som gir mening også for meg, da det viser til hvilken posisjon eller plass begrepet har i forhold til samfunnssyn og politisk innhold. Empowerment som posisjon vil dermed erstatte teori, metode, prinsipp, ideologi og andre benevelser der det er mulig i denne oppgaven. Hvilke posisjoner empowermentbegrepet deles inn i vil jeg gå grundig gjennom i kapittel 2.

1.5.3 Paradigmeskifte

I oppgavens tittel opererer jeg med paradigmeskifte som begrep. Termen blir for tiden mye benyttet, og det synes nødvendig å gjøre en drøfting av hva slags forståelse som legges til grunn i denne oppgaven.

I den amerikanske vitenskapsteoretikeren Thomas S. Kuhns (1922–1996) tenkning var blant annet begrepene "paradigme" og "vitenskapelig revolusjon" sentrale. Paradigme har opprinnelse i gresk språk og kan oversettes til forbilde, mønster eller mønstergyldig eksempel (Hanneborg, 1994). En sentral betydning i Kuhns forståelse av "paradigme", var forskning som deles av og oppfattes som mønstergyldig av alle innenfor et forskningsfelleskap. Charles Darwins utviklingslære og Albert Einsteins relativitetsteori er eksempler på aktuelle paradigmer. Kuhn beskriver den vitenskapelige utviklingen som bestående av ulike faser. Overgangen fra et paradigme til et annet skjer gjennom kriser og konflikter i vitenskapen, karakterisert ved radikal uenighet innenfor det fag eller den disiplin det gjelder. Uenigheten leder fram til kamp eller brytning mellom de etablerte og de nye paradigmene. Et paradigmeskifte kan således sammenlignes med en vitenskapelig revolusjon, der et paradigme avløser et annet (Kuhn, 1964).

I lys av Kuhns definisjon av paradigme og paradigmeskifte er det nærliggende å tenke at et paradigmeskifte må innebære noe kvalitativt nytt og et systematisk skifte i måte å tenke på innenfor et bestemt fagområde. For at begrepet skal ha noen betydning og fortelle noe vesentlig om det skiftet som har funnet sted, må endringen også være av betydelig størrelse og

rekkevidde. Dette er en definisjon jeg ligger til grunn for forståelsen av ”paradigmeskifte” og som vil prege diskusjonen av empowermentbegrepets fornyende betydning i spesialpedagogisk rådgivning.

Etter metodekapitlet skal empowermentbegrepets innhold utforskes videre (jf. kap. 3). Sammen med kapittel 1 danner det grunnlaget for drøftingen av Liv Lassens fagartikkel (2001) i kapittel 4, før trådene samles i det avsluttende 5. kapittel.

2 Metode

I kapitlet som følger beskrives metodene som har vært benyttet i oppgaven. Sentralt i arbeidet med en teoretisk oppgave er kriterier for utvelging av litteratur og kilder. Det vil bli redegjort for de utvalgs-kriterier som er lagt til grunn, samt for de framgangsmåter som er fulgt i forhold til tolkning og analyse. Forskningsetiske spørsmål med relevans til oppgaven vil også bli behandlet her. Innledningsvis i kapitlet vil jeg redegjøre for det som særpreger analysen av skriftlige kilder – kildegranskingen.

2.1 Begrepshistorisk forskning og kildegransking

I valg av forskningsdesign og metode er det sentralt å finne ut hvordan en best kan nærme seg det fenomenet en ønsker å studere. Forskningsopplegg bestemmes av de spørsmålene som formuleres, og metoden en velger skal bidra til å kunne belyse problemstillingen.

Forskningsspørsmål skal besvares av det materialet som forskeren finner og innsamling av data, utvelgelse og analyse av datamateriale må gjøres på en slik måte at forholdene legges best mulig til rette for å belyse det valgte forskningsområdet (Befring, 2007). Arbeidet vil arte seg forskjellig om en velger å arbeide med ett eller få dokumenter eller å arbeide med et massemateriale. Jeg har valgt en todeling i denne oppgaven. Først har jeg arbeidet med å belyse begrepet empowerment, deretter har jeg foretatt et kvalitativt dybdestudium i en utvalgt pensumartikkel. Kjeldstadli (1999) understreker at en ved gransking av ett spesielt dokument, må sørge for at denne granskingen er grundig.

I mitt valg av problemstilling, og samtidshistorisk og fagkritisk vinkling av oppgaven, er det flere forhold som avviker fra ikke-historiske oppgaver. Kildegranskingen handler i første rekke om arbeid relatert til skriftlige kilder. En samler ikke empirisk nytt materiale, men bygger på allerede eksisterende kilder. Metoden er kjent og mye brukt av historikere, særlig ved gransking av eldre dokumenter. Ifølge Kjeldstadli (1997) er metoden like gangbar for samtidforskere. Kildekritikk eller kildegransking dreier seg om hvordan en undersøker en kilde for å se på hva slags informasjon man kan hente fra den. Før selve kildegranskingen starter, er det utfordringer knyttet til det å få oversikt over det som finnes av materiale og potensielle kilder som kan gi oss svar på problemstillingen og forskningsspørsmålene våre. I Gall, Gall og Borg (2007) blir historisk forskning beskrevet som: "[...] a process of systematically searching for data to answer questions about a phenomenon from the past to

gain a better understanding of the foundation of present institutions, practices, trends, beliefs, and issues in education” (Gall et al., 2007, s. 529). I denne oppgaven, betyr det at datainnsamlingen for det meste har gått ut på å søke, finne, velge ut, analysere og tolke allerede eksisterende litteratur og kilder. Prosessen har vært todelt. Første del (jf. kap. 3) gikk ut på å utvide min forståelse av termen empowerment. Her søkte jeg historisk kunnskap om begrepets opphav, dets utbredelse og betydning i sosialpolitisk sammenheng. I historieforskning skilles det mellom kilder og litteratur. Kilder forstås som levninger eller spor fra fortiden, mens litteratur beskrives som andre forskeres framstillinger. Kjeldstadli (1999) understreker at litteratur også kan brukes som kilde. I oppgavens 3. kapittel – der det redegjøres for empowermentbegrepet – har jeg brukt litteratur i arbeidet med begrepets betydning og opprinnelse. Denne kunnskapen har dannet bakgrunn og rammet inn det videre arbeidet med den fagkritiske tolkningen av en pensumtekst. I kapittel 4 blir det foretatt en ren kildegranskning der dokumenter, aktuelle avisinnlegg, andres forskningsfunn og ulike tekster blir drøftet i forhold til problemstillingen.

Dette forskningsopplegget gir ikke en oppskrift på hvordan funnene skal presenteres. Framstillingen i en historisk, kildegranskende rapport er ikke forhåndsbestemt, men det er temaet som legger føringer for hvordan den endelige framstillingen skal bli (Gall et al., 2007). Det finnes flere mulige måter å løse framstillingsproblemet på: Kronologisk, tematisk i forhold til utviklingstrekk eller som en kombinasjon av de to. I mitt tilfelle fant jeg det mest hensiktsmessig å dele oppgaven i to ulike deler metodisk og for framstilling av data. I den første delen utforskes termen empowerment historisk, i forhold til menneskesyn, politisk- og terapeutisk posisjon. Her benyttet jeg meg av den såkalte ”snøballmetoden”, der en kilde leder videre til flere andre ved blant annet å gå gjennom tilhørende litteraturlister. Den andre delen er en ren kildegranskning, der forståelsen av empowermentbegrepet og de ulike posisjonene, erfaringer fra praksis og historiske forhold trekkes inn og drøftes i relasjon til fagteksten.

Kaldal (2003) framholder at det kan være problematisk å definere kapittelskiller i historiske oppgaver, da overgangene kan være flytende. Det er derfor i større grad enn i andre studier behov for å drøfte, forklare og behandle funnene underveis. Ifølge Kjeldstadli (1997, s. 210) kan kildegranskningen i hovedsak sies å gå ut på å svare på følgende tre spørsmål:

1. Hva er egentlig det materialet jeg har foran meg, og hvordan påvirker materialets karakter den informasjonen jeg kan hente ut av det?
2. Hva står egentlig i kilden; hva betyr den?

3. Hvordan kan jeg bruke opplysningene i kilden til å besvare problemstillingene mine?

Grovt sett kan det sies at disse spørsmålene har vært med på å forme framstillingen i min oppgave, selv om den første delen av den er preget av den historiske granskingen og tilnærmingen til empowermenttermen. Her er det i større grad enn i siste del brukt periodisert tematisering og kronologisk framstillingsmåte. Dokumentanalysen er delt inn etter Kjeldstadli (1997, 1999) råd og anvisninger for analyse av dokumenter, men oppskriften er ikke fulgt kronologisk. Behovene for frihet i konstruksjonen av oppgaven ble tydelig underveis i arbeidet, og fagartikkelens oppbygging ble i stor grad styrende for denne delens disposisjon. Den engelske historikeren John Fines åtte råd for analyse av dokumenter blir referert av Kjeldstadli (1997), og disse har også vært retningsvisende i arbeidet med Liv Lassens artikkel (2008).

Kjeldstadli (1999, s. 209) beskriver den historiske forskningen som en prosess for å ”rekonstruere fortida på grunnlag av de tilgjengelige restene av den”, samt at de overleverte restene fra fortida og rekonstruksjonen spiller sammen med forskerens problemstilling. Min oppgave kan sies å bestå av en kombinasjon av en historisk, kildegranskende og fagkritisk metode. Jeg har benyttet meg av funn i fagteksten og diskutert disse opp mot empowermentbegrepets posisjon, menneskesyn, den praktiske virkeligheten og den historiske utviklingen. Dette har vært en sirkulær prosess som har hatt som mål å trenge dypest mulig inn i teksten, hente ut essensen og se framstillingen i lys av annen litteratur. Bevegelsen har gått fram og tilbake mellom kildene og teksten.

Gode data er avgjørende for å finne svar på problemstillingen. Bevisstheten i forhold til hvilke data som velges er avgjørende (Fuglseth, 2007b), og utvalgsriteriene er derfor spesielt viktige. Et hovedspørsmål i samtidsstudier og samtidshistorie er å ikke drukne i dokumentutvalget (Kjeldstadli, 1999). ”Finnekunsten” (heuristikken) og forholdet til utvalg vil bli nærmere beskrevet i avsnittet som følger.

2.2 Utvalg

“Finnekunsten” (heuristikken) fikk sitt navn av den danske historikeren Kristian Erslev (Kjeldstadli, 1997), og betegner det håndverket som skal til for å bygge en solid grunnmur for historiske studier og kildegranskning. Sentralt i heuristikken står spørsmålet om hvor en

vanligvis finner de aktuelle dokumentene. Forskerens fantasi og nyskapende evne spiller en rolle i denne sammenhengen, men håndverkskunnskapen knyttet til kunsten å finne gode kilder, vil være avgjørende for å få oversikt over aktuelt materiale som kan bidra til å besvare problemstillingen.

Det handler om å finne *hvilke* kilder vi har som kan belyse de spørsmål vi har reist. Kildene bør være så fullstendige som mulig, men i alle fall representative for utvalget. Fuglseth (2007b) påpeker at historiske kilder har store fordeler i forhold til ikke-historiske. Poenget er at en ikke trenger ”å lage” dem, de ligger der som avtrykk som ikke kan endres. Utfordringen er knyttet til spørsmålet om kildekritikk, og det som dreier seg om å finne relevante kilder og vurdere deres pålitelighet. Denne kvalitetssikringen er avgjørende for arbeidets troverdighet.

Hva kjennetegner en god kilde? Det er diskutert, mener Kjeldstadli (1999) som peker på tre vesentlige regler for å avgjøre det: Kildens indre konsistens må vurderes, og det gjøres ved å kontrollere om det er store sprik i forhold til andre kilder. Kryssjekking for å finne ut om det er grunn til å tvile på kildens pålitelighet, og om det er samsvar mellom flere kilder, styrkes troverdigheten. Til sist framheves viktigheten av å sette kilden inn i en større sammenheng, slik at en unngår at kildevurderingen skjer isolert. Om kilden avviker fra det en ellers vet og har erfart, vil dette svekke tilliten til den (Kjeldstadli, 1999).

Kilder i denne oppgaven er forskningsrapporter, doktoravhandlinger og litteratur utgitt på ulike velrenommerte forlag. Datamaterialet kan således deles opp i en del basert på primære kilder (forskning) og en del som er litteraturbasert. Som faglig fundament for å diskutere artikkelen til Liv Lassen (2008), har jeg søkt kunnskap i ulike forskeres arbeid som kombinerer rådgivning med empowerment. Litteraturen som har blitt benyttet, overlapper forskningsarbeidene ved at de benytter mange av de samme kildene. Forfatterne av litteraturen setter kildene inn i en større, mer helhetlig og overordnet sammenheng. Ifølge Fuglseth (2007b) kalles litteratur som omtaler eller tolker kilder for *annenhåndskilder*.

Forskningsarbeidene er valgt ut med tanke på spredning i forhold til ulike fag- og virkeområder. På denne måten vil empowermentbegrepets posisjon og nytteverdi innenfor rådgivningsfaget bli belyst fra ulike faglige utsyn. Dette er gjort for å sikre mangfold og indre konsistens på tvers av virkeområder og rådgivningens faglige tilknytning. Dette er i tråd med regelen om å kryssjekke kunnskap ved bruk av flere uavhengige kilder som berører samme tema. Slik underbygges kunnskap og grunnmuren i forskningen sikres. Kjeldstadli (1999)

understreker betydningen av å holde seg så nært førstehåndsberetningen som mulig. Dette henger sammen med at nærheten til det fenomenet som skal undersøkes er vesentlig, og disse kalles for *førstehåndskilder* eller *primærkilder* (Fuglseth, 2007b). Idealet knyttes til det å ha flere uavhengige førstehåndskilder for å kunne sette disse opp mot hverandre. Her er både uoverensstemmelser og sammenfall av interesse for forskningen.

I enkelte studier kan den største trusselen være mangel på relevante kilder. Utfordringen i forhold til min oppgave har vært å finne fram i jungelen av mulige kilder og litteratur. Det vesentlige er å forsøke å velge materialet slik at det ikke er noen skeivhet eller tendens til stede før en er kommet ordentlig i gang. Med ønsket om å klarlegge empowermenttermens betydningsinnhold ble det søkt på Google, noe som ga mange millioner treff. Nettsøk på BIBSYS Ask førte til 1375 treff, og 13 500 treff ved søk på etymologisk opphav til det samme ordet. Det sier seg selv at termens mange bruksområder, spredning til ulike fag – gjør søk på nettet uoversiktlig og sprenger rammene for en rimelig arbeidsinnsats. En sekundær opplysning er at det store antallet treff viser at problematiseringen av termens betydningsinnhold er relevant, og at det her kan finnes mange svar.

Ved å kombinere søkeordene: rådgiver, spesialpedagogikk og empowerment på BIBSYS Ask fikk jeg derimot ikke opp mer enn seks treff. Tre av disse henviste til ulike utgaver av *Spesialpedagogikk* (Befring og Tangen (red.), 2008), det var én masteroppgave om ledelse i barnehage samt en hovedoppgave om rådgivning i PPT. Dette ble for begrenset, og i neste søk kombinerte jeg rådgivning og empowerment, som resulterte i 18 treff. Fortsatt utgjorde boka *Spesialpedagogikk* tre av treffene, Lassen (2008) representerte ett treff og var her referert til spesifikt. Disse søkene forteller ikke særlig mye, men viser i det minste at min valgte fagartikkel om empowerment prinsippene som metode i spesialpedagogisk rådgivning, er helt sentral i denne faglige sammenhengen. På den ene siden viser funnene at området er enormt, men også spesielt smalt. Lassen (2008) kan se ut til å være den eneste forfatter i norsk sammenheng som vektlegger empowerment i spesialpedagogisk rådgivning. Slektskapet til andre forfattere sees, men begrepsbruken er ikke lik. Jeg har derfor søkt å se på andre fagområder som har basert seg på empowerment i forbindelse med ulike former for rådgivning og sosialt arbeid. Professor i velferdspolitik og helse- og sosialfaglig arbeid, Ole Petter Askheim, er en autoritet på sitt fagområde i kraft av sin mangeårige erfaring som forsker og sin spesielle oppmerksomhet rettet mot empowerment. Ved søk på hans navn kombinert med empowerment kom det opp ti titler fordelt på artikler og bøker.

Det falt seg derfor naturlig å starte med å sende e-post til Askheim og Lassen på min jakt etter sentrale kilder. Jeg ønsket å finne ut hva slags forskning og førstehåndskilder de bygger sine bøker og artikler på. Askheim sendte meg pensumlista til et 15 poengs emne på et masterstudium i *Velferdspolitikk og helse- og sosialfaglig arbeid med barn og unge* på Lillehammer. Her fantes det 27 referanser til ulike aktører og forfattere på området – fra 1993 og fram til 2010. Lassen viste i sitt svar til det materialet hun har bygget sin artikkel på, og totalt nevnte hun seks titler med fem ulike opphav. Disse strekker seg fra 1984 og fram til 2002. I tillegg kommer referanselistene knyttet til Askheims og Lassens konkrete utgivelser. ”Snøballmetoden” ga på denne måten øyeblikkelig resultat, selv om mesteparten av dette må betraktes som annenhåndskilder. I arbeidet med å plassere empowermentbegrepet politisk og historisk måtte jeg i stor grad ty til disse kildene, men styrken var at deres indre konsistens viste seg å være god. Det var stor enighet om begrepets opprinnelige opphav der frigjøringspedagogen og søramerikaneren Paulo Freire (1974) og Ottawa-charteret (1987) ble utpekt. Det var derimot ikke alle som klart pekte på de ulike posisjonene empowermenttermen kan ha. I arbeidet med kapittel 3 og bakgrunnskunnskapen til den fagkritiske delen, var det naturlig å gå inn i offentlige utredninger – NOU-er, Stortingsmeldinger, lovvedtak og lovrelaterte dokumenter – for å se hva slags gjennomslag begrepet har hatt i det offisielle Norge. Disse kildene er normative og forteller hva som *bør* være tilfelle. De normative kildene kan være programmatisk, ved at de sier noe om hvordan det bør bli i framtida. Dette er materiale som gir føringer for det arbeidet, den politikken og de lovene som søkes realisert. I tillegg til forskningsarbeider relatert direkte til empowerment i rådgivningssammenheng, er alt dette materialet å betrakte som førstehåndskilder.

I fortsettelsen av arbeidet ble førstehåndskildene holdt opp mot og sammenlignet med funnene i litteraturen. Denne kombinasjonen burde kunne innfri kravene til godt kildekritisk arbeid, og være en god grunnmur av trygge utsagn for det videre arbeidet. Kjeldstadli (1997) hevder at dette er det nærmeste en kan komme et representativt utvalg, og forskeren må selv foreta en vurdering av kildenes representativitet. Utvelging av kilder må relateres til problemstillingen, som således snevrer inn kildetilfanget til en håndterbar og aktuell mengde som kan bidra til å gi svar på de spørsmålene en har (Fuglseth, 2007b). Kaldal (2003) peker på at en ikke er garantert relevant materiale i forhold til de spørsmål en vil ha svar på, selv om det er rik tilgang på kilder. Dette dilemmaet er gjenkjennbart og har blitt aktualisert i arbeidet med masteroppgaven. Det mangler ikke treff på empowerment, men i myriaden av muligheter blir avgrensningen avgjørende for å finne og velge de relevante kildene.

Ved bruk av kildekritiske regler har jeg søkt å skaffe et velegnet utvalg til å underbygge bakgrunn, forståelse av empowermentbegrepets ulike posisjoner og forskningsmessige erfaringer med empowerment i forhold til rådgivning og konsultativ virksomhet. Deretter har jeg brukt kunnskapen om nær fortid i arbeidet med å drøfte en fagtekst fra mitt rådgivningsstudium. Målet er å utvide og skape bevissthet, forståelse og gjøre synlig konsekvenser av det faglige fokus som velges. Dette gjøres ved å søke å se teksten i et utvidet perspektiv, bruke min faglige og historiske erfaring i arbeidet med å finne ut hva kilden sier, og hva som egentlig står i den (Kjeldstadli, 1999). I det neste kapitlet redegjør jeg for de retningslinjer som er brukt i tolkningsprosessen.

2.3 Analyse og tolkning

Det finnes ulike måter å belyse en problemstilling på. I historiefaget er det utbredt å bruke analyse og tolkning av tekster. Kildegranskning krever at vi tolker kilden, og derfor er utfordringene ofte knyttet til å avkode og forstå språklige utsagn ved kilden. Teksttolkning representerer en kvalitativ tilnærming til forskning som søker å finne svar på om noe fantes, hva noe var og betydde (Kjeldstadli, 1999). De kvalitative teknikkene er nært knyttet til hermeneutisk tilnærming der mening søkes gjennom dyptpløyende og intensive forskningsopplegg på få eksempler.

2.3.1 Kvalitativ innholdsanalyse

Ringdal (2007) definerer innholdsanalyse som en “systematisk analyse av dokumenter som både kan være kvalitativ og kvantitativ.” (s. 107). Det er vanlig å benytte begge deler i kombinasjon, og da telles og tolkes det parallelt. Kjennetegnet ved den kvalitative tilnærmingen er at den i langt større grad enn den kvantitative, er tolkende og beskrivende i forhold til funnene. Samme tekst analyseres gjerne flere ganger gjennom prosessen for å erverve stadig dypere innsikt og forståelse. Datainnsamlingen særpreges av at stadig nye tekster kan komme til underveis i prosessen, og dette kan foregå parallelt med analysen. Resultatet av analysen uttrykkes i form av tolkning basert på tolkerens førforståelse og konteksten en setter den inn i. Målet med analysen er å kunne generalisere, utvikle allmenne begreper, stille nye spørsmål og komme med nye teorier (Befring, 2007).

Ifølge Kjeldstadli (1999) kan ulike tilnæringsmåter brukes i en historisk gransking, men uansett tilnærming må en historiker arbeide med det å *lese mening ut av tekster*. Tekstens mening hviler på forståelsen både av teksten rent språklig, budskapet i den, samt forståelsen av *hvem som har skrevet den* og i hvilken situasjon eller kontekst den er blitt til i. Jeg tar utgangspunkt i det vanlige skillet i vitenskapsfilosofien – mellom å forklare og å forstå en tekst. Kort kan forståelse sies å være ”en syntese av førforståelse, det gitte og med-gitte.” (Wormnæs, 2005, s. 20).

Med ønsket om gjøre et kildegranskende arbeid i forhold til empowermentideens relevans for spesialpedagogisk rådgivningsarbeid, valgte jeg Liv Lassens pensumtekst (2008) på grunn av hennes sentrale posisjon i pensumlitteraturen på masterstudiet i rådgivning (SPED 4000). Teksten hennes forstår jeg som en tekst rettet mot ett bestemt publikum, framsatt av en gitt person, på et bestemt sted og til et bestemt tidspunkt. Med utgangspunkt i dette perspektivet, kan man også si at jeg *fortolker* denne teksten (Krogh, 2009). Jeg ser artikkelen som et uttrykk for Lassens faglige meninger og oppfatninger, og min fortolkning vil gå ut på å gjenfinne denne mening i teksten. Som aktør innenfor et humanistisk fag, er jeg ikke bare opptatt av teksten hennes som sådan. Jeg er også opptatt av konsekvensen av menneskelige handlinger. Paul Ricoeur (1981) referert i Krogh (2009) har en klar forståelse av dilemmaet. Han framhever hermeneutikkens felt som *en fortolkning av den skrevne overlevering – teksten*, og at denne fortolkningen kan gi oss et utgangspunkt for *forståelse av handlinger* (Krogh, 2009, s. 92). Dette synes å være et fruktbart utgangspunkt for å vurdere en fagtekst beregnet på studenter i spesialpedagogikk. Tekstens hensikt er å inspirere og påvirke kommende spesialpedagogiske rådgivere til å utøve en bestemt praksis. Avsender er en sentral formidler av rådgivningsteori ved ISP, og hun innehar således en mentorrolle som ikke må undervurderes som påvirkningsfaktor.

Lassens artikkel (2008) er skrevet i vår tid og byr derfor ikke på særskilte språklige eller filologiske fortolkningsvanskeligheter. Derfor var det naturlig å gå direkte i gang med å analysere budskapet: Hva er det Lassen har ønsket å fortelle oss med denne teksten? Et vesentlig poeng i vurderingen av kildens troverdighet, er at vi forstår kildens funksjon. For å oppfylle dette kriteriet, startet jeg med å klargjøre hvem forfatteren er, da forståelsen av teksten baserer seg på en viss innsikt i personen bak teksten (jf. pkt. 4.2.1). Videre arbeid bestod i å avklare hvilken sammenheng teksten oppstod i, og om mulig avdekke de hensikter hun kan ha hatt da hun skrev den. Var hun ute etter å oppnå noe spesielt? Denne delen av

tolkningen er knyttet til det forhold at en tekst alltid blir laget av en opphavsperson i en bestemt kontekst. Tekst, opphavsperson og kontekst er tre komponenter som ikke eksisterer uavhengig av hverandre, og de må derfor utredes og sammenholdes. (Kjeldstadli, 1999). For å klargjøre for leserne hvordan jeg forstår innholdet i artikkelen som helhet, blir teksten gjengitt med egne ord (jf. pkt. 4.3). Neste steg i prosessen var analyse og problematisering av innholdet i tekstens enkeltdeler. Siste del av tekstanalysen ble viet språkbruk og form på artikkelen. Således har jeg søkt å etterleve den kvalitative måten å analysere en tekst på, der en analyserer den samme teksten flere ganger gjennom prosessen. Slik kan en bli i stand til å utvikle stadig dypere forståelse og ny innsikt i det som studeres. Gall, M.D. et al. (2007) peker på at resultatet av en slik analyse vil bli uttrykt i form av den tolkning forskeren gjør, som igjen har sitt utgangspunkt i forforståelse av fenomenet og av den konteksten en setter den inn i. Målet med analysen er ikke fakta eller årsaksorientert, heller en generaliserende forklaring i forhold til årsaks- og virkningstolkning (Kaldal, 2003).

2.3.2 Hermeneutikk

Selve ordet hermeneutikk kommer fra gresk og betyr ”å fortolke”, tolkning av tekst, forklaring og fortolkning. Ifølge Wormnæs (2005) dreier hermeneutikk seg om å komme fram til forståelsesutlegninger og velbegrunnede tolkninger av meningsformidlende materiale. De sentrale spørsmålene i forskningsprosessen kan sies å være: ”Hva formidles egentlig? Hvilken mening uttrykkes? Hvordan kan materialet forstås?” (Wormnæs, 2005, s. 19). Spørsmålene Wormnæs stiller opp, er ganske lik Kjeldstadlis tilnærming til den kvalitativ granskning av skriftlige kilder. Hermeneutikk har tradisjonelt vært knyttet til tolkning av bibelske tekster, dikttolkning helt siden antikken og juridiske tekster tilbake til Romerriket, men også nyere tekster egner seg til fortolkning på denne måte. Fagteksten til Lassen (2008) vil således bli gjenstand for et dybdestudium som kan klargjøre budskapet ytterligere. Til tross for at hermeneutikk kan ta seg noe ulikt ut fra fag til fag, lar det seg gjøre å si noe felles.

Utgangspunktet er at en retter seg tolkende mot et meningsformidlende materiale som tolkeren allerede har en forståelse av ut fra sin forforståelse. Fra dette punktet finnes det mange tilnæringsmåter, prinsipper og metoder i hvordan en velger å gå inn i tolkningsprosessen.

I min konkrete oppgave har jeg valgt ”kontekstanalyse” (Wormnæs, 2005, s. 29) som tilnæringsmåte. Her sees det vekselvis på helhet og del, materialet sammenholdes med

relevante kontekster der materialet, tolker og avsender inngår. Det dreier seg både om *tekstkontekst* og *situasjonskontekst* (Wormnæs, 2005, s. 32). Tekstkonteksten utgjøres av ordene og den sammenheng de inngår i som for eksempel: setning, avsnitt, artikkel eller et helt forfatterskap. Situasjonskonteksten utgjøres av den sammenheng, historiske epoke og omstendighet som materialet forekommer i. Dersom tekst (eksempelvis ordbruk) sammenholdes med situasjonskontekst kan en nå lengre i tolkningen.

I lys av en hermeneutisk tilnærming, der en søker å tolke meninger, har jeg gått forholdsvis grundig inn i en utvalgt liten del av rådgivningspensumet. Formålet har vært å se nye vinkler og finne fruktbare spørsmål som kan brukes i drøftingen av problemstillingen. Jeg ville se på ideinnholdet i den spesifikke artikkelen og holde dette opp mot utvalgt forskningsmateriale samt kunnskap om de ulike empowermentposisjonene. Ved en hermeneutisk tilnæringsmåte tenker en seg at forskningen foregår ved en spiralbevegelse, der ny kunnskap hele tiden fører en dypere ned i tolkning og forståelse. Prosessen omtales som *den hermeneutiske spiral*. Gall, M.D. et al. (2007) beskriver det som en spiral av forståelse man som forsker kan komme inn i, der forskeren forstår delene ut fra helheten og helheten ut fra delene. Oppfatninger vil kunne være i stadig forandring gjennom en slik prosess, og den hermeneutiske spiral kan sees som et verktøy for bevisstgjøring av hvordan en skaper mening ut av en tekst. Et hovedpoeng i hermeneutisk teori kan sies å være at forskeren må tolke seg selv inn i selve tolkningsprosessen. Samhandlingen mellom et menneske og en tekst kan sees som en sammen-smeltning av to horisonter, uten at det betyr at vi er enige i alt som står i teksten. Bevisstheten om sammenhengen mellom objektivitet og subjektivitet i forskerrollen krever refleksjon i forhold til vitenskapelige analyser, det gjør også bevisstheten om at vi kan påvirke det vi forsker på (Fuglseth, 2007c).

Den etiske og moralske standarden som preger forskningsarbeidet vil være avgjørende for om arbeidet kan ansees som et profesjonelt vitenskapelig arbeid. Forskningsetikk, som også kalles fagetikk, setter fokus på den som har et profesjonelt vitenskapelig ansvar (Befring, 2007). I det følgende belyses de etiske spørsmål som har vært viktige i forhold til denne oppgaven.

2.4 Forskningsetiske hensyn

Med utgangspunkt i De nasjonale forskningsetiske komiteer for samfunnsvitenskap og humanioras (NESH) retningslinjer for god forskningsetikk, vil jeg her belyse de etiske forhold som har vært sentrale i denne oppgaven. Forskningsetikk kan defineres som ”grunnleggende moralnormer for vitenskapelig praksis.” (Ringdal, 2007, s. 423). I NESHs (2006) retningslinjer vektlegges det at forskningsetikken har sin basis i vitenskapelig allmenmoral, mens allmenetikken har sin basis i samfunnets allmenmoral. I denne oppgaven problematiseres arbeidet til en navngitt forfatter og dette vil bli belyst i forhold til forskningsetiske moralnormer.

Problemstilling, valg av forskningsområde, presentasjon og formidling av forskningsresultater representerer alle faser i forskningen, som vil kunne føre til utfordringer med hensyn til etisk standard og god forskningsetikk. I valg av problemstilling og forskningsområde har jeg tatt utgangspunkt i kilder som allerede er offentlige og nedskrevet, og behøver derfor ikke beskytte kildene like nitid som en må ved innsamling av eget empirisk materiale i form av spørreskjemaer, observasjoner eller intervju. Et etisk ansvar er likevel knyttet til utvelgning av undersøkelsesenheter. Ringdal (2007) understreker at forskning ikke er en virksomhet som foregår i et sosialt vakuum. Det er nærmest umulig ikke å bli farget av andres verdier og prioriteringer. Dette bør forskeren være oppmerksom på, og ha bevissthet om at slike faktorer kan påvirke valg av data, tolkning og presentasjon av resultater. En viss førforståelse vil en alltid bære med seg som tanker om hvilke sider ved temaet som er viktige å undersøke (Kaldal, 2003). Førforståelsen har ikke nødvendigvis sitt opphav i studier av emnet, men kan like gjerne ha sitt opphav i livserfaring, fordommer, menneskesyn og vanetenkning. Førforståelsen kan være betydningsfull i forhold til hvordan vi tolker teksten, og hvordan framstillingen blir. I hermeneutikken vektlegges møtet mellom leseren og teksten, hvor leserens horisont smelter sammen med teksten. Leserens tolker seg selv inn i teksten, og i hermeneutisk forståelse finnes det ikke nøytrale data. Det er vesentlig at en er seg bevisst egen posisjon, og det understrekes av Fuglseth (2007c) at all forskning må være selvreflekterende. I arbeidet med denne oppgaven har kunnskapen om førforståelsens betydning ligget langt fremme i min bevissthet. Med ønske om å ta høyde for mitt eget ståsted, noterte jeg allerede i prosjekteringsperioden ned min førforståelse i forhold til temaet jeg skulle studere.

Befring (2007) skriver at grunnleggende fag- og forskningsetiske normer er knyttet til kvalitet og validitet i arbeidet. Dette understrekes fordi de metodene som tas i bruk må være både akseptable og aksepterte for at en skal unngå en forskning bygget på misvisende premisser, mangelfulle data, feilaktige analyser og lite troverdige vurderinger. Gjennom å følge kriteriene for vurdering av kildenes kvalitet (jf. pkt. 2.1), vil en sikre indre validitet og troverdighet i forhold til datamaterialet. Analysen og tolkningsprosessen vil også innebære valg relatert til etiske problemstillinger. Objektivitet i forskningen skal etterstrebnes, men det viktigste er at forskeren er ærlig og ”gjør maksimalt for at saklighet skal ha fortrinn framfor utenforliggende forhold og forutinntatte vurderinger.” (Befring, 2007, s. 64). Gjennom et bevisst forhold til førforståelse, min rolle i framstillingen av datamaterialet og god praksis i forhold til kildekritisk arbeid, skulle de forskningsetiske aspektene være ivarettatt.

Den fagteksten jeg har analysert er laget av en navngitt person. Dette er et etisk dilemma som er behandlet i NESHs (2006) retningslinjer. Det står at: ”Offentlige personer har krav på å bli informert om hva det forskes på. Likevel er retningslinjene tydelig på at offentlige personer må regne med at de offentlige sidene ved det de gjør kan gjøres til gjenstand for forskning.” (NESH, pkt. 8).

I starten av oppgaven henvendte jeg meg til Liv Lassen, forfatteren av fagteksten jeg ønsket analysere. Jeg informerte om at jeg skulle skrive en masteroppgave om:

”Empowermentprinsippenes relevans for spesialpedagogisk rådgivning – muligheter og begrensninger?” I tillegg spurte jeg om hun hadde forslag til forsknings- og bakgrunns-litteratur.

NESH (2006) fokuserer også på forskningens samfunnsmessige, kulturelle og språklige rolle. Det understrekes at en bør prioritere forskningsinnsatser som direkte eller indirekte, i kort- eller langsiktig perspektiv kan komme samfunn og kultur til gode. Det harmonerer godt med å rette oppmerksomheten mot det faglige innholdet i et profesjonsstudium. Det bør være i samfunnets interesse at emnene det undervises i har relevans og nytteverdi, særlig med tanke på studentenes framtidige arbeidsoppgaver og fellesskapets interesse av kvalitet i dette..

I relasjon til det fagkritiske dybdestudiet som preger kapittel 4, finnes det også retningslinjer som omhandler ”Forpliktelser i kollegiale forhold” (NESH, pkt. 32). Her presiseres det at forskere skal samarbeide gjennom åpenhet, saklighet og vilje til (selv)kritikk og således bidra til miljøer som fremmer god forskning. Det understrekes at gode forskningsmiljøer preges av

forskere som ”faktisk” leser hverandre og gir positiv og negativ kritikk. Jeg tolker dette dit hen at enhver fagperson har forpliktelser i forhold til å bidra til fagkritisk arbeid og til å videreformidle positiv og negativ kritikk. På denne måten kan en hegne om sannhetsidealet, og ved å holde forskningen åpen for innsyn og kritiske merknader vil en motvirke semenering av hva ”sannhet” er.

For å drøfte empowerment i lys av rådgivningsfaget, er det nødvendig å foreta et tilbakeblikk på sentrale utviklingstrekk som har preget omsorgspolitik og begrepsutvikling de seneste tiår. Et begrepshistorisk tilbakeblikk er nødvendig for å forstå empowermentttenkningens framvekst og utbredelse, samt for å få en dypere forståelse av Liv Lassens arbeid i relasjon til tidsånd og politisk virkelighet. Begrepets meningsinnhold vil bli problematisert. I kapittel 3 presenteres en kort forskningsoversikt i forhold til oppgavens tema. Dette kapitlet utgjør bakgrunnen og opptakten til den fagkritiske gjennomgangen som følger.

3 Empowermentbegrepet

Begrepets mangetydighet og bruk på flerfoldige fagområder gjør det nødvendig å avklare ulike forståelsesmåter for senere å kunne benytte denne kunnskapen ved analyse og drøfting av Lassens artikkel (2008). For å klarlegge hvor jeg har hentet kunnskap til dette kapitlet fra, starter det med en forskningsoversikt som presenterer sentrale bidragsytere i forhold til oppgavens tema. Videre gjøres det et begrephistorisk tilbakeblikk for å bidra til forståelsen av empowermenttermens framvekst og de ulike perspektiver som preger den.

3.1 Forskningsoversikt

Arbeidet med å kartlegge empowermentbegrepets historiske framvekst, konsistens og betydning har jeg bygget på forskning fra ulike fagområder. Forskning på empowerment er knyttet til ulike fagutøveres perspektiv og de fagområdene de representerer. Bredden, spredningen og den faglige forankringen, er betegnende for den gjennomslagskraften termen har hatt i helse- og omsorgspolitikken de seneste årene. I søk på empowerment (empower og empowering) i aktuelle databaser fikk jeg oversikt over utviklingen på området. Tabellen nedenfor illustrerer hvordan forskningen relatert til empowerment har utviklet seg på områdene medisin, pedagogikk og psykologi.

ÅR	Medline via OVID		ERIC via EBSCO		Psychinfo via OVID	
	Tekst	Tittel	Tekst	Tittel	Tekst	Tittel
–1970	0	0	0	0	0	0
1971–1980	4	3	9	5	12	8
1981–1990	205	88	442	136	260	75
1991–2000	2620	846	2141	573	2993	609
2001–2010	4574	1160	2638	514	4535	1082

Databasene som ble valgt er Psychinfo (journal articles) som indekserer først og fremst psykologi relaterte arbeider, Medline (journal articles) er relatert til medisin og ERIC (journal

articles) indekserer vitenskapelige artikler innenfor utdanningsvitenskap (for eksempel pedagogikk, spesialpedagogikk).

Totalt sett har den sterkeste økningen funnet sted etter år 2000, men det er verdt å merke seg at Askheim (2007) påpeker at den første indekserte forekomsten finnes i Psychinfo allerede i 1926. Her snakker vi imidlertid ikke om empowerment som begrep, men innholdet i en tekst som langt senere har blitt knyttet til selve begrepet. Oversikten viser at det er på slutten av 1970-tallet at empowerment for alvor får betydning i vitenskapelig litteratur, og tabellen over viser at tendensen ser ut til å fortsette.

Rådgivningsfagets tverrfaglige karakter preger min framstilling. Spesialpedagogisk rådgivning har direkte tilknytning til spesialisthelsetjenesten og skolen, men kan lett relateres også til barnevern og helsetjenesten i bred forstand. Kunnskapen dette kapitlet er bygget på er hovedsakelig hentet fra pedagogikk, sosiologi, helsepolitikk samt, helse- og sosialfaglig arbeid. Jeg vil i det følgende presentere de mest sentrale kildene jeg har hentet kunnskap fra. Ole Petter Askheims brede engasjement og analyser har vært en viktig innfallsport til denne studien. Sidsel Tveiten har bakgrunn fra sykepleie og pedagogikk, og har studert brukerveiledning som et grunnleggende prinsipp i empowermentposisjonen. Hun har lang veiledningserfaring og har i tillegg til sitt forskningsarbeid (Tveiten, 2006) skrevet flere bøker om temaet. Hennes forskning retter seg mot en kvalitativ analyse av helsesøstres klientveiledning, og deres evne/mulighet for å bruke metoder for empowerment. Innenfor spesialpedagogikk har Hanne Maria Høybråten Sigstads forskning (2003) på mestring, livskvalitet og håp hos kronisk syke, har vært viktig. Hun har kartlagt ulike faktorer som gir god/dårlig livskvalitet for kronisk syke individer i et livsløpsperspektiv, og således arbeidet i tråd med et mulighetsfokuserende utgangspunkt. Videre har hennes arbeid med å se på de mange utfordringer en møter på i veiledning av ulike brukere, satt søkelyset på det teoretiske paradoks i forhold til empowerment, livsverden versus systemverden (Sigstad, 2004). Innenfor det sosialpolitiske feltet har Rolf Rønning gitt viktige bidrag i bortimot 40 år. Han har bidratt med en lang liste av artikler og bøker om sosialpolitiske strømninger i Norge, og om endringene i omsorgspolitikken der han blant annet stiller spørsmålene: *Omsorg som vare?* (2004) og *Brukermedvirkning og empowerment – gammel vin på nye flasker?* (2007). Cheryl H. Gibson gjennomførte to studier (1991, 1995) for å belyse empowermentbegrepets relevans ut fra et pasient-/sykepleieperspektiv i forhold til foreldre/mødre som lever med kronisk syke og hjelpetrequende barn. Den første studien peker på at empowerment har

implikasjoner for sykepleieres praksis. De må være villige til å oppgi makt i forhold til pasienten, og i tillegg synliggjøres behovet for kommunikasjonsferdigheter i med tanke på veiledning og undervisning. I Gibsons andre studie (1999) assosieres empowerment med opplevelse av kontroll. Studiens utgangspunkt er å finne svar på hvorfor mange familier ser ut til å klare denne tilpasningen. Fire komponenter hos de familiene (mødrene) som klarte tilpasningen ble framhevet i studien: evne til erkjennelse av realiteter, kritisk refleksjonsevne, evne til å ta ansvar/ta fatt i problemene på egenhånd og utholdenhet. Som resultat av denne studien ble begrepet empowerment forstått på en ny måte, hovedsakelig som en personlig prosess der individer utviklet og tok i bruk nødvendig kunnskap, kompetanse og tiltro for at deres stemmer skulle bli hørt (Gibson, 1999).

Shaun M. Ryles (1999) utforsket i sin studie av empowerment og relasjonsaspektet i psykiatrisk sykepleie. Han fokuserer på hjelperens grunnleggende rådgivningsferdigheter, rådgiverens selvfølelse og overskudd som kritisk suksessfaktor for å lykkes med rådgivning etter empowermentprinsippene. Relasjonen må være basert på tillit, respekt og forpliktende avtaler, samt at han viser til at helsepersonellet selv må være ”empowered”.

Margareth Bell (1999) undersøkte muligheten for å jobbe i partnerskap i barnevernssaker. Partnerskapsbegrepet stammer fra Hilton Davis (1995). Målet med ”partnerskap” er å oppnå likeverdighet i samarbeidet mellom rådsøker og den profesjonelle rådgiver. Prinsippene om partnerskap er til forveksling lik prinsippene om empowerment. Studien viste at barnevernsarbeidere som ga sin tilslutning til denne samarbeidsmåten, fant det vanskelig å kombinere en kartlegging av barnets situasjon med det å være i et forpliktende samarbeid (partnerskap) med familien. Vanskene var knyttet til at barnets situasjon skulle utredes, men også til det faktum at klienter som har kontakt med barnevern eller sosialtjeneste sjelden er i den situasjon at de har reell mulighet til å kunne velge å avslutte kontakten. Studien peker på at mulighetene for brukerinnflytelse er begrensede og at det er viktig å ha åpenhet i forhold til denne begrensningen. Empowermentprinsippene peker på viktigheten av brukernes medinnflytelse på de avgjørelser som skal tas, og i barnevernet kan dette bety at klienten (barn og voksne) gis myndighet til å velge hvilke tiltak som skal iverksettes.

Liv Lassens doktoravhandling (1998) omhandler det å være foreldre til barn med sjeldne og progredierende lidelser. Studien konsentrerer seg om foreldrenes behov når det gjelder stresshåndtering og strategiutvikling. Lassen er tydelig på foreldrenes sentrale og avgjørende rolle i forhold til omsorg og mestring av de utfordringene som følger med en slik situasjon.

Hun konsentrerer seg spesielt om å oppdage de positive faktorene som kan styrke ("empower") foreldrene og sette dem i stand til å møte den utfordrende virkeligheten som følger med det å ta vare på barn med progredierende lidelser. I studien skilles det mellom tre typer ressurser som synes avgjørende for foreldrenes evne til å håndtere stress og mestre belastningen: Basisressurser – som representeres av: viljestyrke, personlige interesser, helse, økonomi, kognitive ferdigheter, selvtillit, arbeid, involvering og sosiale ferdigheter. Nødvendige ressurser – som utgjøres av utdannings- og medisinske institusjoner. Imperative ressurser – som sosialt nettverk, følelsesmessig støtte, sosial velferd og omramming. Hun framhever muligheten for å jobbe med de følelsesmessige aspektene, tilgang til et godt sosialt nettverk og et sosialt velferdstilbud som møter den enkelte med respekt, tilgjengelighet og forståelse. Alle faktorene synes å ha avgjørende betydning for foreldrenes opplevelse av livskvalitet (sosioøkologiske ressurser). I tillegg er den enkeltes evne til omramming i forhold til verdimeslige forhold, fokus og siktemål avgjørende for den enkelte.

Forskningen som det her vises til må sies å være relevant i forhold til denne oppgavens tema, dette til tross for at forskningen i liten grad angår spesialpedagogisk rådgivning direkte. Empowermentprinsippene blir verdsatt og mulighetsfokusets understrekes i samtlige studier, samtidig pekes det på utfordringer som vil bli drøftet i forhold til Lassens (2008) artikkel (jf. kap. 4).

I søkingen etter empowermentbegrepets egentlige innhold og konsistens er det nødvendig å foreta et tilbakeblikk i forhold til begrepets framvekst og utvikling. Epoken før empowermentbegrepet fant sin plass, var preget av normaliseringsbegrepet som utviklet seg i Norge fra rundt 1960-tallet. Det er derfor naturlig å se på hvordan de to termene avløser hverandre, og senere plassere Lassens artikkel (2008) inn i dette perspektivet.

3.2 Begrepshistorisk tilbakeblikk 1960–2011

Hva er grunnlaget for Lassens bruk av empowerment? For å forstå grunnlaget for framveksten av empowerment som begrep er det nødvendig å ta et historisk tilbakeblikk på normaliseringspolitikken som ble ført i Norge i likhet med andre vestlige land. Fra 1960-tallet og i mer enn tre tiår var normaliseringsbegrepet retningsvisende i omsorgspolitikken. 1970-tallet var spesielt preget av reformer og omfattende innsats og tiltak for funksjonshemmede. Reformarbeidet kan i korthet karakteriseres ved begrepene integrering og normalisering

(Solum og Stangvik (1987), Solum (1993)). Den primære målsettingen var å desentralisere tiltak for funksjonshemmede og tilby vanlige levekår for alle i lokalsamfunnet der de normalt hørte hjemme. Normaliseringsbegrepet vokste fram som en reaksjon på institusjonsliv og segregeringspolitikk spesielt knyttet til sentralinstitusjonene for psykisk utviklingshemmede. I utgangspunktet var det et begrep knyttet til ønsket om å løse et konkret problem (Askheim, 2003). Konsekvensen av at *normalisering* gikk inn i vårt språk som et politisk begrep var at betydningen ble mer uklar, og at det med tiden fikk klang av å være et sosialpolitisk honnørord. Söder (1992) har pekt på at begrepet utviklet seg til å bli en abstrakt ideologi med prinsipper som planer og tiltak måtte rette seg etter. Konkret fungerte det slik at det i stedet for å rette seg mot forståelsen av hvordan sosialt fellesskap og livsmønstre burde være, ble det lagt vekt på personlig og administrativ normalisering. I tillegg kom forvalternes og byråkraternes forståelse av hva som var normalt til å prege begrepet. Nyansene var få, og samfunnsforandringene var et faktum. Söder trekker følgende konklusjon om normaliseringsprinsippets historie i Norden:

Prinsippene om integrering og normalisering definerte i sin tid segregering på en presis og avslørende måte. Som generelle planleggingsprinsipper skapte de også mange positive endringer. Prinsippene makter imidlertid ikke å håndtere dagens og framtidens problemer etter som de er basert på en 20 år gammel virkelighet. (Söder, 1992, s. 53).

Virkeligheten var forandret, en helt ny generasjon hjelpetrequende stilte nye og andre krav til omsorgspolitikken. Følgelig vokste opposisjonen mot normaliseringsprinsippene og den standardiserte velferdsmodellen den representerte. I første omgang var det fysisk funksjonshemmede som tok til orde for forandring. I forlengelsen av dette opprøret fulgte kritikk som pekte på paternalisme (ekspertstyring), byråkratisering og manglende evne til å tilpasse tilbudene til den enkeltes behov. Den individualistiske tenkningens framvekst skapte grobunn for synet om at det offentlige apparatet skal etterkomme brukernes ønsker, ikke omvendt. Det var ikke lenger enkelt å si hva som var en ”normal” levemåte. ”Normalt” var i større grad enn før blitt et spørsmål preget av individuelle og lokale definisjoner (Askheim, 2003).

Den manglende evnen til å individualisere, og å lytte til brukernes synspunkter om mulighet for selvbestemmelse, har stått sentralt i kritikken av normaliseringstenkingen. Det er i forlengelsen av dette, med brukernes opplevelse, deres perspektiv på normaliseringen i sentrum, samt i perspektivdreiningen innen forskning på funksjonshemmede, at opprøret som kom fra de funksjonshemmede må forstås (Askheim, 2003). De ville selv bestemme hvilke verdier som skulle legges til grunn for livene deres. Dette er i grove trekk historien om

opprøret blant tjenestebrukerne, der kravet var å få bestemme selv over sitt hjelpetilbud. Det er i kjølvannet av kritikken mot normaliseringstradisjonen er det at empowermentbegrepet får sitt gjennombrudd. Empowerment som idegrunnlag markerer både en videreføring av normaliseringstenkningen og en sterk opposisjon i forhold til den, noe som representerer et interessant og viktig motsetningsforhold.

Liv Lassen (2008) og andre teoretikere som Dalrymple og Bruke (1997) og Askheim (2003) knytter empowermentbegrepet historisk og ideologisk til borgerrettsbevegelsen på 1970-tallet, men også andre undertrykte grupper (kvinner, homofile og frigjøringsbevegelser) sees som inspirasjonskilder i denne sammenheng. Paulo Freire (1974) har vært viktig som kritisk-teoretisk utgangspunkt, likeledes kommunikative handlingsteorier (Habermas, 1981) og i noen grad feministisk teori med sin maktforståelse og sine verdiaspekter. Begrepet knyttes også til demokratitankegang (Stang, 1998), ved at det implisitt i teorien ligger en omfordeling av makt og forbedring av sosial rettferdighet.

I forlengelsen av det historisk radikale opprøret som borgerrettsbevegelsen var en del av, fant det også sted en radikaliserings av ulike grupper av tjenestebrukere. Disse stod i sterk opposisjon til den etablerte tenkningen omkring behandling og rehabilitering, og representerte til dels meget radikale og svært samfunnskritiske synspunkter. De tok utgangspunkt i at deres plass og sjanser i samfunnet ikke skulle være forutbestemt av kjønn, rase, seksuell legning eller funksjonshemming (Askheim, 2003). Bevisstheten var knyttet til at samfunnets organisatoriske, økonomiske og strukturelle forhold skaper avmakt og ulikhet. Kampen stod om at individets sjanser i livet skulle være likeverdige, ressursfordelingen rettferdig og uavhengig av den posisjon eller utgangspunkt det enkelte individ har. Empowerment framstilles både som et mål og en strategi for å bevisstgjøre og mobilisere undertrykte grupper. Det primære målet var å få kontroll og styring over egen livssituasjon og ha tilsvarende rettigheter som andre grupper i samfunnet. Retten til brukerstyrt personlig assistanse ble kjempet fram på bakgrunn av dette (Askheim, 2003), en ordning som etter knappe 20 års virksomhet i dag er truet av manglende politisk vilje til rettighetsfesting og nye lovreformer (Utdrag fra Mari Storsteins film "Brevet til Jens" – rettighetsfesting av borgerstyrt personlig assistanse. Vist på den 7. nordiske handikaphistoriske konferanse, Oslo 06.05.2011).

Som vist i innledningskapitlet, har empowermenttenkningen satt et stadig sterkere preg på den offisielle politikken i Norge, spesielt innenfor omsorgsområdene. I internasjonal faglitteratur

framstilles empowerment som det grunnleggende begrepet i 1990-årenes omsorgspolitik (Bruininks (1991) og McFadden og Bruke (1991)), og denne tendensen har fortsatt også etter årtusenskiftet. Det er i denne omsorgspolitiske sammenheng Liv Lassens pensumartikkel må plasseres, vurderes og analyseres.

Som terapeutisk begrep ble empowerment lansert internasjonalt i Ottawa charteret i 1986 (NOU nr. 18 (1998). Styrking av folkehelsearbeidet i kommunene). I charteret ble begrepet definert som en prosess som gjør mennesker i stand til å øke kontrollen over egen helsetilstand og takle egen sykdom, ved å ta styring over de forhold som bestemmer deres helse (Andrews (1999) og <http://www.forebygging.no>). Videre pekes det på at helse skapes der folk bor, arbeider, lever og elsker, og at det er av vesentlig betydning å forholde seg til lokalsamfunnet og de ikke statlige instanser i samfunnet fordi det er på disse arenaer at empowerment har størst virkning og betydning. I Norge brukes begrepet for første gang i offisielle dokumenter, i NOU nr. 18, fra Sosial- og helsedepartementet: ”Det er bruk for alle” (1998):

Empowerment er et mål, en metode som passer så vel for den profesjonelle som den ikke-profesjonelle og en pedagogisk, sosial og helsefremmende strategi. Empowerment handler om makt og maktesløshet sett ut fra at maktesløsheten ikke bare er et individuelt problem, men i høy grad sosialt, økonomisk og kulturelt betinget. Empowerment er å styrke den makt den enkelte gruppen måtte være i besittelse av for å endre og påvirke uhensiktsmessige forhold. Målet er at personene mer effektivt kan styre sine liv mot egne mål og behov. Det er direkte forbindelse mellom empowerment og frigjøring. (s. 274).

Det henvises også til at ”livskvalitet og mestringsevne er like viktig for folkehelsen som sykdom og død”. Her utpekes empowerment som strategi i folkehelsearbeidet, og samtidig pekes det på lokalsamfunn og frivillighetsarbeid som momenter for å lykkes i arbeidet.

I faglitteraturen ser ut til å herske en ganske samstemt forståelse av den historiske opprinnelsen til begrepet empowerment, men det er ikke uten videre klart hva enhver bruker av begrepet legger inn i det. I tråd med begrepets popularitetsøkning, har også fokus blitt rettet mot dets uklare innhold (Askheim, 2007). For fagpersoner som ønsker å realisere målene om empowerment er det derfor nødvendig å ha en klar bevissthet om hva slags betydningsinnhold som finnes, hvilke konsekvenser ulike fortolkninger har og ”en evne til å gå bak ordet”, som Askheim (2003) sier. Det er derfor nødvendig med en gjennomgang av noen av de sentrale måtene empowerment blir forstått på for så å ta dette inn i drøftingen av Lassens pensumartikkel (2008) (jf. kap. 4).

3.3 Empowermentperspektiver

Jeg tror at begrepet er blitt så populært fordi det er positivt ladet, mangetydig og derfor svært anvendelig. Ordets styrke og karakter er muligens grunnen til populariteten og det at det dukker opp som nøkkelord for høyst ulike organisasjoner og virksomheter. Empowerment viser til styrke, kraft og makt alle begreper som lett gir positive assosiasjoner. I den assosiative forlengelsen av styrke, kraft og makt finnes andre ord som selvtillit, kompetanse, styring og kontroll (Askheim, 2007). Begrepet empowerment assosieres lett med noe positivt og godt, selv om betydningsinnholdet synes diffust. Ordet har ulik betydning avhengig av hvilken sammenheng det brukes i. Tilsynelatende handler det om *myndiggjøring* ved å gi makt, øke kontrollen over egen helsetilstand, eller *selvbestemmelse* over egen arbeidssituasjon og å økning av den indre motivasjonen. Felles for disse forståelsene er myndiggjøring og motivasjon i forhold til nye og grenseoverskridende oppgaver for den enkelte.

Det har vist seg å være vanskelig å finne en fullgod og entydig oversettelse av empowerment til norsk. Det er nok grunnen til at den engelske termen har glidd inn som en del av norsk terminologi. Myndiggjøring eller styrkeoverføring har blitt brukt i noen grad (Hansen (1996), Sandbæk og Tveiten (1996), Einarsson og Sandbæk (1997)), men kan ikke sies å dekke betydningen fullt ut. Bemyndigelse, styrking og livsstyrking har også vært brukt, mens andre har valgt å beholde den engelske betegnelsen (Askheim (1998), NOU 1998:18)). I Danmark har begrepet blitt oversatt med selvoppreisning (Faureholm, 1996). I svensk språkdrakt har maktmobilisering (Forsberg og Starrin, 1997) blitt benyttet, og det kan sies å være en mer dekkende oversettelse. Selve termen viser til overføring av makt og at makten må tas eller gis tilbake til de avmektige (Askheim, 2003).

Til tross for alle oversettelser og definisjoner, synes innhold og betydning fremdeles uklar og flertydig. Dette kan skyldes at ulike aktører ser ut til å ha forskjellige motiv for å bruke begrepet. Det blir i dag benyttet innenfor helt ulike fagområder som eksempelvis organisasjonsutvikling, lederopplæring, rehabiliteringsarbeid og arbeid med grupper av mennesker som befinner seg i særdeles vanskelige livssituasjoner (eksempelvis rusmisbrukere og personer med psykiatriske lidelser). Det er derfor nødvendig å gå tettere på begrepet for å forstå de forskjellige betydninger empowerment rommer i forhold til problemstillingen i denne oppgaven. Begrepets utvikling minner til forveksling om normaliseringsbegrepets skjebne. Empowerment har gått fra å ha blitt betegnet som et særdeles viktig skifte i omsorgs-

politikken, til nå å se ut som et begrep som kan være i ferd med å miste sin kraft. Dette fordi det rommer ulike strømninger og i økende grad framstår som et honnørord i sosial- og omsorgspolitikken (Askheim, 2007). En tilsvarende skjebne har rammet mange andre begrep, og det kan nesten se ut til at de gode ordenes innhold forringes og utvannes ved lang tids bruk. Det er i alle fall slik at mange begrep innenfor omsorgs- og sosialpolitikken har en tendens til å bli skiftet ut etter å ha vært i bruk en tid (Kirkebæk, 2010). I denne studien av empowermentbegrepets relevans for spesialpedagogisk rådgivning er det av stor interesse å finne fram i jungelen av betydninger.

Professor Suzy Braye (2000) karakteriserer empowerment som ”a pill acting all seasons”, en slags omsorgspolitikkenes lykkepille, mens de danske samfunnsvitere Åkerstrøm Andersen (1999) og Villadsen (2004) omtaler empowerment som en ”professionel eufemisme” – ”et neoliberalistisk mantra”, som tilslører tvangsforhold. Flemming og Ward (1999) beskriver empowerment som:

[...] en begrepsmessig deodorant som brukes til å rettferdiggjøre forslag som i bunn og grunn representerer en rekke forskjellige ideologiske og politiske posisjoner, som dekker over konflikter og forskjeller og i siste instans framstår som et ”forgylt redskap” for sosial kontroll og profesjonell egeninteresse. (s. 370).

Den danske spesialpedagogen Birgit Kirkebæk blir intervjuet av tidsskriftet *Spesialpedagogikk* (2011). Hun blir spurt hvorfor ord som ”inkludering”, ”empowerment” og lignende ord ikke forekommer i hennes siste bok *Almagt og afmagt* (2011). Da svarer hun at hun ser på disse ordene som rene moteord, og at ”Slike moteord hindrer den spesialpedagogiske profesjonen å se på seg selv. Bare man bruker ordet ”empowerment”, så skapes det inntrykk av at man har de riktige holdningene og vet hva som skal gjøres.” (Birgit Kirkebæk, 2011, s. 22). Hun understreker i fortsettelsen av intervjuet at dette er positivt ladete ord som lett annekteres av politikere og kan misbrukes blant annet til økonomiske nedskjæringer.

Rolf Rønning (2007) omtaler empowerment i forhold til hjelpeapparatet slik:

[...] nye begreper går inn i det landskapet med interessekonflikter som finnes innen feltet, og de enkelte aktørene vil bruke og fortolke begrepene til sin fordel. Definerings og fortolkning av begrepene er derfor en del av den diskursive maktkamp som foregår omkring brukerne av velferdstjenestene. (s. 34).

På bakgrunn av disse utsagnene fra fagpersoner i flere forskjellige land og fagmiljøer, er det grunn til å undre seg over om empowerment er i ferd med å bli et meningstomt begrep. Den opprinnelige, radikale betydningen står uansett ikke like klart i vrimmelen av forskjellige

sammenhenger begrepet benyttes i. Dette illustrerer behovet for å gå tettere på ulike forståelsesmåter og for å søke større klarhet i forhold til denne termen.

Som nevnt under begrepsdrøftingen i innledningskapitlet, har Askheim (2007) arbeidet med å skille mellom forskjellige utgangspunkt i forståelsen av empowerment og benevner disse som ulike ”posisjoner”. Han deler inn i følgende tre posisjoner: *Empowerment som etablering av motmakt, en markedsorientert tilnærming* og *en terapeutisk posisjon*, og jeg skal nå beskrive nærmere hva som er særegent ved hver enkelt av de tre posisjonene. Det er av vesentlig betydning for oppgaven og arbeidet med den fagkritiske vurderingen av Lassens artikkel (2001), at de ulike posisjonene avgrenses og klareres. Dette vil danne grunnlaget for drøfting av problemstilling og forskningsspørsmål i kapittel 4.

3.3.1 Empowerment som etablering av motmakt

Det er sammenhengen mellom individuelle og samfunnsmessige, strukturelle forhold som står sentralt i denne tilnærmingen. To definisjoner av empowerment som fokuserer på maktaspektets flerdimensjonale karakter er:

- The process of giving power to clients in whatever ways possible – resources, education, political and self-awareness and so on. (Thompson, 1993, s. 32).
- A process of increasing interpersonal, or political power so that individuals can take action to improve their life situation. (Guitérrez, 1990, s. 149).

Utgangspunktet er å styrke individ eller grupper slik at de kan få kraft til å endre vilkårene som gjør at de lever i en avmaktssituasjon. Her nevnes både individuelle-, politiske- og utdanningsmessige ressurser som viktige elementer for å lykkes i prosessen med maktoverføring.

Det ser ut til å være relativt bred enighet om at empowerment retter seg både mot den individuelle og den strukturelle dimensjon (Askheim (2003), Rønning (2007), Starrin (2007)). Den individuelle dimensjonen rettes mot å styrke individet gjennom ulike prosesser og handlinger. Målet kan blant annet være større kontroll over eget liv, bedre selvtillit, økte kunnskaper og ferdigheter. Den strukturelle dimensjonen omhandler barrierer, maktforhold og den samfunnsmessige sammenhengen individet er i. Freires bok *De undertryktes pedagogikk* (1973) har vært en vesentlig inspirasjonskilde innenfor empowermenttradisjonen. Hans arbeid

blant fattige og undertrykte mennesker i Brasil banet veien for ideen om bevisstgjøring av egen situasjon og den endringsmuligheten som ligger i det. Han vektlegger også verdien av kollektiv erfaringsdeling som grunnlag for kollektiv handling.

Slettebø (2000) påpeker at det vil innebære en forenkling å begrense empowerment til kun å handle om den individuelle dimensjonen eller en individuell psykologisk utviklingsprosess. Det er sammenhengen mellom personlige vanskeligheter og det politiske, mellom livssituasjon og samfunnsmessige forhold som er det sentrale ved empowerment (Dalrymple og Bruke, 1997). Det er dette som skal danne utgangspunkt for handling, og således kan man si at empowerment blir både et *mål* og et *virkemiddel* – både en ideologi og en metodisk tilnærming (Askheim, 2003). *Målet* er å hjelpe enkeltindivider eller grupper ut av deres maktesløshet og gjenreise deres status som likeverdige borgere, men samtidig er empowerment et *virkemiddel* for å endre maktforhold og sosiale forhold. Politisk sett er målet frigjøring, og empowerment som etablering av motmakt kan se ut til å sprengte rammen for rådgivningsoppdraget.

Den andre empowerment posisjonen knytter seg til markedsliberalistisk tenkning og her står brukernes frie valg i markedet sentralt.

3.3.2 Markedsorientert tilnærming

Utgangspunktet for denne tilnærmingen er forestillingen om det selvstendige og frie individet. Det er forestillinger som er nært knyttet til markedsliberalistisk og nyliberalistisk tenkning. Dette har vært den dominerende politiske retningen de siste tiårene.

Peter og Marshall (1991) påpeker at empowerment opprinnelig er et av grunnbegrepene i liberalismen. I vår tid – preget av markedsøkonomi og ”New Public Management” – anvendes også empowerment til å beskrive den enkelte brukers frihet til å velge mellom ulike ytelser og tjenester. ”Consumer empowerment” (Brown og Rigma, 1989) viser til rettighetslovgivningen og til forbrukerens makt til å styre markedet gjennom tilbud og etterspørsel. Brukerne av tjenestene ansees som kunder i markedet som etterspør de tjenester som best kan dekke deres behov, og i henhold til denne tenkningen vil bare de beste og mest hensiktsmessige tjenestene overleve. Individet nyter stor tillit som kompetent, uavhengig, rasjonell og som den som best kan ivareta sine interesser. Empowerment har blitt et sentralt slagord både i det høyreliberale USA og i velferdspolitikken til New Labour-partiet i Storbritannia (Clarke, 2005). Det tette

samarbeidet mellom Arbeiderpartiet i Norge (med sosialøkonomen Jens Stoltenberg som statsminister) og New Labour i 2001 (med statsminister Tony Blair og hans finansminister Gordon Brown) har fått store konsekvenser for den velferdspolitiske innretningen også i Norge. Med Tore Tønne som helseminister og Jens Stoltenberg i statsministerstolen ble blant annet sykehusreformen vedtatt i 2001. Reformen førte til at sykehusene i Norge ble omgjort til Helseforetak basert på en konserntenkning der tilbud, etterspørsel, kostnadseffektivitet, konkurranse, markedstenkning, valgfrihet og brukervedvirkning er rådende målsettinger. Den helsepolitiske dreiningen er foretatt med et ønske og behov for å modernisere offentlig sektor. Den sterke høyrevinden, som har preget politikken de siste tiårene, har påvirket valgene. ”New Public Management” – som gjennomsyrrer alle offentlig styrte institusjoner, er resultatet av disse valgene.

Primære skillelinjer mellom empowerment som motmakt og den markedsorienterte tilnærmingen, vises konkret i hvordan tjenestebrukeren blir beskrevet. Den radikale motmakttilnærmingen beskriver tjenestebrukeren som *samfunnsborger*, og ”brukerkontrollen” skal sikre likestilling, myndiggjøring og rettferdighet i samfunnet (Askheim, 2003). Den markedsorienterte tilnærmingen beskriver derimot tjenestebrukeren som *forbruker* og *kunde* i et *marked* der alle skal ha *frihet* til å dekke sine individuelle behov slik en selv ønsker og finner formålstjenelig. I skolepolitikken er det eleven og foreldrene som er *kunder*, i eldre omsorgen er det gamlemor og på sykehusene er det pasienter og pårørende som innehar kundestatus og ansees å styre markedet. Disse to retningene står steilt mot hverandre i den velferdspolitiske debatt og kan daglig merkes i forbindelse med debatten om konkurranseutsetting av stadig flere offentlige tjenester.

Selv om konsumenttenkningen innenfor empowerment har sitt utspring i høyreliberale ideer, er det fra flere hold påpekt hvordan venstresiden har blitt påvirket av denne retningen (Andrews (2003), Trädgårdh (2000)). Disse forhold settes mest i sammenheng med velferdsstatens manglende smidighet i forhold til å ivareta det enkelte individs behov, samt den økende pluralismen i samfunnet som øker behovet for individualisering. Kulturens og identitetens rolle i velstandssamfunnet har fått stadig større betydning. De politiske økonomiske analysene spiller mindre rolle enn før, og Selle (1989) hevder at ”nyradikalerne” er på linje med nyliberalistene i den forstand at de går inn for et styringssystem uten overordnet politisk autoritet. Nyradikalernes argumenterer med at pluralismen skal forhindre maktbruk;

brukerne av offentlige tjenester bør ha full rett og frihet til å velge sine tjenester. I likhet med nyliberalistene er argumentene basert på etterspørselsmodellen (Askheim, 2007).

Nærmiljø og frivillige instanser blir også trukket fram som arenaer der velferdspolitiske oppgaver kan og bør løses. NOU, nr. 10 med tittelen ”Flere gode leveår for alle” (1991) omhandler forebyggingsstrategier. Denne offentlig utredningen framhever mulighetene som ligger i lokalmiljøene og de frivillige organisasjonene. Trädgårdh (2000) beskriver spenningsfeltet mellom ”statssosialister” som framhever statens ansvar for å løse velferdsproblemene og ”folkerørelsesdemokrater” som vektlegger styrkingen av sivilsamfunnet for løsning og deltakelse av velferdsoppgaver. Den amerikanske forskeren Julian Rappaport (1981 og 1987) er toneangivende innefor empowerment litteraturen. Han peker på desentralisering, fellesskap, lokalsamfunn og frivillige organisasjoners fortrinn i arbeidet for empowerment, og advarer mot den rigide velferdsstaten som kan være et hinder for det desentraliserte arbeidet.

Det er likevel grunn til å understreke at det på venstresiden er sterk motstand mot markedsorientering som grunnlag for empowerment, selv om begrunnelsene varierer. Croft og Beresford (1996) viser til det paradoksale i at markedet nå utpekes som løsningen på kritikken av velferdsstaten. I sin tid ble nettopp velferdsstaten opprettet for å bøte på de negative konsekvensene av markedstenkingen. Det er heller ikke lett for de mange kritikerne å se for seg hvordan markedet skal klare å ta vare på marginaliserte gruppers behov. De utgjør ingen markedsfaktor av betydning, og deres økonomiske midler er ofte begrensede. Det synes likevel som om kritikken i forhold til de prinsipielle forskjeller mellom de to tilnærmingene, koker ned til at det er på tjenestenivået det største skillet finnes (Wistow og Barnes (1993), Braye (2000)). Innenfor den markedsliberalistiske posisjonen betraktes tjenestebrukeren som konsument. Denne skal influere på eget tjenestetilbud gjennom markedspåvirkning. I empowerment som motmakt tilnærming, er en i større grad opptatt av hvordan politikken må utformes for å motvirke diskriminering og utstøtingsmekanismer, og er således opptatt av både tjenestebrukerens livssituasjon generelt og av myndighet (makt) i forhold til de tjenesten en tar i bruk (Askheim, 2003).

Til tross for at de to posisjonene, motmakt- og markedsorientert tilnærming, har ulikt teoretisk utgangspunkt og ulike konsekvenser, eksisterer de parallelt. Dette skjer fordi de to retningene møtes i praksis og ved at oppmerksomheten rettes mot tjenestenivået og brukernes kontroll over eget tjenestetilbud. De profesjonelle blir aktører som skal operere på brukernes premisser

i empowermentideologiens navn. Konklusjonen kan ha ulik begrunnelse og hensikt, men dette kommer ofte ikke så tydelig fram i debatten. Bevisstheten om hvilken betydning av empowerment som legges til grunn er derfor av avgjørende betydning for fagfolk som vil benytte empowerment i sin praksis.

Croft og Beresford (1996) peker på at begge retningenes bruk av begrepet *brukerinnflytelse* kan bidra til å gjøre skillelinjene ytterligere uklare. I markedsmodellens forståelse er brukeren fortsatt forstått som tjenestebroker og overskrider således ikke klientperspektivet. Her er målet å gjøre tjenesten mer brukervennlig. Som fagperson og rådgiver er dette en viktig distinksjon å være seg bevisst.

Den terapeutiske posisjon er den tredje og siste av empowerment posisjonen slik Askheim (2007) har valgt å klassifisere begrepet. Denne posisjonen er knyttet opp mot at mennesket langt på vei kan styrkes gjennom terapi.

3.3.3 Terapeutisk posisjon

Empowerment begrenses i denne forståelsen til en individuell psykologisk bevisstgjøringsprosess. Rønning (2007) knytter den ene empowermentlinjen til Freud, og til det å løse opp i forestillinger som hemmer for å kunne komme ut av sine mentale fengsler. Empowerment sett i lys av en terapeutiske posisjon, er kun opptatt av styrkings- og kraftdimensjonen, mens maktperspektivet er ikke-eksisterende. Analyser av prosesser som skaper makt eller avmakt vies ingen oppmerksomhet og således blir empowermentbegrepet avpolitisert (Askheim, 2007).

Flere spørsmål har blitt aktualisert i forbindelse med denne forståelsen av empowerment. En av de opprinnelige målsettingene da begrepet først ble introdusert, var at det ekspertstyrte omsorgsvesenet skulle erstattes av en bedre maktbalanse mellom tjenesteyter og mottaker. En terapeutisk tilnærming rører ikke uten videre ved denne maktbalansen. I helsefaglig litteratur brukes ofte ”myndiggjøring”, et begrep som ikke på langt nær er så sterkt som empowerment. Det å myndiggjøre noen, betyr å sette noen i stand til, gi mulighet, gi makt, men det fordrer i sin tur også aktiv handling eller myndighetsoverføring fra en part til en annen (Stang, 1998). Det åpner også for muligheten til å sette grenser for hvor mye myndighet den profesjonelle vil gi fra seg. Det kan medføre vanskeligheter å gi fra seg styringen, bryte med innlærte

prosedyrer og en deprofesjonalisering kan bli resultatet. Det er heller ikke uten videre gitt at fagpersonene er interessert i å gi fra seg makten og endre rammebetingelsene.

Etter antall oppslagsord på Google å dømme, kan en få inntrykk av at empowerment i økende grad sidestilles med individuell selvrealisering og som gjenspeiles i den enorme produksjon av selvhjelps litteratur. Her står åndelig som seksuell empowerment side om side. Barbara Ehrenreich (2010) beskriver denne kulturen gjennom boka – *Livets lyse sider – hvordan den hemningsløse dyrkelsen av positiv tenkning har underminert Amerika*. Hennes erfaring bygger i første rekke på den massive propagandaen som møtte henne som brystkreftpasient. Her var det amerikanske kjerneverdier som stod i sentrum: *optimisme og evnen til positiv tenkning*. Lykkefilosofiens budskap er at du må tenke positivt – det er den kritiske suksessfaktoren. Empowerment som individuell selvrealisering koker ned til at avmakt og problemer betraktes som mentale fenomener uten sammenheng med samfunnsmessige eller strukturelle forhold (Askheim, 2007).

Individorienteringen har vært spesielt tydelig innenfor medisin og helsefaglig litteratur. Laverack (2005) skildrer i sin lærebok for offentlig ansatte i helsesektoren hvordan en kan hjelpe pasientene til å få mer makt. Han reduserer empowerment til teknikker som bygger på prinsippet om hjelp til selvhjelp. I nordisk sammenheng er også individorienteringen i empowerment spesielt tydelig innenfor helsefagene. Her har man ofte brukt empowerment synonymt med pasientstyrking (Thesen og Malterud, 2001) og mestring. Pasientstyrking finner en blant annet i forbindelse med livsstilsendringer og helsefremmende arbeid. Her er det enkeltindividene som er målgruppa, og det forventes at den enkelte skal endre seg.

Mestringsbegrepet har blitt brukt innefor forebygging, rehabilitering, barnepsykiatri, barnevern og spesialpedagogikk. Mestring (coping) beskriver evne til å håndtere utfordringer, og ideen bygger på at mestringsperspektivet i større grad enn sykdomsperspektivet kan lede fram til nye muligheter og ubrukte sider hos den hjelpesøkende. (Sommerschild, 1998). Et vesentlig poeng er å sidestille den profesjonelles fagkunnskap med den hjelpetrengendes brukerkunnskap, og fokus skal rettes mot muligheter og ressurser ikke mot mangler eller problemer. Sommerschild (1998) beskriver den mestringsorienterte terapien og karakteriserer begrepene ”salutogenese” (forståelse av situasjonen, tro på at løsninger finnes, meningsfullhet), ”resilience” (elastisitet, motstandskraft) og ”sense of coherence” (forståelse av sammenheng), som sentrale her. Hun vektlegger mulighetene ved ”den samskapende,

løsningsrettete samtalen” og at meningen er at den som søker hjelp skal få en opplevelse av å kunne influere på eget liv (Sommerschild, 1987).

Empowerment forekommer også som kostnadsreduserende begrep, der målet er at pasienten skal styrkes for å bli mindre avhengig av hjelp fra helsevesenet, mer selvstående og dermed billigere for samfunnet. Her kan frivillighetsarbeidet og lokalsamfunnets rolle tenkes å komme inn, og i beskrivelsen av behovet for kostnadsreduksjon og frivillighetsbaserte tjenester sees dette nærmest som to sider av samme sak i NOU, nr. 10, ”Flere gode leveår for alle” (1991).

Alle posisjonene har imidlertid et grunnleggende element felles. Det er det positive, optimistiske menneskesynet som framhever mennesket som et aktivt og handlende subjekt. I det følgende vil menneskesynet i empowermentposisjonen bli gransket nærmere.

3.3.4 Menneskesyn i teorien om empowerment

Det er i teorien menneskesynet tydeliggjøres. Praksis gjenspeiler det menneskesynet som ligger i teorien og i det etiske og moralske grunnsynet til den enkelte pedagog. (Hammerlin og Larsen, 1997, s. 63).

Det er nær sammenheng mellom de rådende formål og mål i sosialpolitisk arbeid, undervisning og oppdragelse og det menneskesynet, de verdiene som dominerer i samfunnet forøvrig. Dette er igjen tett forbundet med innholdet og de metodene som til enhver tid benyttes i oppdragelse, undervisning, psykologisk virksomhet og rådgivning. Kategoriernes bindeledd er menneskesynet. For å kunne drøfte Liv Lassens artikkel (2008) om empowerment som prinsipp og metode, må menneskesynet i empowerment klargjøres.

Et samfunn der formålet er at alle skal bli mest mulig frie og selvstendige, slik at den enkelte skal settes i stand til å fatte egne valg i livet, vil oppmuntre til at det tas i bruk metoder som styrker en slik utvikling. Metodene som historisk sett har blitt benyttet i opplæring og rådgivning har vært farget av den rådende tidsånd. Intensjonen har vært å fremme et visst menneskesyn som har harmonert med tidsånd, verdier og holdninger i samfunnet (Hammerlin og Larsen, 1997). Et raskt tilbakeblikk i læreplaner og lovverk de siste 20–30 år viser at også denne politisk-historiske epoke hadde sine mål og verdier som har blitt fremmet gjennom opplæring og oppdragelse. Menneskesynet kommer til syne i hvordan eleven oppfattes, om den enkelte betraktes som et objekt eller subjekt i læringssituasjonen, om den enkelte sees

som god, ond, aktiv eller passiv. Korporlig avstraffelse kan betraktes som den absolutte polarisering av god/ond perspektivet, og hvordan oppdragelse og god oppførsel kan bankes inn i individet. I denne sammenhengen kan det være interessant å merke seg utspillet til den pensjonerte høyrepolitikeren Bjørn Tore Godal. Han tok til orde for at ”spanskrøret må tilbake i klasserommet for å kunne straffe de som mobber” (Norges rikskringkasting (NRK), Dagsnytt, 22.02.2011). Dette er interessant, for det synliggjør at en slik holdning til læring og oppdragelse, som oppleves som avleggs, ikke er forkastet for all framtid.

Empowermentteorien i rådgivning befinner seg innenfor den humanistiske tradisjonen i psykologien. Den humanistiske bevegelsen i psykologien oppstod i USA på 1960-tallet og har sin forankring i eksistensialisme og datidens frigjøringsbevegelser (Madsen, 2010).

Humanistisk psykologi antar at mennesket i utgangspunktet er aktivt, har positive muligheter, og anser hvert enkelt individ som enestående. Videre er den først og fremst å forstå som individorientert, individualistisk og med sterk vekt på at mennesket selv avgjør hva det skal eller vil. Individuelle livsprosjekter, valgfrihet og selvrealisering er nøkkelord til å forstå denne retningen. Troen på indre styring understreker et subjektivt, idealistisk menneskesyn. I den grad samfunnsperspektivet er med, kan det allikevel se ut til at forandringer fortrinnsvis skjer ved individets mentalitetsendringer. Her sees forbindelseslinjene til Freires frigjøringspedagogikk. Han tok til orde for samfunnsforandring gjennom utdanning og dialog.

Gibson definerer empowerment som:

A social process of recognizing, promoting and enhancing people's abilities to meet their own needs, solve their own problems and mobilize the necessary resources in order to feel in control of their own lives. (Gibson, 1991, s. 359).

Menneskesynet, synet på læring og helse, står sentralt i det idemessige grunnlaget for empowerment, og at mennesket sees som et handlende subjekt med evne og vilje til å ta beslutninger om eget liv – og til å vite hva som er nyttig, positivt og brukbart for det (Starrin (1997), Slettebø (2000)). Mennesket defineres som ekspert på eget liv, med iboende kompetanse og kunnskap til å vite hva som er best for en selv. Empowermentideene er ikke ensidig tuftet på styrking av individet, men trekker inn politisk makt og styrking av systemet rundt individene. Ideene er på mange måter privatiserende, og i sin ytterste konsekvens kan det føre til at individet skal bestemme over de fleste forhold selv. Konsekvensen kan bli individuelt eneansvar for resultatet.

Hammerlin og Johannesen (1997) påpeker i *Menneskesyn i teorier om mennesket*, at menneskesynet innenfor den humanistiske psykologien er tvetydig og kan rammes av kritikk i forhold til både subjektiv idealisme og mekanisk materialisme. De framholder at dette også kommer til syne i konsekvens- og ansvarsforståelsen:

Individet, eller det handlende subjekt, blir gjort ansvarlig for sine handlinger, mens det kollektive ansvaret for fellesverdiene og livsbetingelsene som er grunnlaget for den enkelte, problematiseres mindre. Men selv her viser den humanistiske psykologien et mangfoldig bilde: Enkelte av de humanistiske psykologene er uten tvil opptatt av det samfunnsmessige som en problemarena, og tar dette med i sine analyser og vurderinger. (Hammerlin og Johannesen, 1997, s. 123).

I terapi og rådgivning er det viktig å være oppmerksom på at et menneskesyn som virker privatiserende, kan fungere undertykkende om det ikke pekes på rammefaktorer og barrierer som påvirker utviklingsmiljø og utviklingsmuligheter.

Så langt er bakgrunn for de ulike empowermentposisjonene blitt belyst. Dette skal utgjøre grunnlaget for drøfting og vurdering av empowermentprinsippenes betydning for spesialpedagogisk rådgivning. I det neste kapitlet vil problemstillingen belyses.

Empowermentbegrepets betydning og syn på mennesket drøftes med utgangspunkt i pensum på SPED 4000, UiO, og i den spesifikke dokumentanalysen.

4 Empowerment i spesialpedagogisk rådgivningsarbeid – hvordan kan prinsippene anvendes?

I dette kapittelet blir det foretatt en kort gjennomgang av hovedtrekkene i pensum for utdannelsen av spesialpedagogiske rådgivere (SPED 4000) på ISP. En kvalitativ innholdsanalyse av Liv Lassens artikkel (2008) følger deretter, og vil bestå av en innholdsmessig analyse, drøfting samt en fortolkning av språklige virkemidler.

4.1 Presentasjon av pensum

Utdannelsen i et fag som rådgivning, krever både en teoretisk og en praktisk forankring. En gjennomgang av undervisningsplan, forelesningsnotater og litteratur fra SPED 4000, viser en klar todeling i forhold til teori og praksis. Det ble undervist i praktiske, kommunikative rådgivningsferdigheter, og det ble gitt innføring i/introduksjon til klinisk kommunikasjon og prosess. Teoristoffet var tett knyttet til praktiske øvelser i form av rollespill som ble filmet. Det ble gitt tilbakemelding på og gjort vurdering av rådgiverens (studentens) innsats. Dette ble gjort for å bevisstgjøre oss i forhold til egen væremåte, evne til å ta i bruk ulike kommunikasjonsferdigheter og den enkeltes evne til å utnytte mulighetene i den konkrete rådgivningssituasjonen.

Teoretisk rådgivnings- og innovasjonsteori ble særlig knyttet opp mot ulike humanistiske teoretikere som: Egan (2005), Carkhuff (1987), Davis (1995), Dunst, Trivett og Deal (1994) og Rogers (1965 og 1990). I pensumboka *Rådgivning – kunsten å hjelpe* (Lassen, 2004), står den teoretiske vektleggingen og prioriteringen beskrevet slik: ”Å forløse styrke og ressurser hos den /de som søker hjelp. Vektleggingen av dette fokuset innenfor de forskjellige teoretiske perspektivene peker mot de mange muligheter for å igangsette radsøkers mestring og vekst.” (Lassen, 2004, s. 36).

Et slikt perspektiv på rådgivning er knyttet til humanistisk teori som betrakter menneskets ut fra et positivt syn på utviklingspotensiale. I boka (Lassen, 2004) vektlegges spesielt tre forhold som kalles *humanistiske hovedprinsipper* (s. 37): *vekst, møte og valg*.

Vekst sees som en følge av menneskets krefter til selvrealisering, og det understrekes at "[...] rådgiverens tro på denne veksthypotesen gjør det lettere for ham å fokusere på kreftene og fange selvrealiseringen (mestringen)." (Carl Rogers definisjon (1951), referert i Lassen (2004, s. 27). Det handler om å skape en trygg ramme der "selvets" struktur blir avslappet slik at tidligere undertrykte erfaringer oppfattes og internaliseres i et endret selv. *Møte* er det gode mellommenneskelige møtet som blir rammen rundt arbeidet med rådsøker. *Valg* kommer som følge av arbeidet med å skape en arena av sikkerhet, og er vesentlig for at rådsøker skal kunne foreta nødvendige valg.

Rådsøkers vekst og mestring knyttes i humanistisk teori til rådgivers holdninger, ferdigheter og egenskaper (Lassen, 2004). Disse danner grunnlaget for kvaliteten på rådgivningsarbeidet. I det følgende avsnittet vil jeg kort skissere sentrale rådgivningstradisjoner som preget litteratur og undervisning i nevnte studium:

- *Salutogenese* (Antonovsky, 1988) som handler om å identifisere de helsebringende faktorene ved menneskelig fungering. De tre underliggende faktorene ved salutogenese er: å øke rådsøkers kunnskap om og forståelse av egen livssituasjon (*comprehensability*), å øke evne til å håndtere utfordringer ved å bli kjent med ulike strategier (*manageability*) og å skape forståelse hos rådsøker med å finne mening ved å håndtere sitt liv (*meaningfulness*) (Lassen, 2008).
- *Resilience og positiv sentrering* (Rutter, 1985, Garmezy, 1994 og Gjørum et al., 1998) som handler om å kartlegge de faktorene som beskytter mennesket stress, vansker og påkjenninger i livet. Ved rådgivers vektlegging av at rådsøker er i besittelse av unike positive ressurser, skal elendighetsbeskrivelsene fra fortiden erstattes av et mulighetsfokus i framtiden.
- *Empowerment* (Dunst et al., 1994) som metode går ut på å identifisere rådsøkers ressurser og på oppbygging av kompetanse hos individer og systemer.
- *Løsningsfokusert rådgivning (LØFT)* (de Shazer, 1994 og Langslet, 1999) understreker i likhet med empowerment, viktigheten av å identifisere og bygge ut framtidsrettede løsninger. Dette innebærer en styrking både av individene og systemene som omgir dem.

- *Stress & Coping* (Lazarus og Folkman, 1991) handler om å klare å håndtere livets utfordringer (*stressorer*). Dette forstås som en sirkulær prosess som pågår hos alle mennesker, men mestringsstrategien kan utvikles hos dem den ikke fungerer tilstrekkelig hos. Her sees rådgivers rolle som tilrettelegger for maksimal vekst. Dette skal lykkes ved å skaffe vurderinger, framheve rådsøkers ressurser og ved å anerkjenne personlige valg (Lassen, 2004, s. 40).
- *Partnerskapsmodellen* (Davis, 1996) sees som en motsats til et rådgivningsforhold som preges av ekspertens (den profesjonelles) diktatur, og at fagpersonen ansees for å være den dyktigste i kraft av sine kunnskaper (paternalisme). I et partnerskapsrelatert rådgivningsforhold kreves det tett samarbeid mellom fagperson og foreldre, at partene har et felles mål, at begge parter ansees som eksperter på hver sine felt, god kommunikasjon, smidighet, ærlighet og gjensidig respekt.

Det er klare likhetstrekk mellom alle de forskjellige rådgivningstradisjonene som ble vektlagt SPED 4000. Det mest iøynefallende fellestrekket er det positive menneskesynet, troen på vekst, mestring og muligheter hos alle individer. I lys av dette må det kunne sies at Liv Lassens artikkel (2008) om ”Hvordan prinsippene i empowerment kan anvendes som metode ved spesialpedagogisk rådgivningsarbeid”, er sentral i pensumlitteraturen og undervisningen på studiet. Valget av denne artikkelen til mitt dybdestudium begrunnes ytterligere i neste kapittel.

4.2 Valg av granskingsområde

I oppgavens åpningskapittel redegjorde jeg for mitt ønske om å trenge dypest mulig ned i den aktuelle faglitteraturen som har med empowermentbegrepet å gjøre. I gjennomgangen av pensumlitteraturen sees Liv Lassens artikkel (2008) som en naturlig link i et kjede av litteratur som tematisk passer godt sammen. Selve artikkelen representerer et pionerarbeid på området for spesialpedagogisk rådgivning og er således ekstra interessant i forhold til å belyse problemstillingen og oppgavens tema. I tillegg er artikkelen avgrenset i omfang og kan fungere innenfor rammene av en masteroppgave.

En presentasjon av artikkelforfatteren og konteksten teksten oppstod i, er nødvendig for å sikre en bredere meningstolkning (Kjeldstadli, 1999). Spørsmålet er altså hvilken kontekst den utvalgte fagteksten oppstod i? Hva kan hensikten med artikkelen ha vært, og er

meningsinnholdet typisk eller atypisk for forfatteren? En presentasjon vil aldri fortelle hele historien eller sannheten, men målet er å nærme seg en viss innsikt og være seg bevisst at konteksten også spiller inn i forhold til produktet.

Forfatteren bak artikkelen er Liv Lassen som er førsteamanuensis på ISP, UiO. Hun har lang erfaring med rådgivning og klinisk kommunikasjon i praksis og undervisning. I forordet til hennes bok *Rådgivning – kunsten å hjelpe* (2004) beskrives fagmennesket Lassen av førsteamanuensis Jorun Buli Holmberg og professor Kjell Skogen:

Liv Lassen har i en årrekke arbeidet ved Universitetet i Oslo, Institutt for spesialpedagogikk. Så lenge hun har arbeidet ved instituttet har hennes arbeidsoppgaver i stor grad dreid seg om rådgivning knyttet til det spesialpedagogiske fagfeltet. Hun har erfaring fra rådgivningsarbeid, særlig i forhold til funksjonshemmede og barn med spesielle opplæringsbehov og deres foresatte/foreldrerådgivning. Ved instituttet har hun arbeidet med kompetansehevingsprogram i rådgivning til de ordinære studentene og med etterutdanning av profesjonelle yrkesutøvere som til daglig arbeider med rådgivningsoppgaver. (Lassen, 2004, s. 9).

Det synes dekkende å si at hun har vært toneangivende i forhold til innhold, form og som aktiv formidler. I ISPs fagplaner og forelesninger er det en særlig vektlegging av sentrale teoretikere i den humanistiske rådgivningstradisjonen.

4.2.1 Når og til hvilket formål ble fagartikkelen laget?

Det må avgjøres om dette er et offentlig eller privat dokument, om kilden er formell eller uformell, om den er et konsept eller et endelig vedtatt dokument og til slutt må konteksten kilden står i klargjøres. Det gjelder både den språklige sammenhengen og situasjonen den oppstod i. Enhver tolkning av en kilde er avhengig av sammenhengen.

Til hvilket formål ble dokumentet laget og hva slags karakter hadde det? Pensumartikkelen (Lassen, 2008) står i en lærebok som alle studenter ved ISP blir oppfordret til å skaffe seg, og må således regnes som både *offentlig, formell og et ferdig dokument*. Artikkelen er en del av pensum på SPED 4000 og er derfor sentral i skriftlige arbeidskrav, gruppeoppgaver og eksamensbesvarelse.

For å forstå konteksten artikkelen står i, er det viktig både å klarlegge sammenhengen og situasjonen den oppstod i. På det tidspunktet artikkelen ble produsert, arbeidet forfatteren av artikkelen som amanuensis på ISP, UiO. Det er ønskelig og en del av den vanlige praksis at de ansatte på universitet og høyskoler produserer vitenskapelige arbeider. Lassens

emneansvar har vært rådgivning og innovasjon, som også er utgangspunktet for pensumartikkelen (Lassen, 2008). Temaet hun tar opp passer i tillegg meget godt inn i rådende helsepolitikk og tidsånd i Norge år 2001. Empowerment og brukermedvirkning var på det daværende tidspunkt tydelig til stede i forarbeider til lover og i ulike offentlige utredninger. Begrepenes betydning og sentralitet kan eksempelvis sees i: (NOU, nr. 21, fra Sosial- og helsedepartementet: ”Fra bruker til borger” (2001); diskusjonen om rettighetslovgivning, Odelstingsproposisjon nr. 61 1997–98 om brukerstyrt personlig assistanse, i lov om barnehage (2005)) og i planer og retningslinjer for mange omsorgsyрker. I *Regjeringens strategiplan for barn og unges psykiske helse – sammen om helse*; Rammeplan for barnehagens innhold (2006); læreplan for grunnskolen *Kunnskapsløftet*, (2006)) vises den helsepolitiske tidsånd tydelig. Kan forfatterens tilknytning til USA ha vært én grunn til at hun ble en pioner i det å bringe empowermentbegrepet inn i spesialpedagogikken i Norge? Selv refererer hun til framtreddende amerikanske teoretikere som var tidlig ute med tekster om empowerment. I forbindelse med litteratursøk til denne oppgaven henvendte jeg meg til Lassen for å undersøke hvilke teoretikere som hadde inspirert henne. Hun trakk fram C. Dunst, C. Trivette og A. Deal (*Enabling and empowering families*, 1988) og *Supporting & Strengthening Families*, 1994), H. Davis (*Rådgivning til foreldre med kronisk syke eller funksjonshemmede barn*, 1995), S.T. Menon (*Employee Empowerment: An Integrative Psychological Approach*, 2001) samt Røkenes og Hanssen som skriver om ”myndiggjøring” (2002). Gerald Egan ble av Lassen beskrevet som humanist med et eklektisk syn: ”En del av hans siste bok vitner om empowermenttenkning, men jeg vil si at han anvender empowermentprinsipper innenfor sin humanistiske modell.” (epost, 7. februar 2011).

Lassens doktoravhandling fra 1998 med tittelen: ”Parenting Children with rare progressive disabilities: a study of parents’ needs related to stress and coping” kan sees som en opptakt til pensumartikkelen (Lassen, 2008). Den viderefører hennes arbeid med doktorgraden, og viser viljen til å bryte med et paternalistisk omsorgsvesen og til å inkorporere hennes praktiske erfaringer i teorien. Hun har en tydelig og sterk vilje til å se på menneskenes muligheter framfor begrensninger, et positivt, optimistisk menneskesyn med linjer tilbake til Carl Rogers klientsentrerte terapi.

4.2.2 Primær- eller sekundærkilde?

Førstehåndskilde eller primærkilde beskrives av Kjeldstadli (1999) som en *øyenvitneskildning*. Førstehåndskilder er alltid å foretrekke, men om den ikke finnes er den neste, nærmeste kilden primærkilden. Det er vanskelig å si hva som er primærkilde i forhold til faglitteratur som omhandles her. Empirisk forskning er ofte det nærmeste vi kommer en primærkilde, men samtidig er Lassen den første som produserer fagstoff om empowermentprinsippenes betydning for spesialpedagogisk rådgivning i norsk sammenheng. Hun baserer seg blant annet på egne forskningsfunn fra doktorarbeidet (1998) og ervervet erfaring fra klinisk rådgivningsarbeid med barn og foreldre. Det finnes flere tekster av Lassen, og disse har blitt brukt til å kryssjekke om utsagnene i pensumartikkelen (2008) er riktig forstått. Jeg velger derfor å se på den som en primærkilde.

For å finne ut hva en kilde forteller oss, må vi foreta en tolkning. Ifølge Kjeldstadli (1999) faller denne tolkningen i tre ledd: *språklig*, i forhold til *mening* (hva forfatteren har ment) og til slutt – sammenfatte kilden og gjengi *meningen med egne ord* (Kjeldstadli, 1999, s. 179). En tekst har en avsender og en mottaker, og det er viktig at tekstgranskeren (mottakeren) tilkjenner sin forståelse – for både sender og mottaker former tekstens mening.

4.3 Et sammendrag av Liv Lassens artikkel (2008) – min forståelse og tolkning

Liv Lassen forklarer empowermentbegrepets historiske oppkomst fra borgerrettsbevegelsen i USA, med videre spredning til andre ulike undertrykte grupper. Som prinsipp for rådgivningsarbeid omtaler hun det som: ”Et eksempel på et paradigmeskifte i spesialpedagogisk arbeid – fra problemfokusering til mulighetsfokusering, fra fokus på individet til individet i system.” (Lassen, 2008, s. 155). Empowerment som prinsipp bygger på ideen om å styrke rådsøker ved å overføre makt. Rådgivningsarbeidet skal ikke lenger fokusere på å finne feil eller reparere mangler, men heller rette arbeidet inn mot å finne rådsøkers ressurser og styrke disse gjennom videre utvikling og kompetanseoppbygging. Prinsippet om empowerment bygger på økologisk systemteori som vektlegger mulighetene innenfor alle økologiske nivåer. Rådgivningsprosessen krever identifisering, fokus på det *mulige*, det som *gir mening* og det som bærer i seg noe *positivt*.

Empowermentperspektivet kan sees på som en teoretisk overbygning som former en metode. I tillegg er empowerment selve målsettingen for rådgivningen. Det teoretiske grunnlaget er tuftet på følgende: Hjelp til selvhjelp, den profesjonelle skal tilrettelegge for maksimal vekst, ha ansvar for å frambringe iboende krefter og ferdigheter, vektlegge mulighetene for utvikling og anerkjennelse av personlige valg. Empowermentarbeidet sees som en tosidig prosess. Målet med arbeidet rettet mot råde søker er læring, men samtidig må det arbeides med systemene som innehar midlene. Dette anses som helt nødvendig for å realisere optimale vekstvilkår. Behovet for *tidlig intervensjon* – og styrking av de primære systemene rundt barna – er vektlagt. Lassen (2008) refererer til forskning på *salutogenese* (Antonovsky, 1988), *resciliense* (Luthar (2006), Borge (2003), og *stress coping* (Lazarus og Folkmann, 1995) som har kunnet vise til positive resultater i mestring av vanskelige livssituasjoner. Denne kunnskapen kan nedfelles i temaer i rådgivning og viser således viktigheten av empowerment som metode. Syv temaer har blitt identifisert som sentrale:

1. *Identifisering av behov* (ikke mangel) basert på brukernes egne behov, ønsker og vurderinger.
2. *Anerkjennelse av kompetanse* ved å anta at alle mennesker og systemer har eksisterende ressurser og muligheter for å øke sin kompetanse.
3. *Mobilisering av støtte* – både formell og uformell. Krever bred kartlegging utover profesjonelle instanser.
4. *Gjensidighet* i form av anerkjennende kommunikasjon innenfor det asymmetriske forholdet som preger profesjonell rådgivning.
5. *Mestringsopplevelse og styrking* representerer prosessens to mål.
6. *Systemisk og økologisk perspektiv* i rådgivningsprosessen innebærer forståelse og hensyntagen til individets totale livskontekst. Dette skal sikre optimal vekst.
7. *Forebygging*. Det er ingen motsetning mellom forebygging og behandling, men vekstfremmende tiltak er vektlagt framfor det å løse eller forebygge problemer.

Empowermenttenkningen framhever at en syntese av alle syv temaene vil fremme en proaktiv og positiv orientering med troen på alle menneskers iboende krefter og muligheter. Det er vesentlig at råde søker tillegger seg selv hovedansvaret for utviklingen, og dermed opplever seg selv som hovedaktør i eget liv. Liv Lassen skriver: ”Det synes som om denne formen for hjelp er mer effektiv, trolig mer varig enn en ikke kontingent problemløsende metode.” (Lassen, 2008, s. 159). Det vektlegges at rådgiver må være reflektert i forhold til sine verdier, sin

praksisteori og sine handlinger om hun skal lykkes. Rådgiver kan betraktes som en los gjennom vanskelig farvann, kunsten er å finne den veien som passer rådsøker. Potensialet til rådsøker finnes best ved økologisk kartlegging og nettverksmobilisering. I artikkelen behandles grunnleggende rådgivningsferdigheter, og viktigheten av disse for utnytte empowermentmetodens muligheter. De benevnes som *utfordringer*. *Den første utfordringen* er å tilrettelegge for gode møter og møteplasser ved trygghet, affektiv inntoning, innlevelse, utstrakt empati, positiv aktelse med mer. Flere systemer vil være inne i bildet og rådgiveren må således ha utvidet evne til å vise empati. Videre understrekes viktigheten av god systemkompetanse, fleksibilitet, oversikt og evne til å møte flere samtidig. Det skal danne grunnlaget for eierskap og engasjement i prosessen. Et slikt fellesløft er en av de sentrale styrkene i empowermenttradisjonen. *Den andre utfordringen* er å sikre hjelpeprosessen ved kartlegging, undersøkelse av relevante og realistiske mål samt valg av tiltak og avslutning. Rådgivers oppgave er å lede prosessen, justere og kontinuerlig reflektere over modellen og relevans for rådsøkeren. Dempet entusiasme, støtte til rådsøkers initiativ samt tredobbelt oppmerksomhet, kreves innenfor økologisk sentrert rådgivning. Kartlegging må aktivt oversettes til handling, det må være åpenhet for justering og evaluering. Rådgiver må ansees som en systemkonsulent som tilbyr assistanse og støtte istedenfor å vente på at dette bes om. Igangsetting av rådgivningsprosessen fremmer håndterbarhet, mens strukturering sikrer opplevelse av mestring. Målet er ikke effektivitet i forhold til rask avslutning, men styrken og varigheten av arbeidet over tid. *Den tredje utfordringen* består i avslutning og bekreftelse – den endelige styrking av rådsøker gjennom synlig akseptering og toleranse for deres valg. Dette skal anerkjenne rådsøker som kompetent person med kontroll over eget liv, det skal minimalisere deres videre avhengighet av profesjonell støtte og opplevelsen skal bære preg av at dette er resultater av egne avgjørelser, innsats og mestring. Rådsøker skal således ha fått tak i sine egne krefter og ha lært en generell strategi for problemløsning. Konklusjonen er at utfordringen med en slik måte å jobbe på er å sikre systemenes ivaretakelse av menneskenes mulighet for trivsel, og det krever at rådgiver kan ta et overordnet perspektiv med oppmerksomhet rettet mot flere nivåer samtidig. Målet er at det skal være både brukernyttig og systemoppbyggende. Metoden kan synes mer tids- og energikrevende, men langsiktig effekt synes sikrere. Kartleggingen og læringsopplevelser vil kreve mer ressurser, det må derfor legges til rette for at empowerment som metode blir mulig. Prioriteringene må være helhetlige og langsiktige, noe PPT kan være egnet til. Pensumartikkelen avsluttes med en appell om at

tjenester som arbeider med å sikre barn- og unges psykiske helse blir styrket slik at empowerment blir noe mer enn et konstruktivt prinsipp.

I dette kapitlet har jeg sett på Lassens artikkel (2008) i sammenheng med pensum for øvrig, presentert artikkelforfatteren, analysert formålet med artikkelen og tilkjennegitt min forståelse av tekstens mening. I fortsettelsen følger en tekstanalyse og drøfting av innhold og språklige virkemidler.

4.3.1 Tekstanalyse og drøfting av problemstilling

Som et ledd i den hermeneutiske tilnærmingen, vil jeg i denne delen ta for meg pensumartikkelen (Lassen, 2008) side for side. På denne måten søkes problemstillingen besvart. Først vil jeg redegjøre for min forståelse av teksten, og deretter drøfte deler av hennes tekst opp mot annen litteratur og egne erfaringer. Min forståelse og lesning av hennes tekst må sees i lys av min førforståelse.

Min forståelse av pensumartikkelens "Innledning" (s. 154–155):

Lassen beskriver hva spesialpedagogisk rådgivningsarbeid består i "å hjelpe mennesker med spesielle behov til å oppnå optimale vekstvilkår". Ifølge denne beskrivelsen korresponderer dette med empowerment som prinsipp, der styrking av hjelpesøker, vektlegging av mestringsopplevelse og kompetanseutvikling hos alle aktører står i sentrum. Hun knytter empowermentbegrepet til overføring av makt og borgerrettsbevegelsen på 1970-tallet. Empowerment som rådgivningstradisjon beskrives som "kort, men rik" – og at den står sentralt i forhold til "normaliserings- og enrichmentstradisjoner samt brukerrettigheter og brukervedvirkning".

Ett teoretiske fundament er økologisk systemteori, der vektlegging av muligheter innenfor alle økologiske nivåer og anvendelse av deres gjensidige påvirkning danner noe av det viktigste grunnlaget for retningen. Et annet teoretisk utgangspunkt er "kommunikasjonens og dialogens sentrale funksjon i å fremme menneskelig utvikling og fungering". Selve rådgivningsprosessen fordrer identifisering og fokusering på det mulige, det positive og det som gir mening. Det understrekes at det "her dreier seg om å kunne anvende empowermentperspektivet både som teoretisk overbygning og som praktisk verktøy.

Drøfting av pensumartikkelens "Innledning" (s. 154–155):

I sin innledning gjør Liv Lassen rede for opphavet til empowermentbegrepet. Hun knytter det til borgerrettsbevegelsen på 1970-tallet og avmektige gruppers kamp. Det finnes andre fagfolk som setter utbredelsen av begrepet empowerment inn i en bredere sammenheng. Professor i sosialpolitikk Rolf Rønning (2008) behandler brukermedvirkning og empowerment sammen og begrunner det med at "begge har blitt lansert som de radikale grepene for å styrke brukernes situasjon i velferdssektoren, fordi de har mye felles og fordi begge i sin ideelle versjon handler om å gi brukerne mer makt over sin egen situasjon." (s. 34).

Han hevder at nye begreper som disse går inn i en sammenheng der interessekonflikter råder, og han vektlegger at de enkelte aktørene bruker og fortolker begrepene til sin fordel. Definerings og fortolkning av begrepene er en del av den diskursive maktkampen som foregår omkring brukerne av velferdstjenesten. Askheim (2003) peker på at empowerment-tilnærmingen rommer ulike politiske "strømninger" og slik sett er vanskelig å definere entydig. Han problematiserer det ytterligere ved å si at "empowermentbegrepet har framstått som et av de fremste honnørordene i sosial- og omsorgspolitikken", og at dette gjør definisjonsproblemet enda større. Som Lassen knytter han empowerment til frigjøringsbevegelser, Paulo Freires frigjøringspedagogikk (1973) og borgerrettskamper på 1970-tallet, men han føyer til opprøret mot normaliseringstenkningen blant fysisk funksjonshemmede, samt ny-liberalistiske trekk i samfunnsutvikling og politikk. Det interessante med dette er å se hvordan ulike interesser har endt opp i en tilsynelatende enighet om empowermentposisjonens velsignelse. For fagfolk er det av stor betydning å være seg bevisst hvem man går ærend for, hvilket teoretisk- og politisk tyngdepunkt som gjelder, og om man kan gå god for menneskesynet og de grunnleggende verdier som ligger til grunn for ulike fortolkninger. Bevisstheten om empowermentprinsippenes muligheter og begrensninger fordrer innsikt i begrepets opphav og de ulike retninger som omfavner maktoverføringsprinsippene. Det krever en sterk bevissthet om egen rolle og praksis å arbeide etter et empowermentperspektiv (Askheim, 2007).

Lipski (1980) betegner fagpersoner som "bakkebyråkrater" (street level bureaucrats). Det spesielle med den posisjonen de innehar, er at de befinner seg i spenningsfeltet mellom sine oppdragsgivere (forvaltning/myndigheter) og de som skal betjenes (brukerne). Deres lojalitet er i konstant spenning mellom lojalitet til brukeren og lojalitet til myndighetene. Denne situasjonen innebærer at fagpersonens evne til å takle sin rolle avhenger av om det er

empowerment eller undertrykking som blir resultatet. Bevisstheten i forhold til egen rolle og hvem de primært føler sterkest lojalitet til, er sentralt med henblikk på resultatet (Askheim, 2010).

Det at Lassen kun nevner rettighetskampen og kampen som undertrykte grupper har ført som opphavet til empowerment, kan fungere tilslørende i forhold til blant annet nyliberalismens interesser i begreper som brukerrettigheter, brukervedvirkning og empowerment (jf. kap. 3.3.2). I hovedsak finnes det to perspektiver. Det ene er demokratitilhengernes, som refererer til innflytelse og beslutningsrett som sentrale verdier, mens markedstilhengernes perspektiv refererer seg til brukerne som enkeltindivider som skal treffe egne beslutninger, ta egne valg – der selvbestemmelse er løsningsordet (Rønning og Solheim, 1998).

I Lassens innledning står det at empowerment som rådgivningstradisjon er ”kort, men rik” – og at den står sentralt i forhold til ”normaliserings- og enrichmentstradisjoner samt brukerrettigheter og brukervedvirkning”. Denne formuleringen virker uklar rett og slett fordi den er så kort at den sier lite. På hvilken måte står empowerment som rådgivningstradisjon sentralt i forhold til normaliseringstradisjonen, og i hvilke land er dette tilfelle? Ifølge Askheim (2003), som har tatt for seg utviklingen av ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede, kan empowermentstrømningene på et vis sees som en forlengelse av normaliseringspolitikken. Han understreker imidlertid at:

Generasjonen av funksjonshemmede som etter hvert vokser opp i normaliserte levekår, vil løsrive seg fra en slik tankemodell. Derfor markerer også empowermentstrømningene sterk opposisjon mot normaliseringstenkningen. Funksjonshemmede framholder sin rett til å definere hva som er normalt for dem. (Askheim, 2003, s.102).

Normaliseringsideologien har nettopp blitt kritisert for å ha fungert konformitetsfremmende, disiplinerende og for å ha status quo som konsekvens, og empowerment synes derfor å representere ønsket om et brudd med denne.

Hva legger Liv Lassen (2008) i sin beskrivelse av det teoretiske fundamentet for empowerment som rådgivningsmetode? I pensumartikkelen skriver hun at ”Metoden bygger på økologisk systemteori. Vektlegging av mulighetene innenfor alle økologiske nivåer og anvendelse av deres gjensidige påvirkning danner noe av det viktigste grunnlaget for retningen?” (s. 154).

I min søken etter å forstå hva Lassen legger i begrepet *økologisk systemteori*, gikk jeg til hennes bok: *Rådgivning. Kunsten å hjelpe* (2004) for å forsøke å forstå det hun skriver i innledningen av pensumartikkelen. I boka var det angitt to forskjellige sider der man kunne slå opp på økologisk systemteori, men heller ikke her fantes noen mer inngående forklaring. I Johannessen et al. (2007): *Rådgivning* var begrepet definert. Forfatterne legger vekt på økologiske og systemteoretiske perspektiver og redegjør for det faktum at det de senere år har blitt lagt sterke føringer for at rådgivere bør prioritere systemrettede arbeidsoppgaver framfor å kun fokusere på individrettet virksomhet. Ifølge Johannessen et al. (2007) handler dette om at ”en rådgiver kan bidra til å flytte oppmerksomheten fra individuelle årsaksforhold over til strukturer i systemet som produserer problemer eller hindrer nytenkning”. Jeg forstår Liv Lassen dit hen at noe av det viktigste grunnlaget for rådgivningsretningen er å se på mulighetene for menneskelig utvikling som et resultat av samspillet mellom person(ene) og konteksten(e) de er i. Dette skiller seg imidlertid ikke spesifikt fra andre rådgivningsretninger som brukes i spesialpedagogisk virksomhet i dag. De fleste retninger har tilpasset seg den økologiske og systemiske dimensjonen og anerkjenner viktigheten av en bredere oppmerksomhet for å lykkes. (Johannessen et al., 2007).

Min forståelse av “Teoretisk grunnlag for rådgivningsmetoden” (s. 155–157):

Lassen definerer den teoretiske retningen for rådgivningen som en ”hjelp til selvhjelp”-metode. De profesjonelles oppgave blir å tilrettelegge for maksimal vekst, få fram iboende krefter og ferdigheter hos de impliserte, vektlegge deres muligheter for utvikling og anerkjenne deres personlige valg. Som metode betegnes empowerment som et ”paradigmeskifte” i spesialpedagogisk arbeid. Paradigmeskiftet består i at fokus skifter fra problemfokus til fokus på muligheter, fra fokus på individet til fokus på individet i system. Prosessen er tosidig ved at radsøkers (gruppe eller individ) utvikling og læring er målet, mens systemene må utvikles for at vekstvilkårene skal bli optimale. Lassen skriver at ”omfattende forskning har påpekt betydningen av tidlig intervensjon for barns utvikling og framhevet nødvendigheten av å styrke, empower, de primære systemene.” (Lassen, 2008).

I forlengelsen av denne påstanden, vises det til en rekke programmer som er utviklet for å forebygge problemer, og Lassen peker på at det synes som om både politiske og sosiale forandringer har ligget til grunn for satsingen på både systemer og individer innenfor helse-, sosial-, velferds- og opplæringssektoren. Det vises til igangsetting av skolingstiltak for

helsepersonell i foreldrerådgivningssammenheng, og at det satses bredt på å forbedre samspill i barnehage og skole. All nyere satsing synes å inkludere systemarbeid.

Lassen framholder at diverse studier av beskyttende (resilience), helsebringende strategier (salutogenese) og livsstrategier (coping) også poengterer viktigheten av empowerment som metode. Resilienceforskningen har identifisert vesentlige faktorer som fremmer positiv utvikling tross store belastninger, så som én trygg nær fortrolig, én trygg, stabil emosjonell tilknytning. Salutogenese er et begrep som beskriver sentrale aspekter som fremmer helsebringende fungering. Det handler om å ha forståelse for sin livssituasjon, ha tro på sin egen evne til å finne løsninger på livets utfordringer, kunsten i å finne mening i å forsøke og finne løsninger på livets utfordringer. Studier av stress og hvordan den enkelte tåler livets ulike påkjenninger gjennom å gjøre bruk av ulike strategier er en annen arena Liv Lassen framhever som betydningsfull for å understøtte empowerment som prinsipp. Det vektlegges personlige og sosioøkologiske ressurser for å vurdere utfordringene og relevante muligheter til å mestre disse. Denne modellen gir både et forståelsesgrunnlag for emosjonelle og problemløsende strategier, samt en ramme for å identifisere hvordan rådgiveren kan hjelpe råde søkeren med å bygge opp, bygge ut eller styrke strategier. Lassen konkluderer i kapitlet om det teoretiske grunnlaget for rådgivningsmetoden: ”Å støtte mennesker i utvikle denne formen for motstandsdyktighet er empowering.” (s. 157).

Drøfting av ”Teoretiske grunnlag for rådgivningsmetoden” (s. 155–157):

Til tross for at forfatteren trofast tar opp ”de sosioøkologiske systemene”, også gjennom sin teorigjennomgang av empowerment, synes oppmerksomheten å være mer rettet mot styrking av det enkelte mennesket. Enkeltindividet er i fokus og målet er å utvikle enkeltindividenes personlige ressurser. Det viser seg i hva slags forskning Lassen viser til. Hun vektlegger salutogenese, resilience og coping som alle er forskningstemaer der målet har vært å identifisere hvorfor noen individer klarer seg gjennom vanskeligheter som andre ikke makter. Forskningen har pekt på at det i stor grad handler om personlige ressurser, egenskaper og strategier som for noen ligger naturlig nedfelt i personligheten. Dette er i noen grad mulig å lære seg og er interessant å vite for en kommende rådgivere. Mitt poeng her er at Lassens fokus synes å ligge mer på empowerment i terapeutiske sammenheng enn empowerment i forhold til maktstrukturer i samfunnet. Når hun framstiller empowerment som etablering av motmakt, sees dette i all hovedsak som individuell styrking overfor de vanskelighetene den enkelte står oppe i. Målet er å utvikle enkeltindividets ressurser, fjerne barrierer som hindrer

deres evne til å oppnå kontroll, likhet og rettferdighet (Askheim, 2007). Lassen går likevel fri for anklagen om totalt å redusere empowerment til en individuell psykologisk frigjøringsprosess, for hun er nøye med å ta med det sosioøkologiske perspektivet. Dette savner likevel en mer inngående behandling, og hun beskriver i liten grad de politiske og kollektive dimensjonene ved begrepet.

Ole Petter Askheims inndeling av empowermentbegrepet i ulike posisjoner (2007), viser til det han betegner som ”terapeutisk posisjon”. Innenfor denne posisjonen finnes empowerment begrenset til en individuell psykologisk bevisstgjøringsprosess. En forståelse som er med på å redusere og begrense det opprinnelige empowermentbegrepet. Han skriver om den terapeutiske posisjon: ”Maktperspektivet og analyser av prosesser som skaper makt og avmakt mangler. De strukturelle forholdene som bidrar til marginalisering og undertrykkelse står med andre ord ikke i fokus, og empowermentbegrepet avpolitiseres.” (Askheim, 2007, s. 28).

I lys av denne måten å se empowerment på, er det mentale fenomener som holder folk nede – og disse sees uavhengig av samfunnsmessige forhold. Liv Lassens beskrivelse av empowerment i spesialpedagogisk rådgivning er langt på vei en del av ”terapeutisk posisjon”, til tross for hennes vektlegging av systemperspektivet. Dette begrunnes med individets sentralitet i hennes artikkel.

”Paradigmeskifte” er Lassens beskrivelse av empowermentmetodens inntreden i spesialpedagogisk arbeid. Paradigmeskiftet er skiftet fra ”problemfokusering” til ”mulighetsfokusering”. Dette utsagnet drøfter jeg i lys av det Thomas Kuhn (1962) opprinnelig la i sin forståelse av paradigmeskifte som vitenskapelig revolusjon (se pkt. 1.5.3). Jeg er kjent med at det ikke bare er Liv Lassen som har brukt denne betegnelsen i sammenheng med lignende endringer innenfor andre fag.

Ingunn Stang (1998) omtaler også empowermenttenkningen som et paradigmeskifte i behandlingen av pasienter i en sykepleiekontekst. Hun oversetter empowerment til myndiggjørelse eller bemyndigelse, og hun understreker at ved å endre perspektiv til empowermenttenkning vil positive krefter frigjøres og nye muligheter oppstå (Stang, 1998, 12f).

Hilchen Sommerschild (1998) viser til endringene av terapeutens rolle i familierapi fra å være styrende, til å være en samtalepartner på like fot – noe som har flere paralleller til empowerment i rådgivning. Hun diskuterer om dette kan sies å være et paradigmeskifte, og

ender opp med å si at hun mener at ”det delvis kan ses slik”. Begrunnelsen hennes er at prinsippene representerer grunnleggende nye måter å arbeide på, ved at interessen har flyttet seg ”fra tilbakeblikk på ondets rot til en oppdagelsesferd i mulighetenes land.” (i Gjærum et al., 1998, s. 46). Hun peker videre på at det er et skifte fra en naturvitenskapelig innfallsvinkel til en filosofisk, hermeneutisk forståelse som har åpnet opp for denne nye retningen.

Thomas S. Kuhn refererer i sin bok *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) til svært store endringer der han benevner ”paradigmeskifter”. Det er snakk om at verdensbildet endrer seg totalt, som ved offentliggjøringen av Darwins utviklingsteori. Dette førte til kamp mellom nye og gamle paradigmer, og det fikk følger på mange fagområder. Spørsmålet er om empowerment og endring fra problemfokus til mulighetsfokus er noe så nytt og vitenskapelig revolusjonerende at det kan kalles for et paradigmeskifte. Det er også grunn til å undre seg over om et metodeskifte kan representere et paradigmeskifte. Den empowermentposisjonen som velges kan ha følger for; fagutøvelse, faglig utsyn, og måten en fokuserer på i forhold til rådsøker. Ved å velge å se på muligheter som finnes, framfor å konsentrere seg om problemer og hindringer, oppnås en dreining i forhold til perspektiv som er interessant og viktig. Det vil ganske sikkert skape flere muligheter for hver enkelt rådsøker og nye utfordringer for de profesjonelle. Spørsmålet er om denne endringen er tilstrekkelig for å kunne kalles et paradigmeskifte?

”Hjelp til selvhjelp” og tilrettelegging for maksimal vekst ved frambringning av iboende krefter og ferdigheter, vektlegging av muligheter for utvikling og anerkjennelse av deres valg, blir også nevnt av Lassen (2008) i sammenheng med paradigmeskiftepåstanden. Ifølge historikeren og psykoterapeuten Philip Cushman er selvrealisering en gammel idé, men kan sies å ha fått et voldsomt oppsving i det 20. århundre. Han peker på at i sammenheng med storfamiliens svekkede betydning, har individet fått økt sin status og oppmerksomhet. Ideen kan imidlertid spores langt bakover, også utover psykoterapiens utbredelse. Sporene kan følges helt tilbake til Georg Simmel, Georg W.F. Hegel og til Aristoteles (384–322 f.Kr.), som forfektet sitt ideal om utviklingen av ulike evner i tråd med medfødte disposisjoner (Willig, 2005, referert i Madsen, 2010). Den moderne selvrealiseringsideen har, ifølge Cushman (1995, ref. i Madsen 2010), sine røtter i den amerikanske humanistiske psykologi slik den utviklet seg i tiårene etter andre verdenskrig. Den amerikanske psykologen Abraham Maslow setter individuell selvrealisering på toppen av sin behovspyramide. Med det forteller

han at selvrealisering er å betrakte som den mest utviklede formen for menneskelig behov. (Cushman, 1995, ref. i Madsen 2010).

Min forståelse av ”Sju sentrale temaer innenfor empowerment” (s. 157–159):

Liv Lassen redegjør i dette kapitlet for syv sentrale temaer som skal ha blitt identifisert gjennom forskning på tidlig intervensjon og familiearbeid. Siktepunktet med denne forskningen skal ha vært å identifisere strategier for effektiv rådgivning. Et prinsipp som sies å være gjennomgående er at vellykket rådgivning handler om å sette i gang en prosess, gi en form for støtte som forløser rådsøkerens egne krefter og legge til rette for videre utvikling.

Lassen beskriver videre hvordan dette prinsippet legges til grunn for metoden hun skisserer: *Behovsanalyse* basert på brukernes egne behov, initiativ, ønsker og vurderinger.

Anerkjennelse av kompetanse ved å anta at alle mennesker og systemer har eksisterende ressurser og også muligheter for å øke sin kompetanse. *Mobilisering av støtte* – både formell og uformell, noe som krever bred kartlegging utover profesjonelle instanser. Her nevner Lassen eksplisitt ”frivillige organisasjoner, utvidet familienettverk, nærsamfunn og naboskap”. *Gjensidighet i rådgivningsforholdet* – hvordan rådgiveren støtter rådsøkeren, blir sett på som like vesentlig som hvilke ressurser som blir mobilisert. Samarbeid og partnerskap er sentrale interaksjonsformer, samt gjensidig og anerkjennende kommunikasjon.

Mestringsopplevelse og styrking representerer prosessens to mål. Mestringsopplevelsen innebærer å tilrettelegge for å bruke allerede eksisterende kompetanse og å utvikle nye ferdigheter. Styrking som mål betyr at prosessens mål er at individet skal komme styrket ut og stå bedre rustet til å møte nye utfordringer. *Systemisk og økologisk perspektiv* i rådgivningsprosessen innebærer forståelse og hensyntagen til individets totale livskontekst. Her framheves grunnleggende kommunikasjonsferdigheter hos rådgiver, og som en sentral dimensjon under prosessen, samt respekt for rådsøkers valg og innsats. Det økologiske perspektivet fordrer forståelse både for individet som unikt i seg selv og de unike kontekstuelle betingelsene som en del av det hele. *Forebygging*, hvor vekstfremmende tiltak er vektlagt, er essensielt framfor det å løse eller forebygge problemer.

Ved at de syv skisserte temaene virker sammen (syntese) forstår jeg Lassen dit hen at hun mener at en positiv, og såkalt proaktiv orientering, vil framheves. Min usikkerhet knytter seg til hvem hun sikter til, hva og hvordan dette skal skje, men jeg har forståelse for at ikke alt kan utdypes i en kort artikkel. Som et viktig fundament i denne rådgivningsmetoden framhever hun troen på alle menneskers iboende krefter og mulighetene som det kan bygges

videre på. Det understrekes som absolutt nødvendig å tilrettelegge for mestringsopplevelser, hvor iboende kompetanse blir synliggjort og lagt til grunn for den videre utviklingen.

Rådsøkeren på sin side må kunne attribuere positive endringer til egne handlinger, som så vil føre til økt følelse av kontroll. Slik skal rådsøkeren komme i førersetet i sitt eget liv, og oppleve seg selv som den viktigste aktøren i sitt liv. Lassen tar et forbehold ved å si at ”en konsekvens av denne rådgivningsprosessen *kan* bli empowerment”, og at det vil inkludere flere former for vekst.

Vekstformene ligger i kompetanseoverføring, utprøving av nye strategier, gjøre valg, styrking av nettverk, personlig anerkjennelse og synliggjøring av mestring gjennom å konsentrere seg om styrke og ressurser. I teksten understrekes det sentrale i at rådsøkeren opplever forandringens avhengighet av egne handlinger, ikke av andres. Dersom dette ikke skjer, kan utvikling av effektiv handling og strategier utsettes og behovet for hjelp forlenges. Dette betraktes i denne sammenhengen som uetisk. Alle disse vekstprosessene kan foregå samtidig og vil dermed virke gjensidig forsterkende – noe Lassen uttrykker slik: ”Empowerment” blir dermed en vekst som øker proporsjonalt med summen av de tre prosessene.” (Lassen, 2008). Hun poengterer at bevisstgjøringen i forhold til individets egne ressurser vil frigjøre et fokus som retter oppmerksomheten mot det som holder individet friskt (”salutogenetiske aspekter”). Konklusjonen er at det kan virke som om denne formen for hjelp er mer effektiv enn en gjennomført ”problemløsende” form for rådgivning. Slik sett sees den ressursentrerte vinklingen som en slags ”positiv sirkel”. Med ”problemløsende” menes en form for rådgivning der rådsøker ikke selv bidrar til løsningsarbeidet, men mottar ferdige råd eller tilbud fra den profesjonelle rådgiveren.

Drøfting av ”Sju temaer innenfor empowerment” (s. 157–159):

Lassen viser til de to begrepene ”effektiv” og ”vellykket” rådgivning. Dette kan tolkes i retning av at også kostnads- og tidsbesparende elementer spiller en vesentlig rolle og er en del av målsettingen med empowerment, men det sies ikke eksplisitt hva forfatteren legger i begrepene. Rådgivningsmetoden framstilles som igangsetting av en prosess, og en prosess som er satt i gang må følges opp over tid. En kan vanskelig forstå det slik at prosessen skal/kan drive seg selv, derfor er det ingen grunn til å tro at ”effektiv” betyr noe annet enn effektiv i forhold til å oppnå det som er hensikten. Tidsmessig vil jeg anta at det går raskere å servere en rett (”gi service”) enn å invitere gjestene med på matlagingen (”prosess”). Her sees et skille som er gjennomgående i artikkelen. Det skilles mellom fortiden som noe negativt der

det ble gitt passiv hjelp (å ”gi service”), og den positive nåtiden som preges av aktivitet i hjelpeprosessen (”hjelp til selvhjelp” og ”prosess”). Den negative måten å beskrive fortiden på, er gjenkjennbar som beskrivelse av institusjonslivet som noe entydig negativt, den gang vi stod foran integreringsbølgen på 1970-tallet. I ettertid kan det synes som om det var viktig å mobilisere folket (studenter, lærere og så videre) for reformene, og da ble denne typen historiebeskrivelser også benyttet. Som lærerstudent på 1970- og -80-tallet husker jeg fortsatt gleden og stoltheten jeg hadde over å være en del av den lyse framtida der alle mennesker skulle verdsettes likt. Integrerings- og inkluderingsidealene var tydelige tegn på hvor mye lengre vi var kommet i utvikling. Söder (1994. I Simonsen og Johnsen, 2007) kaller fenomenet ”kronologisk imperialism”. Historien er sjelden endimensjonal og fortida har ofte noen verdier, men i Norge har den pedagogiske utviklingen vært preget av pendelbevegelser. Når en epoke, en læreplan eller undervisningsteori har vært ”ut” og over, har man i liten grad oppsummert hvilke erfaringer det kunne være verdt å bygge videre på. Pendelen har beveget seg fram og tilbake. Det har vært et utpreget savn hos mange pedagoger at det har blitt gjort så få forsøk på å oppsummere erfaringer før en ny retning overtar for den gamle. I Lassens positive omtale av empowerment som metode og de mulighetene den åpner opp for, savner jeg et mer nyansert syn på fortidas servicebetonte metoder. Fantes det virkelig ingen fordeler med den måten vi praktiserte på tidligere?

Innledningsvis i kapitlet nevner Lassen, som sentrale temaer innenfor empowerment, viktigheten av å forløse rådsøkerens egne krefter og tilrettelegge for videre utvikling. Jeg ser ikke dette uten videre som uproblematisk. I maktoverføringsprosessen, der rådsøkers egne krefter skal danne grunnlaget for videre utvikling, er spørsmålet om en kan være trygg på at ethvert rådsøkende menneske vil velge å bruke sine krefter på en positiv måte slik at det fører til økt mestringsevne, utvikling og styrking. En kan videre problematisere hva og hvordan den rådsøkende bør utvikle seg. Lassen synes å tenke på positiv mestringskompetanse som noe ethvert menneske bærer med seg, men som av en eller annen grunn kan være blokkert. Dette synet harmonerer med hennes humanistiske grunnsyn, men det er et savn i teksten at det ikke sies noe om hva som legges i begrepet mestringskompetanse og hvem som skal bestemme hva den består i.

Hva slags mestringskompetanse trengs eksempelvis for å være gode foreldre? Dette spørsmålet finnes det en mengde faglige, teoretiske og erfaringsbaserte velbegrunnede svar på. I lys av empowerment som rådgivningsmetode kan ikke spørsmålet ha noe fasitsvar. Svar

på rådsøkers problemstillinger og veien videre skal ideelt sett finnes av rådsøker selv, og rådgiver må ha evne til å tåle svarene uansett om de er utenfor det hun oppfatter som riktig. Problemet er imidlertid at de fleste profesjonelle aktører innenfor omsorgsvesenet sitter med en forestilling om hva som er kompetente og velfungerende foreldre. Ord som klinger godt i denne sammenhengen er *ansvarlige, selvstendige og autonome individer som handler rasjonelt og normativt*. Langt på vei kan vi beskrive de gode foreldrene som handlende subjekt, moralsk forpliktete og som medspillere i tråd med samfunnsnormene. Virkeligheten har definitivt flest slike individer, men hva med de foreldrene som er voldelige, pedofile, narkomane eller kronisk kriminelle? Det finnes voksne mennesker som ikke forholder seg til ”rett” og ”galt” i forhold til normene i samfunnet, og det er ikke sikkert at de opplever dette som manglende mestringskompetanse – snarere tvert om. Hvor langt skal vi gå i å bruke rådsøkers egne krefter og kompetanse i utviklingen av mestringskompetansen? Spørsmålet aktualiserer problemstillingen om foreldrenes valg på vegne av barna, og om det virkelig er slik at ethvert menneske kan tilskrives sosiale egenskaper og egnethet i forhold til avgjørelser og livsvalg? Det kan også være aktuelt å undre seg over hvor godt foreldrene kjenner det enkelte barns behov. Det savnes en diskusjon av hvor rådgivers ansvar begynner og slutter, slik at en unngår at empowerment kan føre til ansvarsfraskrivelse fra rådgiverens side. Foreldrenes ansvar for å være ”barnets advokat” er et moment som heller ikke problematiseres.

I artikkelen benevnes det at det avgjort har vært langt mer ”vellykket og effektivt” å gi rådgivning i form av å sette i gang en prosess basert på at rådsøkers egne krefter frisettes og videreutvikles – enn å ”gi service”. Det opereres med en svart-hvitt-tenkning der en forkaster alt som har vært før til fordel for det nye som kommer nå. I historiens lys har det ofte vist seg at deler av tidligere erfaring kan være noe å bygge videre på, mens andre deler bør forkastes. Det kan vel hende at det noen ganger er både praktisk og riktigst å ”gi service”?

Det å tenke seg at en kan bygge på rådsøkers egne krefter og mestringskompetanse i rådgivningssammenheng, minner om den vitenskaplige filantropiens oppdagelse av viljen som det sentrale styringsobjekt (Villadsen, 2004). 1880-tallets filantropi anså ikke de fattiges elendighet og fremmedgjorthet som konstant. Tvert imot, de antok at det under overflaten, som var preget av håpløshet, apati og avhengighet, fantes menneskelige karaktertrekk som kunne vekkes og stimuleres. Disse karaktertrekkene var eksempelvis *ansvarlighet, viljestyrke og trangten til å være selvstendig*. Filantropistene så verdien av å møte mennesket slik det er,

og å se etter bestemte, iboende egenskaper hos den enkelte. Oppgaven var å befri klienten og fjerne det som blokkerte for og hindret hennes frie vilje. Filantropistenes ”befrielseslogikk i det sosiale arbeidet” (Villadsen, 2004, s. 258) ble kalt selvoppreisning og kan tydelig sees igjen i myndiggjørelses- eller empowermentperspektivet. Lassens omtale av empowerment kan oppfattes slik at rådsøker må ha hjelp til å frigjøre egne krefter og mestringskompetanse som ligger nedfelt i mennesket, men som blokkeres av mentale sperrer. Gjennom ulike rådgivningsteknikker skal disse kunne forløses og føre til at individet får økt mestringsfølelse.

I Lassens artikkel sies det eksplisitt at empowerment har to mål knyttet til seg: mestringsopplevelse og styrking. Som fagperson kan en vanskelig bestride at et individ eller gruppe som opplever mestring får bedret sin selvfølelse og ganske sikkert kommer styrket ut av prosessen. Målsettingen virker veloverveid og passende i denne sammenhengen. Spørsmålet som likevel tvinger seg fram er: Hvordan skal dette skje? Hvordan sikre at de gode målsettingene oppfylles? Det utledes i artikkelen at det skal skje gjennom tilrettelagt opplæring og videreutvikling av eksisterende kompetanse i rådgivningssituasjonen. Styrkingen blir således en konsekvens av de deler av prosessen som fører til mestringsopplevelse og utgjør selve resultatet av rådgivningssituasjonen. Dette høres tilforlåtelig ut. Men hvordan skal mestringsopplevelsen oppstå i et samfunn som ikke makter å følge opp sine egne lover og rettigheter i forhold til funksjonshemmede. Sol Albertsen har fortalt om vanskelighetene og den uforstand hun som mor støtte på, mens hun prøvde å få hjelp til å forstå sitt barn (jf. pkt. 1.2). Fra egen praksis har jeg opplevd den lange dragkampen det kan være for å få tak i nødvendige hjelpemidler i hverdagen, tilstrekkelig pedagogisk støtte, praktisk avlastning, økonomisk stønad eller effekten av Oslos nye samkjøringskrav ved bruk av Transporttjeneste for funksjonshemmede (TT-ordningen). Dette er en ordning som medfører at blinde og uføre ikke når fram til jobben i tide. Det kan se ut som om de nevnte blokkeringene og mangelen på mestringsopplevelser i stor grad er knyttet til hjelpeapparatet i vårt land, som ikke på noen måte står klar til å yte hjelp når det trengs. Til stadighet presenteres historier om foreldres kamp for å få de mest selvfølgelige ytelser. I Kveldsnytt (NRK 1, 31. mars 2011) ble professor Jan Tøssebro intervjuet om en kartlegging han hadde foretatt om lovbrudd, begått av ulike kommuner, mot psykisk utviklingshemmede. Han kunne dokumentere en skremmende tendens til at integreringsvisjonene og HVPU-reformen har blitt etterfulgt av lover som systematisk blir brutt på grunn av manglende prioriteringer og lite penger i kommunekassene. Professor i offentlig rett, Ståle Eskeland (1986), kaller dette en ”systemfeil” og knytter fenomenet til et begrep han kaller ”rasjonerte ytelser”. Dette er

lovpålagte krav som er undergitt budsjettmessige prioriteringer. Mange av lovene i vår velstandsstat er av denne art. Det gjelder for eksempel ”rett til helsehjelp” som betyr at du har rett til øyeblikkelig hjelp, men ikke rett til behandling, derimot har du rett til å stå på en *venteliste* for behandling. Slik kan vi leve med gode lover og intensjoner som ikke nødvendigvis fører til handling. Det kan se ut som om vi har et samfunn med et lovverk som ikke passer inn i dagens politiske vilje og virkelighet. En kan undre seg over om dette er noe av grunnen til at oppmerksomheten rettes mot individets blokkeringer framfor samfunnets mangler og undertrykkingsmekanismer. Empowerment sett i denne sammenhengen, kan fort bli et spørsmål om å styrke rådsøkerens evne til å overskride sin mentale fastlåsthets snarere enn å befri klienten fra de sosiale vilkår og betingelser hun er prisgitt (Villadsen, 2004).

Det skal ikke underslås at også menneskers egne psykiske blokkeringer kan begrense eller forhindre utvikling og framgang i et menneskeliv. Disse vil imidlertid vanskelig kunne bearbeides alene om de praktiske vanskene dominerer i livet. Som rådgiver for barn og foreldre har jeg opplevd at de daglige, synlige vanskelighetene er det første som problematiseres og havner på rådgiverens bord. Erfaringsmessig må disse hindringene ryddes av veien før det kan bli snakk om empowerment, styrking og dypere mestringsopplevelser. I Lassens artikkel kan det se ut som om de materielle spørsmål er sekundære eller irrelevante siden de ikke blir nevnt spesifikt, og en kan spørre seg om frigjøringen av mestringsopplevelse kan foregå uten å bekjempe og bøte på belastende samfunnsbetingelser.

Mobilisering av støtte beskrives av Lassen som vesentlig for å lykkes med denne formen for rådgivning. Det er ressursmulighetene som eksisterer uavhengig av profesjonelle instanser, som i denne sammenheng er i fokus – eksempelvis utvidet familienettverk og frivillige organisasjoner. I teksten problematiseres ikke det å fristille rådsøker i forhold til integrering i lokale fellesskaper. Det pekes tvert om på at det her ligger et ubrukt ressursgrunnlag. Det er muligens riktig at man i noen grad kan ha nytte av frivillige, positive og uutnyttede ressurser innenfor lokalsamfunnet. Likevel bør en ta med i diskusjonen muligheten for at rådsøker knytter seg til krefter i det sivile samfunn som ikke bare fungerer oppbyggende. Det er ikke utelukkende gode krefter som virker i lokalmiljøene, og problemet blir hvilke styringsmekanismer som skal kontrollere de valg som gjøres. Den store overgrepssaken som ble avslørt i Alvdal kommune i 2011, viste en subkultur som var en del av lokalmiljøet. Dette miljøet fungerte som et nettverk som opprettholdt overgrepene over tid, noe som gjorde barnas lidelse og situasjon enda verre. Det var mange voksne involvert i overgrepssaken, og

det var ikke barna som ble hørt av barnevernets representanter. Videre må det framheves at vektleggingen av familienettverk, frivillighetssentraler og nabostøtte fort kan bli en sovepute for et økonomisk tungt belastet helse- og sosialbudsjett.

Partnerskapsmodellen og hvordan rådgiveren støtter råde søkeren blir av Lassen beskrevet som ”like vesentlig som hvilke ressurser som blir mobilisert”. Partnerskapsmodellen beskrives av Hilton Davis (1995) som en motsats til ekspertmodellen. Ønsket om gjensidighet i rådgivningsarbeidet, at alle parter forplikter seg og er gjensidig avhengige av hverandre er hovedtrekkene i partnerskapsmodellen. Det understrekes at denne gjensidigheten er et mål til tross for det asymmetriske forhold som profesjonell rådgivning preges av.

Partnerskapsmodellen harmonerer godt med tenkningen innenfor empowerment. Det er vanskelig ikke å gi sin tilslutning til Davis’ beskrivelse av hvordan en tenker seg at foreldrene skal tas med på råd, involveres på alle nivå, ikke overstyres av eksperter og så videre. Likevel savner jeg problematisering av tidsbruk og en realitetsorientering i forhold til praksisfeltet. Hva med utredning av barnets situasjon i en familie som har gitt sin tilslutning til å arbeide i partnerskap? Bell (1993) viser at det finnes flere faktorer enn bare de rette holdningene hos sosialarbeideren som er avgjørende for å lykkes (jf. pkt. 3.1).

Lassen beskriver viktigheten av å ta hensyn til råde søkers totale livskontekst (systemisk og økologisk perspektiv). Hun understreker at ”rådgivers holdninger, utvidede kommunikasjonsferdigheter og empatisk innlevelse og oppmerksomhet” har avgjørende betydning for resultatet av rådgivningen. Viktigheten av å avslutte prosessen med ”*respekt for rådgivers valg*” understrekes. I den historiske gjennomgangen ble det vist til bakgrunnen for at kravet om empowerment vokste fram. Historieskriverne peker på at opptakten var sterkt profesjonskritisk, og målsettingen var å øke råde søkers handlekraft, råderett og makt over seg selv, sin situasjon og sitt liv. Gjennom dette utfordres profesjonenes tradisjonelle autoritets- og maktposisjoner. Profesjonelle som vil arbeide ut fra empowermentposisjonen, må være villige til å omdefinere sin tradisjonelle ekspertrolle til å arbeide som en ressurs på brukernes premisser (Askheim, 2003). Dette kan føre til spenninger i forhold til rådgiverens mandat og dobbeltrolle overfor råde søker. Meningen er å hjelpe til selvstendighet, men det ligger også en legitim kontrollfunksjon nedfelt i enhver sosialarbeiders arbeidsinstruks (Rønning, 2005). Ifølge Rønning (2007) er det vanskelig, om ikke umulig, å gi fra seg styringen, bortsett fra innenfor helt rygge rammer. I et aktiviseringsprosjekt der man knyttet brukermedvirkning til tanken om at aktivisering ville føre til økt livskvalitet (Andreassen, 2004a og b), viste det seg

at medvirkningsmålsettingen ble en trussel mot målet om økt arbeidslivdeltakelse. En av prosjektmedarbeiderne uttrykte det slik:

Når vi skulle dele makten med deltakerne, så var det mye som ble satt på spill. Hva deltagerne gjorde kunne få fatale konsekvenser for hvordan dette prosjektet skulle ende. Deltagerne kunne rett og slett bli en trussel, og det gjorde oss veldig frustrerte. De som dette prosjektet var ment for, kunne true resultatene. (Ørstadvik, 1995, s. 92).

Dette er klar tale om dilemmaene en kan oppleve ved å skulle ”ha respekt for rådsøkers valg”. Det kan være vanskelig å se for seg at fagfolk, som representerer systemet, og er forpliktet til å ivareta gitte politiske målsettinger, skal kunne akseptere handlinger og synspunkter som går på tvers av disse. En kan tenke seg at rådsøker kan få være med å bestemme så lenge deres synspunkter ikke kommer i konflikt med fagfolkenes syn (Pettersen og Simonsen, 2010). Ifølge Rønning (2007) er det ”vanskelig å tenke seg at det skulle skje en reell maktoverføring fra fagfolk og hjelpeapparat til brukerne.” (s. 39). Han argumenterer med at det ville fungere udemokratisk, fordi fagfolk er underlagt demokratisk folkevalgte styringsorganer som tar vare på helheten, ikke bare den enkelte bruker. Dessuten vil det kunne gi en uakseptabel mangel på forutsigbarhet. Det kan igjen få budsjettmessige konsekvenser, noe som i sin tur kan gå utover andre aktører.

I oppsummeringen av kapitlet møter vi trosaspektet. Troen på at alle mennesker har iboende krefter som vi kan bygge på og videreutvikle framheves. Denne troen danner et prinsipielt fundament, sies det. Tro som grunnlag for handling og rådgivning handler i første rekke om Lassens menneskesyn som videre legges til grunn for empowermentprinsippenes betydning. Den positive vinklingen mot mulighetenes land, et menneskesyn som ser alle mennesker i optimismens og mulighetenes lys. Jeg henviser her for øvrig til min utgreiing om menneskesynet i empowerment (jf. pkt. 3.3.4.). Den motsatte måte å se mennesket på vil være å si at man er prisgitt sin skjebne, determinert og at det ikke er noen vits i å prøve å komme videre ut av fattigdom, funksjonsudyktighet eller isolasjon. Rådgivers menneskesyn vil prege arbeidet en utfører, perspektivet på den rådsøkendes muligheter, og hvordan rådgiveren møter rådsøkeren. Det er derfor av stor betydning at det foregår en bevisstgjøring i forhold til egne preferanser på dette området, og på mange måter kan en snakke om hva man ”tror på”, men i like stor grad er det snakk om valg.

Det sies at rådsøkeren må kunne attribuere positive endringer til egne handlinger for å få økt sin følelse av kontroll. Slik kontroll skal igjen føre til at hun tillegger seg hovedansvaret for utviklingen og opplever seg som hovedaktør i eget liv. Dette virker vagt. Det snakkes om

”følelse av kontroll”. Men er det ikke snakk om enten å ha kontroll eller ikke ha kontroll? Hva skjer om følelsen er basert på feil fakta? Da er det en førerløs bil som er på veien, og en kan se for seg at bebreidelsen av seg selv er like rundt hjørnet, fordi en har tatt på seg hovedansvaret uten å ha hatt reell kontroll. Hva som så kan skje med personen er et åpent spørsmål, men at krisen kan bli dypere, diskuteres ikke av Lassen. Fallhøyden kan tenkes å bli stor om rådsøker opplever å ha tatt feil. Madsen (2005) påpeker at: ”En vanlig definisjon på depresjon er manglende samsvar mellom ambisjoner og evner og/eller muligheter til å innfri disse ambisjonene.” Det å bli tillagt hovedansvaret for utviklingen i eget liv, er ikke uten videre problemfritt i en tid der valgmulighetene synes endeløse. Når det gjelder selvrealiseringsmuligheter og depresjonsøkning ser han at en mulig forklaring kan være at; ”mulighetene i dag er så mange at de overgår individets evne til å bedømme alternativene og kapasiteten til å forplikte seg til ett av dem.” (Madsen, 2010, s. 35). Sagt på en annen måte:

Dersom enkeltmennesket mislykkes med å skape en sammenhengende biografisk narrativ som kan gi en følelse av mening, er faren reell for eksistensiell meningsløshet, som i de mest alvorlige tilfeller vil generere depresjon og i verste fall kan resultere i selvmord. (Willig, 2005, ref. i Madsen, 2010, s. 35).

Knappheten i Lassens artikkel må ikke glemmes. Det gjør at forfatteren nødvendigvis må fatte seg i korthet og ikke kan behandle alle forhold. Det må likevel påpekes at det tas få forbehold om ulike faglige betraktningmåter i artikkelen, og det vises liten vilje til problematisering og til å se dilemmaer.

Lassen oppsummerer at ”en konsekvens av denne rådgivningsprosessen kan bli empowerment”. Her tar hun et slags forbehold, hun slår ikke bombastisk fast at det vil skje, men setningen er ufullstendig. Det nevnes et ytterpunkt, én mulighet, men hva om konsekvensen ikke blir empowerment, hva blir det da? Status quo? En negativ utvikling? Det gir hun ikke svar på. Skulle rådgiver derimot lykkes med empowermentarbeidet, vil det medføre at tre vekstprosesser i mennesket foregår samtidig, skriver hun. De sies å virke gjensidig forsterkende. I pensumartikkelen står det: ”Empowerment blir dermed en fjerde vekst som øker proporsjonalt med summen av de tre prosessene.” Det som her hevdes virker forvirrende på denne leseren og gir liten mening til teksten utover å fortelle at vekst i form av læring, som utvidelse av nettverk og personlig anerkjennelse samt synliggjøring av mestring, vil nære hverandre og virke gjensidig forsterkende på resultatet. Nettopp ved å bli bevisst egen styrke og ressurser mener artikkelforfatteren at:

[...] de salutogenetiske aspektene frigjøres, og dermed ”synes det som om denne formen for hjelp er mer effektiv og trolig mer varig enn en ikke kontingent problemløsende rådgivning, hvor aktørene ikke bidrar i løsningsarbeidet, men heller mottar ferdige råd og tilbud.” (Lassen (2008), i Befring og Tangen, 2008, s. 159).

Denne motsetningen som settes opp her er enkel og preget av svart-hvitt-tenkning. Hva med alle dilemmaene spesialpedagoger er nødt til å leve med (Pettersen og Simonsen, 2010)? Konklusjonen synes dessuten temmelig tam sett i forhold til anslaget i artikkelen. I åpningssekvensen kalles vridningen fra problemfokusering til mulighetsfokusering for et *paradigmeskifte*. Relatert til utsagnet om at en vitenskapelig revolusjon skal ha funnet sted, framstår forfatteren som usikker på resultatet av det påståtte paradigmeskiftet.

Min forståelse av ”Empowerment som grunnlag i spesialpedagogisk rådgivningsarbeid” (s. 159–160):

Her beskrives det hvordan prinsippene med videreutvikling av iboende krefter må legges til grunn for framgangsmåter i de konkrete møtene med rådsøker. Det vektlegges at rådgiver må ha et reflektert forhold til både sine verdier, sin praksisteori og sine handlinger. Gangen i rådgivningen er ikke fastlåst, men vil preges av rådsøkerens situasjon, behov og muligheter. Rådgiveren betraktes som en ”los”, med det ansvar og de muligheter som det medfører å skulle lede rådsøker gjennom prosessen med kunnskapstiligning og mobilisering av krefter. Kunsten blir å finne veien som passer den enkelte rådsøker. Det understrekes at i spesialpedagogisk rådgivning kan rådsøker være ulike aktører, men at det som oftest er foreldre eller pedagogisk personale som tar initiativ til å søke hjelp i oppfølging av barnet.

Viktigheten av å frambringe støtten rundt barnet vektlegges og økologisk kartlegging og nettverksmobilisering nevnes spesifikt. Rådgivningsformen vil vanligvis involvere flere systemer i barnets nærmiljø.

Drøfting av ”Empowerment som grunnlag i spesialpedagogisk rådgivningsarbeid” (s. 159–160):

Hva ligger det i begrepene ”økologisk kartlegging” og ”nettverksmobilisering”? En avklaring av begrepene er nødvendig for å kunne se mer inngående på deres betydning i rådgivningssammenheng.

Ifølge Johannesen et al. (2007) kan det økologiske perspektivet knyttes til kybernetikken, en retning innenfor vitenskapsteorien som var opptatt av kommunikasjonstekniske problemer

som for eksempel kontroll, utveksling av informasjon og styring av ulike kompliserte systemer (Bø (1983) referert i Johannesen et al. 2001). Uri Bronfenbrenner (1979) representerer et interessant perspektiv på utviklingsøkologi i forhold til pedagogikken. Hans utgangspunkt var kritikk av utviklingspsykologien og dennes ensidige fokus på enkeltindividet, samt sosiologenes enøyde syn på miljøet og de samfunnsmessige strukturenes påvirkning av individet. Bronfenbrenner ønsket å finne ut hvordan mennesker vokser og sosialiseres i et dynamisk vekselspill. Hans forskning dannet grunnlaget for en bioøkologisk modell som opererer med ulike systemer som påvirker og påvirkes av mennesket. Mikrosystemet representerer det systemet barnet befinner seg i til daglig. Mesosystemet er samspillet mellom mikrosystemen, og eksosystemet er system som befinner seg utenfor rekkevidde, men som påvirker og kan påvirkes av mikrosystemer og av mesosystemet. Makrosystemet representerer politiske og kulturelle tradisjoner som eksempelvis endringer av lovverk og normer. Innenfor utviklingsøkologien hersker et positivt syn på utviklingsmulighetene for den enkelte, og det poengteres at mennesket på ulike måter kan påvirke omgivelsene. Framtida er ikke forutbestemt – determinert. En økologisk kartlegging representerer en omfattende kjennskap til de ulike aktørenes opplevelse av problemet, hvordan aktørene opplever at de samhandler, kartlegging av ressurser/muligheter hos det barnet som er utgangspunkt for rådgivningen, kartlegging av ressurser/muligheter i de mikrosystemene barnet er mest aktiv i, samt kartlegging av ekso- og makrosystemets innvirkning. Kartleggingsarbeidet beskrives som omfattende, og rådgiver bør ha systemkunnskap og evne til å interessere seg for tverretattlig samarbeid på eksosystemnivå (Johannessen et al., 2007, s. 71). Nettverksmobiliseringen kan sees som en naturlig forlengelse av denne typen kartlegging.

Den økologiske kartleggingen blir ikke bare nevnt i forbindelse med empowermentposisjonen i rådgivning, men har hatt stor gjennomslagskraft i det spesialpedagogiske fagfeltet de senere årene. Den økologiske betraktningssåten representerer et helhetlig syn på utvikling, læring og sosialisering, som har møtt lite motstand fra fagfolk (Johannessen et al., 2007). Det kan være flere grunner til dette, men kanskje kjennes det som et trygt fundament fordi vekselvirkningen mellom samfunn og individ kommer så klart til uttrykk. Det råder liten tvil om at en kartlegging basert på så mange ulike kilder vil gi et bedre overblikk over situasjonen enn en rent individrettet utredning. Ut fra egne erfaringer er det vanskelig å forestille seg at spesialpedagoger knyttet direkte til skoler eller i PPT skulle ha mulighet til å bruke så mye tid og ressurser på enkeltelever. Et eksempel fra min praksis kan illustrere denne tidsklemma: En mor med en utviklingshemmet sønn hadde ventet i mange måneder på at en PP-rådgiver

skulle komme i barnehagen for å observere barnet. Da vedkommende endelig hadde tid til å foreta observasjoner, ble det avsatt én time. Konklusjonene om barnets utviklingsmuligheter og veien framover, ble trukket på grunnlag av denne ene timen med observasjon. I BUP finnes det tverrfaglige team som kan gå inn i økologisk kartlegging og i noen grad i nettverksmobilisering. Det kan se ut til at det bare er et lite, eksklusivt utvalg rådsøkere som vil bli en slik kartleggingsprosedyre til del. De aller fleste som skal utredes, motta rådgivning eller tilsvarende vil måtte ta til takke med langt mindre omfattende prosedyrer. De fleste kartleggingsforhold har dessverre fortsatt hovedsakelig sitt fokus rettet mot å finne en diagnose, som igjen kan utløse midler til videre oppfølging (NOU, nr. 18, ”Midtlyng-utvalgets innstilling” (2010).

Min forståelse av ”Første utfordring: å tilrettelegge for møter og møteplasser” (s. 160–161):

Tilrettelegging for et godt møte med den primære rådsøker er beskrevet som den første utfordringen. Det skal råde en trygghet som skal føre til mors (her) involvering, som i sin tur skal føre til en bedret situasjon for barnet. En kan tenke seg at mor er i en sårbar situasjon som rådsøker. Det kan være snakk om nederlagsfølelse som fortvilelse over egen hjelpeløshet og frustrasjon. Det stilles opp en del fordringer til rådgiver: affektiv inntoning til rådsøkers opplevelsesverden, innlevelse i forhold til det å være bekymret forelder, kjenne på følelser som skyld, aggresjon, håp samt at rådsøker ikke må være forutinntatt. Det vektlegges videre at rådgiver må søke å ta inn eksistensielle forhold ved det å være denne moren. Det å anerkjenne morens bekymring sees som vesentlig for barnets framtid og morens identitet. Hennes beskrivelse må tas på alvor slik at styrken og kreativiteten hennes aktiveres.

Grunnleggende rådgivningsferdigheter (som empati, positiv aktelse og genuinitet) som signaliserer engasjement og mottakelighet må komme til anvendelse. Lassen vektlegger at disse egenskapene er like viktige i møte med barnet, læreren og andre mikrosystemer. Signalisering av verdsetting av alle parter, positiv aktelse og evne til å vise utvidet empati for den enkelte så vel som for systemene, gjennom en genuin kommunikasjon med alle. God systemkompetanse, fleksibilitet, oversikt og evne til å møte flere samtidig fordres av en rådgiver som skal arbeide i tråd med disse prinsippene. Slik kompetanse og slike egenskaper hos en rådgiver, kan gi grunnlag for likeverdighet i kommunikasjonen mellom partene. Her understrekes viktigheten av at aktørene skal føle seg møtt for at utviklingsprosessen skal komme i gang,

noe som igjen påvirker hver enkelts eierskap og engasjement i endringsprosessen. Et slikt fellesløft kan sees som en av de sentrale styrkene i empowermenttradisjonen.

**Drøfting av ”Første utfordring: å tilrettelegge for møter og møteplasser”
(s. 160–161):**

Først understrekes det at morens beskrivelse må tas på alvor. Det er viktig å føle seg møtt og tatt på alvor når en, som mor (rådsøker), deler sine innerste tanker og sin bekymring. Det kan være godt for selvfølelsen og motet at noen hører på uten å dømme eller opptre paternalistisk. Et presset tidsskjema, mangel på empati, systemets behov for å finne en diagnose eller mangel på livserfaring hos rådgiver, kan føre til at prosesser stopper opp og at rådsøker ikke føler tillit. Egenskapene som rådgiver blir virkelig satt på prøve når det er snakk om å vise genuinitet og verdsetting av alle parter. Da snakker vi tidvis om det å balansere mellom sterke motsetninger og ulike parters interesser. Det kan stilles spørsmål om det er mulig å vise ”positiv aktelse”, ”å være anerkjennende” eller ”signalisere verdsetting” av alle parter, samtidig som en skal vise ekthet. Det skal ikke underslås at en rådgiver vil kunne komme i situasjoner der tillit og empati kan være sterkere i forhold til mor enn for eksempel læreren, men det er her det skal etterstrebtes profesjonell rolle som balansekunstner.

I avslutningsdelen, der Lassen fokuserer på det første møtet, blir det vektlagt at likeverdighet og prosessens igangsetting er avhengig av at alle aktørene ”føler seg møtt” av rådgiver. Det psykologiske aspektet ved prosessen er tydelig til stede ved at uttrykk som ”å føle seg møtt” blir vektlagt, mens maktoverføring og materielle vilkår er fraværende i denne beskrivelsen av empowerment i spesialpedagogisk rådgivning. Dette styrker min forståelse av Lassens hovedinnretning i forhold til empowermentbegrepets terapeutiske posisjon.

Min forståelse av ”Andre utfordring: å sikre hjelpeprosessen” (s. 161–165):

Denne utfordringen starter etter at kartlegging og kontaktetablering er ferdig. Utfordringene beskrives som kartlegging, undersøkelse av muligheter, definerings av realistiske og relevante mål, valg tiltak og avslutning. Rådgiverens oppgave som leder av prosessen er sentral, og det er vesentlig at rådgiveren evner å reflektere kontinuerlig over modellen som anvendes og om den er relevant for rådsøkerne. Her er jeg usikker på hva slags ”modell” Lassen sikter til for jeg kan ikke se at det står noe eksplisitt om noen modell som setningen kan vise tilbake på.

I denne delen av artikkelen bruker Lassen (2008) mye plass på å skildre grunnleggende rådgivningsferdigheter. Hun omtaler ”dempet entusiasme”, ”oppmerksomhetsferdigheter”, ”positiv fokusering” i kartleggingsprosessen. Dette skiller seg ikke nevneverdig fra de ferdigheter som fordres i de fleste rådgivningsmetoder en benytter i dag. Det er likevel slik at Lassen er tydelig i sin vektlegging av at påpeking av styrker, samt bevisstgjøring av personlige og sosioøkologiske ressurser er av vesentlig betydning i empowerment-sammenheng. Positiv vinkling i arbeidet ansees som vesentlig, likeledes betraktes et godt sakkyndig arbeid som et viktig bidrag til den individuelle kartleggingen og bør sees som en nøkkel i rådgivningsprosessen. Rådgiverens genuine interesse for å undersøke situasjonen fra flest mulig vinkler og deltakelse av så mange aktører som mulig, skal sikre et kartleggingsresultat medfører eierskap, samarbeid og involvering fra alle involverte parter. Det understrekes av Lassen at. ”Alliansedannelse med alle og en ikke forutinntatt holdning både til alles forståelse av problemet og til muligheter for å nå den ønskede situasjonen blir verktøy i å skape interaksjon og samspill mellom partene.” Utfordringene som følger med dette, er ”å oversette prinsippene om empowerment til språk og handlingsmåter innenfor rammen av en samarbeidspreget rådgivningsprosess.” (Lassen, 2008, s. 163).

Språkets betydning som hemmende og fremmende faktor i forandringsprosessen framheves som en vesentlig faktor for rådgivere. Her betones det sterkt viktigheten av å unngå generaliseringer, stempling av problemforståelse, ansvarsfraskrivelse på grunn av fortolkning i forhold til de negative konsekvensene det har for rådgivningssituasjonen.

De forestillinger som preger forståelsen vil kunne variere mye fra person til person. Foreldrenes forestilling kan være sterkt avvikende fra den som preger barnet eller lærerens opplevelse av problemet. Det pekes på viktigheten av å motivere barnet i forhold til nåværende ressurser og arbeide med å peke på utviklingsmuligheter. Med omramming av perspektivet og forandring av mening, tenker Lassen på muligheten det ligger i å dekonstruere sementerte forestillinger hos de involverte parter for å få fram et meningsperspektiv. Uten mening vil det være liten sjanse for å få framdrift eller styrking av positive krefter. Meningen knyttes til hva man kan og er villig til å ta ansvar for, hva man har mulighet til å kontrollere og den rollen man har. Fellesansvaret og eierskapet mellom alle aktørene er det rådgiveren må ha fokus på innenfor empowermentpreget arbeid. Her spiller et felles språk en viktig rolle i muliggjøring av interaksjon og samspill.

Det utheves at rådgivningsarbeid etter empowermentprinsipper ikke må stoppe med en kartlegging, men aktivt oversette denne til handling ved å stimulere til ideforslag, søke etter de beste strategier for de involverte og ha åpenhet i forhold til justeringer og evalueringer. Tankene og ideene skal primært komme fra aktørene, mens rådgiveren bør dele sin informasjon, søke etter ytterligere informasjon og hjelpe de radsøkende til å skaffe seg utvidete sosioøkologiske ressurser. Rådgiveren ansees som en systemkonsulent som samarbeider med aktørene for å finne nye muligheter, og det poengteres at rådgiveren skal tilby assistanse, ikke vente på at den etterspørres. Dette begrunnes med at rådgiveren antas å sitte inne med en systemoversikt som radsøker trenger, samt at det ansees som vesentlig å igangsette handling for å få til styrking. Foreldre og lærere sees som rollemodeller for barnet, og det er derfor viktig at disse handler og ikke forblir hjelpeløse eller passiviserte i forhold til hans/hennes dilemma. Det sies at en igangsetting av rådgivningsprosessen vil fremme håndterbarheten, og struktureringen vil sikre opplevelsen av mestring.

Rådgiverens store utfordring synes å være det å følge radsøkers tempo, krefter og behov, noe som betyr at rådgiver må ha toleranse for det uferdige og ikke framskynde prosessen. Radsøker må få den tiden som trengs for å integrere ny kunnskap, forestillinger og handlingsmønstre. Samarbeidsrådgivning innebærer at rådgiver leder prosessen etter andres rytme. Målet for hele prosessen er styrke og varighet over tid, ikke effektivitet i forhold til hvor raskt avslutningen kommer.

Drøfting av ”Andre utfordring: å sikre hjelpeprosessen” (s. 161–165):

”Andre utfordring”, som omhandler det å sikre hjelpeprosessen gjennom flere stadier, skiller seg ikke nevneverdig fra utfordringer en vil møte gjennom andre rådgivningsmetoder. Her vektlegges språk og grunnleggende kommunikasjons- og rådgivningsferdigheter som danner grunnpilarene i ethvert rådgivningsforhold.

Det finnes likevel enkelte punkter som spesielt utheves i forhold til kombinasjonen empowerment og rådgivning. Det første er grundig, sosioøkologisk kartlegging, som sammen med individuell kartlegging sees som en nøkkel i rådgivningsprosessen. Viktigheten av å ikke stoppe ved en kartlegging, men aktivt oversette den til handling understrekes. Bevisstgjøring av både personlige og sosioøkologiske styrker og ressurser er det andre punktet som utheves i forhold til empowerment i rådgivning. Utfordringene med å ”oversette” prinsippene om empowerment til språk og handlingsmåter innenfor en ramme av samarbeidspreget rådgivning

nevnes spesifikt. Fellesansvaret og eierskapet mellom alle aktørene blir rådgivers hovedfokus innenfor empowermentpreget arbeid. En annen stor utfordring er rådgiverens evne til å tåle å følge rådsøkerens tempo, krefter og behov. Rådgivningsprosessen innebærer at rådgiveren leder prosessen etter andres rytme.

Det jeg finner grunn til å problematisere i Lassens beskrivelse av empowermentpreget rådgivning i denne delen av artikkelen, er tidsaspektet. Det legges opp til en grundig kartleggingsmetode som inkluderer både sosioøkologisk og individuell kartlegging. Kartleggingen knyttet til Bronfenbrenners bioøkologiske modell (1979) er det redegjort for tidligere, og dette er en ressurs- og tidskrevende metode. Kartleggingsmetoden fordrer at relativt mange representanter for de ulike arenaene i barnets liv (skole, foreldre, skolefritidsordning, det utvidede familienettverk og så videre) blir involvert i kartleggings- og nettverksutredningen. I tillegg poengterer Lassen at tid og tempo ikke skal styre prosessen, men rådsøkers krefter, behov og rytme. Dette høres flott og riktig ut, grundighet i alle ledd bør etterstrebes. Tidsfaktoren burde være uinteressant, men den er dessverre altfor nærværende i de fleste av samfunnets omsorgsbaserte tjenester. Lassens artikkel om det empowermentpregede rådgivningsarbeidet beskriver langt på vei en idealkonstruksjon av hvordan en rådgivers arbeid skal foregå. Hvordan vil en rådgiver som er utdannet i disse ideelle tankenes univers, oppleve sin inntreden i arbeidslivet i et samfunn der omsorg sees på som vareproduksjon? Vi er blitt oppdratt og utdannet til at det å gi omsorg består i å se den enkelte hjelpemottager som et unikt individ og ikke minst at det er vesentlig å sette seg i den andres sted. Det er et stort gap mellom det menneskesyn og den tankegang vi utdannes i forhold til, og den virkeligheten vi skal arbeide i. Med et helsevesen bygget på en idé og modell lik bilfabrikken Toyota (Vetlesen i Klassekampen, 5. april 2011), har vi fått en standardisering av omsorg som deler de hjelpetrequende inn i kategorier som skal få samme tilbud. Riktignok er situasjonen ikke helt slik i skole og PPT, men det er stor interesse knyttet til å finne ut hva som "stjeler tid" fra den rene kunnskapsoverføringen (St.meld. nr. 19, "Tid til læring", Kunnskapsdepartementet (2009/2010). Innenfor BUP er det for lengst innført "produksjonskrav" til psykologer, sosionomer og pedagoger. Det forventes en viss gjennomstrømming av klienter. Økologisk kartlegging og nettverksmobiliserings er tids- og arbeidskrevende verktøy som ofte må vike plassen for den langt raskere individrettede utredning og kartlegging. Både i skole og PPT er det i stor grad fokus på å få satt en diagnose som kan utløse ressurser til eleven. Virkelighetens rammebetingelser gjør at det er av stor verdi og interesse at en rådgiver har bevissthet om sosioøkologiske forhold og nettverk.

Min forståelse av ”Tredje utfordring: avslutning og bekreftelse” (s. 165):

Den tredje utfordringen er knyttet til rådgiverens rolle i avslutningsfasen. Denne fasen skal representere den endelige styrkingen av råde søker og består i en ”synlig akseptering og toleranse for råde søkers valg”. I dette ligger det anerkjennelse av råde søkerne som kompetente personer med kontroll over eget livsløp. Dette ansees å være en måte man kan minimalisere deres videre behov for profesjonell støtte på. Rådgiverens oppgave er å bevisstgjøre råde søkeren på egen råderett og oppmuntre ved å vise glede over framgang som oppnås. Vektlegging av råde søkers egen innvirkning i form av innsats, avgjørelser og mestring skal gi aktørene en opplevelse av at resultatet er framkommet som produkt av deres egeninnsats. Målet er at råde søker gjennom dette arbeidet ikke bare skal ha fått tak i egne krefter, men også skal ha lært en generaliserbar problemløsningsstrategi.

Drøfting av ”Tredje utfordring: avslutning og bekreftelse” (s. 165):

I min forståelse av denne teksten, minimaliseres den profesjonelle rådgiverens funksjon, mens råde søkers kompetanse og beslutningsmyndighet frislippes fullstendig. Dette prinsippet kan virke instrumentelt og mekanisk i måten det blir argumentert på. Hvordan kan en være sikker på at styrkingen av råde søker er sikret ved at hennes valg aksepteres og tolereres? Mennesker er forskjellige, og ikke alle ønsker, eller kjenner seg i stand til, å foreta valg. Om en er usikker på om valget en har tatt er riktig, behøver ikke valgmuligheten å styrke vedkommendes følelse av kompetanse. Dersom det i tillegg skulle vise seg å være et dårlig valg, kan det tvert i mot føre til en svekket følelse av egenkontroll og kompetanse på sikt. ”Bakkebyråkratens” (Lipsky, 1980) dilemma, som er en posisjon preget av å befinne seg mellom barken og veden, blir særlig tydelig i denne fasen. Her stilles det krav til aksept av råde søkers løsningsvalg og samtidig er det strenge krav til lojalitet mot den overordnede forvaltning og ledelse. Det betyr at fagpersonen må manøvrere i spenningsfeltet mellom lojalitet til brukerne og lojalitet til myndighetene. Fagpersonens bevissthet i forhold til egen rolle og hvem en til syvende og sist sverger lojalitet til – kommer for alvor i fokus. Det er ikke uten videre slik at fagfolk ønsker å gi slipp på sin makt, spesielt ikke dersom det fører til merarbeid i en ellers presset hverdag.

Det kan være et spørsmål om rådgiverens aksept og toleranse av valg som virker ukloke eller lite formålstjenelige, virkelig er etisk forsvarlig. I spesialpedagogisk rådgivning, der barnet ofte er representert av foresatte, kan det også være et spørsmål om ikke den profesjonelle må overprøve beslutninger som en mistenker vil ha negativ effekt på barnets framtid.

Min forståelse av ”Konklusjon og vurderinger” (s. 165–166):

Lassen understreker at utfordringen i det å arbeide på denne måten, er å sikre at ”systemene” ivaretar menneskenes muligheter for trivsel og utvikling. Dette kan best gjøres ved å styrke de personene som er ansvarlige for systemene. To sirkulære prosesser beskrives som viktige i denne sammenhengen. Den ene består av barnet/ungdommen, foreldrene og pedagogene, mens den andre er klassemiljøene/arbeidsmiljøene, skole/arbeidsplass og hjemmet/bo-miljøene. Det gjentas at rådgiver må ha utvidet empati, positiv aktelse og genuin interesse for systemene så vel som for individene. Som rådgiver må en kunne ta et overordnet perspektiv med oppmerksomhet på flere personer, dimensjoner og nivåer samtidig. Innlevelse i de forskjellige aktørene og bevissthet om hvordan de påvirker hverandre, skal sikre et positivt samspill framover. Kartlegging med mulighetsfokus er sentralt, og ut fra kartleggingen skal en søke å løse opp i forsteinede oppfatninger, frambringe alternativ språkbruk og nye forestillinger. Motivasjonen for å gjennomføre ulike tiltak vil øke ved at ressurser og tiltak blir løftet fram i lyset. Arbeidet bør være brukernyttig og systemoppbyggende, men dette fordrer at rådgiveren har ferdigheter både i forhold til individ- og systemutvikling. Effekten av denne typen arbeid synes å være mer holdbar enn den tradisjonelt individrettede, og dette forsvarer større tids- og energibruk i denne fasen. PPT er pålagt å utvikle kompetanse for å arbeide systemrettet, men det understrekes at det ikke er nok. Dersom arbeidsforholdene i PPT ikke legges til rette for å virkeliggjøre prinsippene om empowerment som metode, vil det forbli et ubrukt prinsipp. Det vises videre til at grundig kartlegging, tilrettelegging for læringsopplevelser og oppfølging av disse tar tid. Veien til virkeliggjøring av visjonene går dermed gjennom helhetlige og langsiktige prioriteringer. Det pekes på at PPT er egnet til å kunne klare en slik jobb, da den kan følge barns utvikling gjennom hele oppveksten. Liv Lassen avslutter med en appell om styrking av PPT og andre tjenester som arbeider for å sikre barn- og unges psykiske helse, slik at empowerment virkeliggjøres som metode til beste for barn/unge og systemer som trenger støtte til utvikling av sitt potensial.

Drøfting av ”Konklusjon og vurderinger” (s. 165–166):

Et av forskningsspørsmålene i denne oppgaven er: Hvordan framstilles og begrunnes empowermentbegrepets plass i rådgivningsfagets pensum og litteratur? I Lassens konklusjon og avslutning er mye av plassen viet til momentet om at empowerment som metode innebærer å sikre ”systemene”. Dette for å sørge for at systemene skal kunne ivareta menneskene på en best mulig måte. Det beskrives i teksten hva slags ”systemer” forfatteren har i tankene. For

meg virker det som om Lassen er mest opptatt av de helt nære systemene og at det er de som bør være gjenstand for rådgivers oppmerksomhet. De systemene som blir beskrevet i artikkelen er pedagog, sammen med barn/ungdom og foreldre, eller klasse miljø, bomiljø og skole. Det vesentlige fokus i rådgivningsarbeidet synes her å være knyttet til de blokkeringer som kan oppstå, samt arbeidet med å holde kanalene åpne slik at alle leddene i systemet styrkes. I relasjon til empowermentbegrepets posisjon, synes det som om systemrettet arbeid i liten grad er et maktmobiliseringsanliggende. Også her ser det ut til at teksten retter seg mer mot den terapeutiske posisjonen av begrepet. Inntrykket forsterkes ved beskrivelsen av hva som ansees som viktige rådgivningsegenskaper/-ferdigheter i denne sammenhengen. Det er de rent kliniske ferdighetene som framheves. Det gjelder også i relasjon til oppmerksomheten rettet mot systemet. Lassen peker på viktigheten av å løfte fram ressurser og muligheter for å øke radsøkers motivasjon til å gjennomføre tiltak, men hun konkretiserer ikke hva slags ressurser hun sikter mot. Mener hun menneskelige eller materielle ressurser? Muligens er det flere typer ressurser hun har i tankene, men en konkretisering hadde vært ønskelig. Videre pekes det på ”mulighetene” som må legges til rette og ”prioriteringer” som må gjøres for å muliggjøre empowerment som arbeidsmetode. Her spør jeg: Hva slags ”muligheter” og ”prioriteringer” sikter hun til? Det kan være økonomiske, tidsmessige, organisatoriske muligheter/prioriteringer, og det kan være interne/eksterne prioriteringer hun tenker på, men heller ikke her konkretiseres det. En kan derfor ikke slå fast med sikkerhet om det er snakk om politikk i stor målestokk eller om det er mindre betydelige sammenhenger det fokuseres på.

I sluttsatsen har forfatteren en konkret og klar appell. Appellen tar for seg en ren styrking av PPT og andre tjenester som sikrer barn og unges psykiske helse, og må således sees som et innlegg i en politisk debatt eller som en appell om økonomiske prioriteringer. Dette er helt atypisk for resten av artikkelen, men på denne måten gjøres empowermentmetodens skjebne avhengig av om det skjer en styrking av disse tjenestene eller ikke. Ropet om prioritering er helt forståelig og betimelig, men empowerment og maktoverføring begrenses likevel i konklusjonen til bevisstgjøring av styrker hos individ og system. Mulighetsfokuset som betones, ser ikke ut til å være grenseoverskridende i forhold til maktmobilisering. Det ser ut til å begrense seg til mulighetene innenfor eksisterende rammer og i forhold til utvikling av individene. Til tross for at Liv Lassen trofast har tatt med systemperspektivet i sin redegjørelse for empowerment, er det den terapeutiske posisjonen av begrepet som er dominerende i hennes artikkel. Det er også viet forholdsvis stor plass til de praktiske rådgivnings-

ferdighetene, mens empowermentposisjonen ikke problematiseres. I siste avnitt av dybdestudiet av denne artikkelen vil jeg se på om det er noe som kan sies å særprege den språklige framstillingen.

4.3.2 Analyse av språklige virkemidler I artikkelen

Ved tekstanalyse, kan teksten både betraktes ut fra innhold og form. Begge betraktningmåtene kan bidra til belyse teksten (Kjeldstadli, 1999). Gjennom å sette fokus på språklige og formmessige virkemidler, er det mulig å analysere seg fram til om det skulle finnes en skjult mening i teksten, ved blant annet å lytte etter tomrom i teksten, undersøke ordvalg og hvilke retoriske virkemidler som er tatt i bruk.

I utgangspunktet valgte jeg å se på ordbruken rent kvantitativt, ved å telle hvor hyppig enkeltord er benyttet og vurdere om det er spesielle ord som framheves. Det er fire verb som blir gjentatt til sammen 39 ganger i løpet av 13 siders tekst. Disse fire verbene er: å styrke (12), å støtte (11), å hjelpe (8) og å mestre (8). Langt på vei kan en si at disse fire verbene representerer samme mening, og antonymene i noen grad kan bli sammenfallende. Antonymene er ord som: å svikte, å svekke og å feile. Dette er interessant fordi den positive ordbruken i artikkelen fører med seg assosiasjoner i forhold til det motsatte, som noe negativt. Det er likeledes fire substantiver som er flittig brukt – 44 ganger til sammen: utvikling (16), strategi (10), ressurs (10) og muligheter (8). Motsatsen til disse ordene havner også på ordlista med negativt fortegn – en forbinder ikke mye positivt ved ordene: tilbakegang, problem/umulighet, mangel på strategi eller ressursmangel. Disse ordene blir underforstått motsatsen til empowerment og mulighetsfokusering. Teksten bygges ikke opp som en tosidig motsetning, som for eksempel strid–fred. Den bygger en harmoniserende, positiv framstilling av de muligheter som åpnes ved bruk av empowerment som metode. På mange måter kan teksten i seg selv sees som en forlengelse av budskapet om å styrke individer og systemer gjennom å fokusere på muligheter. Teksten peker i liten grad på mulige utfordringer eller skjær i sjøen, og leseren aner alle de negative, uuttalte ordene som preger metoder som ikke ansees å være ”empowering”.

Verbene styrke, støtte, mestre og hjelpe er så nært beslektet i meningsinnhold at de langt på vei kan ansees som synonymmer til hverandre. Dette gjelder også i noen grad for de mest brukte substantivene. Effekten av å bruke ord som er så nært beslektet innholdsmessig og ved gjentakelse mange ganger i løpet av få sider, er at budskapet ”bankes inn” i mottageren

(Kjeldstadli, 1999). Assosiasjonene til propaganda og reklame er nærliggende, fordi teksten ikke tar opp motforestillinger eller refleksjon rundt barrierer en kan møte på i arbeidet med empowermentprinsippene. Dette momentet, mangelen på refleksjon rundt kompleksiteten i empowermentbegrepets ulike posisjoner, representerer det Kjeldstadli (1999) benevner som ”rungende taushet”. Det er tomrom i teksten, noe som påtakelig ikke er til stede, og hva forteller det? Fravær kan tale, og her synes det å være fravær av problematisering omkring temaets begrensninger. Empowermentbegrepets radikale opphav nevnes, men ikke linken til markedsliberalisme eller terapeutisk posisjon. Hvorfor ikke? Når Lassen velger å ta opp opprinnelsen til begrepet, kan man undre seg over om valget falt på den radikale motmakt forståelsen av empowerment, fordi det tradisjonelt har en bedre klang enn den markedsliberalistiske tilknytningen innenfor omsorgssektoren.

Retorisk er Lassens artikkel også interessant. Retorikk er ”læren om hvordan en i skrift eller tale skal henvende seg til et publikum” (Kjeldstadli, 1999, s. 189). I antikken var et hovedemne innenfor retorikken valget av stil. Stil ble delt inn i tre nivåer, alt etter følelsesintensiteten en ønsket å oppnå. I valg av den lave stilen, *docere*, var ønsket å belære og være saklig i framstillingen. Mellomstilen, *delectare*, ble valgt om ønsket var å behage, etablere en positiv forbindelse til tilhørerne eller skape positive følelser til taler eller sak. Humor trekkes fram som et godt virkemiddel i mellomstilen. *Movere*, ble brukt om den høye stilen, der målet var å bevege, frambringe engasjement og mane til øyeblikkelig handling. Ved å kartlegge stil og følelsesmessig leie artikkelforfatteren har benyttet seg av, kan dette fortelle noe om formålet med teksten. En kan benytte ulike grep for å bestemme hvilket nivå en tekst ligger på.

Ordbruken er sentral. Er det valgt ladde ord? Hvilke ord er valgt framfor andre? Skiftes det mellom synonymmer og gjentakelse som virkemidler og hvordan er grammatikken? Artikkelen til Lassen er tidligere beskrevet i forhold til positiviteten som preger språket, bruk av samme ord, synonymmer som benyttes gjentagende og mangelen på motforestillinger i teksten. Teksten fungerer agitatorisk. Det kan virke som om forfatteren har til hensikt å skape engasjement og bevege leserne til å handle etter oppskriften. Dette krones med å bruke et agitatorisk grep, der rådgivningsmetoden kobles til et påstått paradigmeskifte. En student med framtiden foran seg, vil nødvendigvis føle seg vel ved tanken på å være en del av denne revolusjonerende nye, optimistiske og framtidsrettede rådgivningsmetode. Hvem vil ikke være på det rette toget når det går? Artikkelen kan etter mitt syn plasseres i den høye stilen – *movere*.

5 Avsluttende refleksjon i et metateoretisk perspektiv

Denne teoretiske oppgaven har vært delt i to studier som sammenføres gjennom en dokumentanalyse og drøfting av Liv Lassens fagartikkel fra 2008. I første del av studien har det blitt arbeidet med å belyse empowermentbegrepet. Det har blitt satt søkelys på historisk framvekst, det ideologiske og politiske landskapet som omslutter begrepet samt den utstrakte forståelsen av empowerment som metodisk hjelpemiddel på forskjellige fagområder. Ulike posisjoner av begrepet har blitt definert. Empowerment som motmakt, terapeutisk posisjon og markedsliberalistisk forståelse utgjør bærebjelkene i definisjonen.

Hovedkonklusjonen i denne delen av studien dreier seg om å erkjenne kompleksiteten i begrepet empowerment og dets mange uttrykksformer. Det gjelder å forholde seg til de mange fortolkningene av begrepet på ulike tidspunkt og i mange sammenhenger for å kunne bestemme og undersøke fenomenet. Den faglige bevisstheten hos profesjonelle hjelpearbeidere er avgjørende for de konsekvenser bruken av empowerment får. Faren med stadig skiftende begrep som faller lett i munnen, er at ingen tar til motmæle. Løsningen kan bli at enhver definerer ordet slik at det passer med egne interesser og faglig utsyn (Rønning, 2007). I *Empowerment på dansk* (Andersen et al., 2000) understrekes risikoen ved å ta en teori fra en samfunnstype (Latin-Amerika, USA, England og Canada) og overføre til en annen type samfunn (Danmark), og forfatterne sier (s. 40): ”Dette viser seg ved at mange profesjonelle i det sociale og sundhedsfaglige system ”oversætter” empowerment i den ramme de kender og er fortrolig med.”

Andersen et al. (2000) framholder at begrepskompleksiteten blir vanskelig å fastholde. Empowerment oversettes dermed ofte til vekst i selvverd eller økt selvtilit, og blir således gjort om til en psykologisk term. Dette avspeiler kun en del av empowermentbegrepets betydning og gjenspeiler for eksempel ikke det kritiske samfunnsperspektivet.

I andre del av denne studien har Liv Lassens artikkel (2008): *Hvordan empowerment-prinsippene kan anvendes som metode i spesialpedagogisk rådgivning* (Befring og Tangen (red.), 2008, s. 154–167), blitt brukt til å belyse problemstilling og forskningsspørsmål: *Empowermentprinsippenes relevans for spesialpedagogisk rådgivning – muligheter og*

begrensninger? Hvordan framstilles og begrunnes empowermentprinsippets plass i rådgivningsfagets pensum?

Det er utvilsomt slik at en vridning mot et mer ressursorientert perspektiv og empowerment som prinsipp for spesialpedagogisk rådgivning vil kunne føre til en synliggjøring av den enkelte radsøkers evner og muligheter. Som alternativ til et paternalistisk rådgivningskonsept, passer prinsippene om empowerment og brukermedvirkning langt bedre inn i vår tidsånd preget av medbestemmelse og krav om individuelle løsninger. Som vist i punkt 3.3.4 baserer empowermentprinsippene seg på bestemte holdninger og et optimistisk menneskesyn. De fleste mennesker vil ha glede og nytte av å føle seg møtt, synliggjort og akseptert som kompetente i møtet med hjelpeapparatet.

Til tross for at Liv Lassen beskriver økologisk systemteori som uløselig tilknyttet prinsippene om empowerment som metode i spesialpedagogisk rådgivning, sees hennes begrunnelse for å benytte empowerment først og fremst som en ny, utfyllende og framtidsrettet metode for rådgivere. Metoden har som mål å hjelpe mennesker til å oppnå kontroll med og styring over eget liv. Men empowerment er ikke først og fremst en metode som retter seg mot individet. Den begrepsmessige gjennomgangen viser at sentrum i den opprinnelige definisjonen av empowerment er fellesskapet. Individets kontroll og ledelse må forstås i sammenheng med dets sosiale og politiske omgivelser (Andersen et al., 2000). Ressurstankegangen er sentral innenfor empowerment. Det gjelder både menneskelige- og sosioøkologiske ressurser, politisk innflytelse og sosial rettferdighet. I tillegg avspeiler empowerment et bestemt verdigrunnlag som forutsetter bevissthet relatert til samfunnets mange kompliserte og nivådelte konflikter, så som ulikhet, urettferdighet, undertrykkelse og fordelingspolitisk skjevhet. Riktignok avslutter hun artikkelen med en appell om å satse på PPT, men det kan ikke sees som noe annet enn et velment utspill for å styrke en utarmet tjeneste. Gjennom analyse og drøfting av Lassens artikkel har det ikke vært mulig å identifisere problematisering av de nevnte forhold. Den deskriptive delen av hennes metode synes å være preget av en idealistisk innstilling, og det synliggjøres ved at teksten ikke problematiserer hverken empowermentbegrepet eller metoden som sådan. Empowermentprinsippene i forbindelse med spesialpedagogisk rådgivning beskrives av Lassen som et brudd med alt det dårlige og preges av det Söder (1994. I Simonsen og Johnsen, 2007) kaller ”kronologiske imperialisme”.

5.1 Paradigmeskifte?

Bakgrunnen for spørsmålet som stilles i oppgavens tittel ”Empowerment: – Et paradigmeskifte i spesialpedagogisk rådgivning? er at Lassen (2001) bruker nettopp paradigmeskiftebegrepet til å karakteriserer prinsippene om empowerment som metode i spesialpedagogisk rådgivning.. Det hun sikter til er vridningen fra problemfokus til fokus på muligheter, fra behandling av individet til individet i system og den tosidige prosessen der både råde søker og systemene rundt må stimuleres for å oppnå gode vekstvilkår. Hun vektlegger prinsippet om ”hjelp til selvhjelp” og tilrettelegging for maksimal vekst ved frambringning av iboende krefter.

Selvrealisering er en gammel idé (jf. s. 66) som har fått et voldsomt oppsving i det 20. århundre. Det kan selvsagt diskuteres hva et paradigmeskifte er, og svaret er avhengig av hvordan begrepet defineres. Det kan synes som om paradigmeskiftebegrepet i dag brukes i langt flere, og mindre betydningsfulle, sammenhenger enn det som passer den opprinnelige definisjonen til Kuhn (1962). Endringen fra problemfokusering til mulighetsfokusering, fra fokus på individet til individet i system kan vanskelig sees som en ”vitenskapelig revolusjon” på linje med Evolusjonsteorien. Filantropien på 1800-tallet var preget av det samme (s. 64). Likeledes kan en spørre seg om nye metoder kan karakteriseres som paradigmeskifter. Dette til tross, det skal ikke underslås at endringen av fokus kan ha vært betydningsfull og kan ha ført til kvalitative endringer i rådgivningsvirksomheten blant de rådgivere som har vært reelt opptatt av empowerment og brukermidvirkning (Rønning, 2007). Ideene om velferdsytelser har endret seg radikalt på enkelte områder ved at fokus er flyttet fra behandling, tilbud og ytelser til forebygging, og sunnhetsfremmende egenhandling. Paradoksalt nok øker diagnostiseringsviljen samtidig. Det er derfor nærliggende å konkludere med at empowerment og brukermidvirkning nok ikke har endret virkeligheten i like stor utstrekning som markedsførerne langt på vei har lovet (Rønning, 2007).

5.2 Metateoretisk refleksjon

For å unngå at teorier blir vedtatte sannheter (teorier er tross alt teorier) og for å kunne vurdere sannhetsgehalten i teoriene, kan man trenge et metasyn. Et metateoretisk nivå kan ifølge Anne-Lise Løvlie Schibbye: ”betraktes som et utkikkstårn med lyskastere på teoriene.” (Schibbye, 2009, s. 21). Fra dette utkikkstårnet kan det være enklere å vurdere teoriene

relative gyldighet, deres avhengighet av tidsånd og opphav påvirket av mennesker med ulike forutsetninger. Et slikt perspektiv gir større frihet i relasjon til ”rådende syn i tiden” og gir en mulighet for å få øye på hva som virkelig er nytt, ikke bare ”ny vin på gamle flasker”.

Schibbye (2009) betoner viktigheten av at metanivået skal fange opp historiske prosesser, slik at ”kruttet ikke oppdages hvert tiår.” (Schibbye, 2009, s. 19).). Et annet poeng hun understreker, er at begrepsbruken innenfor forskjellige teorier kan ha ulik betydning selv om begrepene er de samme. For å få oversikt over hva begrepsbruken betyr i de ulike sammenhengene, kan vi bruke et meta-ståsted. Dette sees i begrepene empowerment og brukermedvirkning versus markedsliberalisme og motmakt.

Teorienes makt er enda en grunn for å sette ”lyskasteren på”. Uten distanse og godt lys kan teorier som står sterkt forhindre videre utvikling av kunnskap. I et vitenskapelig lys, skal teorier ideelt sett være verdinøytrale, men både metateori og teorier har klart verdimessig grunnlag og retning. I rådgivningssammenheng er det viktig at rådgivers teoretiske grunnsyn er klargjort, i motsatt fall kan den enkeltes etiske ansvar bli utydelig (Schibbye, 2009). Når et begrep, en teori og/eller en ideologi får stor innflytelse i forskrifter, lover og faglitteratur, er det maktpåliggende at profesjonelle er seg bevisst det innhold og den verdimessig forankring teorien har. Dette gjelder også teorien om empowerment. Teorier påvirker praksis og får således stor makt over de studentene som skal ut i den spesialpedagogiske virkelighet. Et kjernepunkt i denne sammenheng er den faglige bevisstheten og refleksjonen over de ideer vi målbærer, og om empowerment harmonerer med det grunnsynet vi ønsker å ha i vår praksis.

Som Drapela (1990) understreker er det viktig for en rådgiver å ha teorigrunnlag for sin praksis. Med utgangspunkt i spesialpedagogisk rådgivning, der meningen er å hjelpe mennesker med spesielle behov til å oppnå optimale vekstvilkår synes det naturlig å velge en teoretisk retning som har fokus på menneskenes mulighet for vekst. Det finnes flere beslektede rådgivningsretninger som kan være brukbare med dette for øye.

Mitt teoretiske ståsted må sies å være preget av praktikerens tro og tvil. I utgangspunktet er jeg tiltrukket av eksistensialismens mulighetsfokusering i forhold til kriser og tanken om at alle mennesker har valgmuligheter. Allikevel må en spørre seg: I hvilken grad en kan si at mennesket egentlig er fritt og kan foreta prinsipielt frie valg? Mennesker som har ansvar for barn som er født med eller har ervervet sykdommer eller funksjonshemminger, er i mindre grad enn andre frie til å ta de valg de ønsker. De er blant annet avhengig av et hjelpeapparat som fungerer og av barnas helsesituasjon fra dag til dag. I spesialpedagogisk praksis blir dette

et enda vanskeligere spørsmål, fordi det her dreier seg om grupper av marginaliserte mennesker. Her synes det å kreve enda større bevissthet og egenressurser for å foreta reelt frie valg. Mitt teoretiske ståsted er preget av dette tvisynet, og jeg hevder derfor at det kan være noe å hente fra ulike teorier. Det er av respekt for foreldre, barn og unge at spesialpedagogen/rådgiveren skal velge sin teori og praksis, og det er viktig ikke å framstå som profesjonelle bedrevitere. Det gjelder å unngå ”den spesialpedagogiske fristelsen til å erstatte refleksjon med bekjennelse.” (Kirkebæk intervjuet av Simonsen og Morken, 2011). For å unngå denne fristelsen kreves det årvåkenhet og vilje til fagkritisk refleksjon. Denne velviljen er bakgrunnen for min gransking av empowerment og den betydningen den har fått for spesialpedagogiske rådgivning.

Litteraturliste

- Albertsen, S. (2010. 3. november). Dagsavisen.
- Andersen, M. Lundemark, Brok, P., Nørlund, J. & Mathiasen, H. (2000). *Empowerment på dansk*. Fredrikshavn: Dafolo forlag.
- Andreassen, T.A. (2004a). Brukermedvirkning, politikk og velferdsstat. Arbeidsforskningsinstituttet Oslo: *Arbeidsforskningsinstituttets skriftserie, nr. 13*.
- Andreassen, T.A. (2005b). Brukermedvirkning i praksis – faglig fortolkning av politiske mål. I Dahle, R. og Thorsen, K., *Velferdstjenester i endring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Andrews, T. (1999). “Makt og helse – et kritisk blikk på forebyggingsideologien”. I Røiseland, A., Andrews, T., Eide, A.H. & Fosse, E. (red.): *Lokalsamfunn og helse. Forebyggende arbeid i en brytningstid*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 65–82.
- Andrews, T. (2002). *Tvetydige ideologier og motstridende krav. En studie av endringer i den norske helsestasjonsvirksomheten*. Doctoral dissertation, Universitetet i Bergen: HEMIL-senteret, Bergen
- Andrews, T. (2003). ”Nytt” ideologisk grunnlag for forebyggende helsearbeid – en diskusjon av syn på makt og endring. I *Tidsskrift for velferdsforskning*, nr. 1(6), s. 30–42.
- Andrews, T. (2004). Fra ekspert til samarbeidspartner. I Dahle, R. og Thorsen, K. (red.): *Velferdstjenester i endring. Når politikk blir praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Antonovsky, A. (1988): *Unraveling the Mystery of Health*. San Francisco: Josey-Bass Publishers.
- Askheim, O.P. (1998). *Omsorgspolitiske endringer – profesjonelle utfordringer*. Oslo: Ad Notam, Gyldendal.
- Askheim, O.P. (2003). *Fra normalisering til empowerment. Ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede*. Oslo: Gyldendal.
- Askheim, O.P. og Starrin, B. (red.) (2007). *Empowerment i teori og praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Askheim, O.P. (2009). ”Brukermedvirkning – kun for verdig trengende?” *Tidsskrift for Psykisk Helsearbeid*, vol. 6, nr. 1, s. 52–59.
- Askheim, O.P. (2010). Rehabilitering og empowerment. I Thommesen, H. (red.). *Rehabilitering som politikk, virksomhet og studiefelt*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Askheim, O.P. (2010). ”Empowerment: Ansikt til ansikt gir innsikt”. *Fontene forskning*, Et tidsskrift for Fellesorganisasjonen (FO), nr. 2, s. 17–21.
- Befring, E. (2007). *Forskningsmetode med etikk og statistikk*. 2. utgave, Oslo: Det Norske Samlaget.

- Befring, E. (2008). Spesialpedagogikk: problemområder, perspektiver, muligheter. I E. Befring og Tangen (red.). *Spesialpedagogikk*, 4. utgave. Oslo: Cappelen.
- Bell, M. (1999). Working in Partnership in Child Protection: The conflicts. *British Journal of Social Work* 29, pp. 437–455.
- Braye, S. (2000). "Participation and Involvement in Social Care: An Overview". I Kemshall, H. and Littlechild, R. (red.). *User Involvement and Participation in Social Care. Research Informing Practice*, pp. 9–28.
- Braye, S. and Preston-Shoot, M. (1995). *Empowering practice in social care*. Philadelphia: Open University Press.
- Braye, S. (2002). "Participation and Involvement in Social Care: An Overview". I Kemshall, H. and Littlechild, R. (eds.). *User Involvement and Participation in Social Care. Research Informing Practice*, pp. 9–28.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, Ma.: Harvard University Press.
- Brown, C. and Rigma, C. (1989). "New Disability Services: the critical role of staff in a consumer-directed empowerment model of service for physically disabled people". *Disability, Handicap & Society*, vol. 4, no. 3, pp. 241–257.
<http://psycnet.apa.org/psycinfo/1989-12278-001>
- Bruininks, R.H. (1991). "Presidential Address 1991. Mental Retardation: New Realities, New Challenges". *Mental Retardation*, vol. 29, no. 5, pp. 239–251.
- Bylov, F. (2010). *Den store løsladelse. En kulturhistorisk beretning om empowerment-bevægelserne blant utviklingshemmede 1980–95*. Doctoral Dissertation, University college, Syddanmark.
- Carkhuff, R. (1987). *The Art of Helping*. Massachusetts: Human Resource Development Press, Inc.
- Christophersen, Y. (2009). *Frisk nok. Lev bedre med kronisk sykdom*. Oslo: Aschehoug.
- Clarke, J. (2005). New Labour's citizens: activated, empowered, responsabilized, abandoned? *Critical Social Policy*, 25(4), pp. 447–463.
- Croft, S. and Beresford, P. (1996). "The Politics of Participation". I Taylor, D. (red.). *Critical Social Policy*, pp. 175–198.
- Cushman, P. (1995). *Constructing the self, constructing America: a cultural history of psychotherapy*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- de Shazer, S. (1994). *Words were originally magic*. New York: W.W. Norton.
- Davis, H. (1995): *Rådgivning til foreldre med kronisk syke og funksjonshemmede barn*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

- Dalrymple, J. and Bruke, B. (1997). *Anti-Oppressive Practice. Social Care and the Law*. Buckingham: Open University Press.
- Drapela, V.J. (1990). The Value of Theories of Counselling Practitioners. I *International Journal of the Advancement of Counselling* (13), pp. 19–26.
- Dunst, C., Trivette, C. & Deal, A. (1988). *Enabling and Empowering Families*. Cambridge, Mass.: Brookline Books.
- Dunst, C., Trivette, C. & Deal, A. (1994). *Supporting & Strengthening Families. Methods, Strategies and Practices*. Cambridge Mass.: Brookline Books.
- Egan, G. (2002) *The Skilled Helper. Problem-Mangement Approach to Helping*. Pacific Grove, Calif: Brooks/Cole Publishing.
- Ehrenreich, B. (2010): *Livets lyse sider. Hvordan den hemningsløse dyrkelsen av positiv tenkning har underminert Amerika*. Oslo: Oktober.
- Einarson, H. og Sandbæk, M. (1997). Forebyggende arbeid og hjelpetiltak barneverntjenesten – med vekt på myndiggjørende praksis. *NOVA, Temahefte*, nr. 2/97 http://www.nova.no/asset/3626/1/3626_1.pdf
- Enerstvedt, R.Th. (1989). *Vitenskap som pedagogikk*. Oslo: Falken.
- Eskeland, S. (1986). ”Ressurser, rettsikkerhet og forvaltningens ansvar”. I *Samfunn, rett, rettferdighet: festskrift til Torstein Eckhoffs 70-årsdag*. Red.: Bratholm, A., Opsahl, T. & Aarbakke, M., s. 293–310. Oslo: TANO
- Everett, E.L. og Furseth, I. (2004). *Masteroppgaven. Hvordan begynne – og fullføre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Faureholm, J. (1996). *Fra livsstilsklient til medborger*. København: Munksgaard-Rosinante.
- Faureholm, J. (1999). *Forældrekompete i udsatte familier – empowerment i praksis*. Århus: Systime.
- Fay, B. (1996). *Contemporary Philosophy of Social Science*. Australia: Blackwell Publishing.
- Flemming, J. and Ward, D. (1999). Research as empowerment: The social action approach. I Shera, W. and Wells, L.M. *Empowerment Practice in Social Work*. Toronto: Canadian Scholar's Press Inc.
- Forebygging.no, Kunnskapsbase for rusforebyggende og helsefremmende arbeid. <http://www.forebygging.no/en/>
- Forsberg, E. og Starrin, B. (red.) (1997). *Frigjørande kraft. Empowerment som modell i skola, omsorg och arbetsliv*. Göteborg: Förlagshuset Gothia.
- Freire, P. (1974). *De undertryktes pedagogikk*. Oslo: Gyldendals Fakkell-bøker.

- Fuglseth, K. (2007a). Historisk forskning. I Fuglseth, K. og Skogen, K. (red.). *Masteroppgaven i pedagogikk og spesialpedagogikk. Design og metoder*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Fuglseth, K. (2007b). Kjeldegranskning. I Fuglseth, K. og Skogen, K. (red.). *Masteroppgaven i pedagogikk og spesialpedagogikk. Design og metoder*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Fuglseth, K. (2007c). Vitenskapsteori og hermeneutikk. I Fuglseth, K. og Skogen, K. (red.). *Masteroppgaven i pedagogikk og spesialpedagogikk. Design og metoder*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Gall, M.D., Gall, J.P. & Borg, W.R. (2007). *Educational Research. An introduction*. 8th edition. Boston: Pearson International Edition.
- Garnezy, N. (1994). Reflections and commentary on risk, resilience and development. pp. 1–19 I Haggerty et al. *Stress, risk and resilience in childhood and adolescents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibson, C.H. (1991). A concept analysis of empowerment. *Journal of Advanced Nursing*, no. 16, pp. 354–361.
- Gibson, C.H. (1995). The process of empowerment in mothers of chronically ill children. *Journal of Advanced Nursing*, no. 21, pp. 1201–1210.
- Godal, B.-T. (2011). Intervju i NRK, Dagsnytt Radio.
- Gjærum, B., Grøholm, B. & Sommerschild, H. (1998). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Guitérrez, L.M. (1990). "Working with women of color: An Empowerment Perspective." *Social work*, vol. 35, pp. 149–153.
<http://www.radpsynet.org/teaching/gutierrez.html>
- Gyldendal rettsdata. http://www.rettsdata.no/login_beta.php
- Habermas, J. (1981). *The Theory of Communicative Action*. London: Beacon Press.
- Hammerlien, Y. og Larsen, E. (1997). *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hansen, K.B. (1996). "Myndiggjøring. Om empowerment som metode i sosialt arbeid". *Embla*, nr. 6, s. 43–47.
- Høydal, K. (1992). "Å sortere i det terapeutiske landskap – om teori som oppmerksomhetsledende redskap". I Bae, B. og Waastad, J.E. (red.). *Erkjennelse og anerkjennelse. Perspektiv på relasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johannessen, E., Kokkersvold, E. & Vedeler, L. (2007). *Rådgivning. Tradisjoner, teoretiske perspektiver og praksis*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kaldal, I. (2003). *Historisk forskning, forståing og forteljing*. Oslo: Det Norske Samlaget.

- Kierkegaard, S. (1962): *Søren Kierkegaards Samlede verker 1–20*. Utgitt av Drachmann, A.B., Heiberg, J.L. & Lange, H.O. København: Gyldendal.
- Killén, K. (2008). *Sveket. Omsorgssvikt er alles ansvar*. 2. opplag. Oslo: Kommuneforlaget.
- Kirkebæk, B. (2010). *Almakt og afmagt. Specialpedagogikkens holdninger, handlinger og dilemmaer*. København: Akademisk Forlag.
- Kjeldstadli, K. (1997). Å analysere skriftlige kilder. I Fossaskaret, E., Fuglestad, O.L. & Aase, T.H. (red.). *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjønstad, A. (2007). *Helserett*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Krogh, T. (2009): *Hermeneutikk. Om å forstå og fortolke*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kreuzer, M. og Rosendal, N. (red.). *"Family Support" – empowerment af forældre i internationalt perspektiv*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Kuhn, T.S. (1964). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: Phoenix Books.
- Langslet, G.J. (1999). *LØFT*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Langslet, G.J. (2005). *Gi hverandre et LØFT*. 2. opplag. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lassen, L.M. (1998). *Parenting children with rare progressive disabilities. A study of parents' needs related to stress and coping*. Doctoral Dissertation, Department of Special Needs Education, Faculty of Education, University of Oslo.
- Lassen, L.M. (2000). Psychological Theories of Development Underlying the Counselling Process. pp. 1–29. I SPED 4000 *Rådgivning og innovasjon*, s. 1–19. 2006. Oslo: Universitetet i Oslo. Det utdanningsvitenskapelige fakultetet, Institutt for spesialpedagogikk.
- Lassen, L.M. (2000). *Profesjonalitet i spesialpedagogisk Rådgivning*. Oslo: UPI, Akademika.
- Lassen, L.M. (2004). *Rådgivning. Kunsten å hjelpe*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lassen, L.M. og Midkiff, A. (2007). Making Inclusion Work. I Redmond (ed.) *Exploring style: Enhancing the capacity to learn?*, pp. 401–411. Dublin: Trinity College Press.
- Lassen, L.M. (2008). Hvordan prinsippene i empowerment kan anvendes som metode ved spesialpedagogisk rådgivningsarbeid. I Befring, E. og Tangen, R. (red.). *Spesialpedagogikk*, 4. utgave. Oslo: Cappelen.
- Laverack, G. (2005). *Public Health – power, empowerment and professional practice*. London: Palgrave Macmillan.

- Lazarus, R. and Folkman, S. (1991). The Concept of Coping. I Monat, A. and Lazarus, R. (eds.). *Stress and Coping*, pp. 283–325. New York: Guilford.
- Lovdata. <http://lovdata.no/>
- Lipsky, M. (1980). *Street-Level Bureaucrats*. New York: Russel Sage Foundations.
- Løken, K. Husom (red.) (2007). *Lave stemmer skal også høres: verktøykasse for brukervedvirkning*. Stange/Hamar: Brukerforum.
- Madsen, O.J. (2010): *Den terapeutiske kultur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- McFadden, D.L. and Burke, E.P. (1991). Developmental disabilities and the new paradigm. Directions for the 1990s. *Mental Retardation*, 1(29), pp. iii–vi.
- Menon, S. (2001). Employee Empowerment: An Intergrative Psychological Approach. *Applied Psychology: An Intergrative Review*, 50(1), pp. 153–180.
- Miller, A.B. and Keyes, C.B. (1996). "Awareness, Action, and Collaboration: How the Self-Advocacy Movement is Empowering for Persons With Developmental Disabilities". *Mental Retardation*, vol. 34, no. 5, pp. 312–319.
- Morken, I. (2011). Allmakt og avmakt. Bokmelding i *Spesialpedagogikk*, 2-2011, s. 52–53.
- NESH (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteer.
<http://www.etikkom.no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>
- Nordahl, T., Sørli, M.-A., Manger, T. & Tveit, A. (2007): *Atferdsproblemer blant barn og unge. Teoretiske og praktiske tilnærminger*. 2. opplag. Bergen: Fagbokforlaget.
- Pettersen, K.-S. og Simonsen, E. (2010). *Anerkjennelse og profesjon*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
- Rappaport, J. (1981). In praise of Paradox: A Social Policy of Empowerment. I *American Journal of Community Psychology*. 9(1), pp. 1–25.
<http://www.press.uillinois.edu/journals/ajp.html>
- Rappaport, J. (1987). Terms of Empowerment/Exemplars of Prevention: Toward a Theory for Community Psychology. I *American Journal of Community Psychology*, 15(2), pp. 121–148. <http://www.press.uillinois.edu/journals/ajp.html>
- Regjeringen.no. Informasjon fra regjeringen og departementene.
<http://www.regjeringen.no/nb.html?id=4>
- Ringdal, K. (2007). *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. 2. utgave. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Rogers, C. (1965). *Client-centered Therapy: Its current practice, implication and theory*. Boston: Houghton Mifflin Company.

- Rogers, C. (1990). Client-centered therapy, I Kirschbaum, H. and Henderson, V.L. (eds.) *Carl Rogers Dialogues*, pp. 9–41. London: Constable.
- Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity. *B. Journal of Psychology*. no. 147, pp. 598-611. <http://www.tandf.co.uk/journals/titles/00223980.asp>
- Rutter, M. (2000). Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings and policy implications. I: Shonkoff, J.P. and Miesels, S.J. (eds.), *Handbook of Early Childhood Intervention*, 2nd edition, pp. 651–682. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryles, S.M. (1999). "A concept analysis of empowerment: its relationship to mental health nursing". *Journal of Advanced Nursing*, 29(3), pp. 600–607. <http://www.journalofadvancednursing.com/>
- Røkenes, O.H. og Hansen P.-H. (2002). *Bære eller bryte: kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rønning, R. og Solheim, L.J. (1998) *Hjelp på egne premisser?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Rønning, R. (2004). *Omsorg som vare? : kampen om omsorgens sjel i norske kommuner*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Rønning, R. (2005). Den institusjonelle ydmykingen. I *Nordisk sosialt arbeid*, 2(25), s. 111–121. <http://www.idunn.no/ts/nsa>
- Rønning, R. (2007). Brukermedvirkning og empowerment – Gammel vin på nye flasker? I Askheim, O.P. og Starrin, B. (red.) *Empowerment i teori og praksis*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Sandbæk, M. og Tveiten, G. (red.) (1996). *Sammen med familien: arbeid i partnerskap med barn og familier*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Schibbye, A.-L.Løvlie (1996). Anerkjennelse: En terapeutisk intervensjon? I *Tidsskrift for den norske psykologforening*, (33) s. 530–537.
- Schibbye, A.-L.Løvlie (2002): *En dialektisk relasjonsforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schibbye, A.-L. Løvlie (2010): *Relasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Selle, P. (1989). *Desentralisert velferd: meir velferd og meir demokratisik velferd?* LOS-senter, notat, 40.
- Selvhjelp.no. Nasjonalt kompetansesenter for selvorganisert selvhjelp. <http://www.selvhjelp.no/no/Selvhjelp/>
- Sigstad, H.M. Høybråten (2003). *Mestring, livskvalitet og håp hos voksne med antistoffdefekter. Kartlegging og utvikling av intervensjon*. Doctoral Dissertation, Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo, Norge.
- Sigstad, H.M. Høybråten (2004). Brukermedvirkning – alibi eller realitet? I *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening*, nr. 1, s. 63–64. <http://tidsskriftet.no/article/953601>

- Simonsen, E. (2007) Innledning. I Simonsen, E., Johnsen, B.H. (red.) *Utenfor regelen. Spesialpedagogikk i historisk perspektiv*. s. 7–27. Oslo: Unipub.
- Simonsen, E. og Morken, I. (2011). Intervju med Birgit Kirkebæk: ”Jeg er så enormt trett av moteord”. I *Spesialpedagogikk 2-2011*, s. 22–25.
- Skogen, K. (2004): *Innovasjon i skolen. Kvalitetsutvikling og kompetanseheving*. 2. opplag. Oslo: Universitetsforlaget.
- Slettebø, T. (2000). Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. *Nordisk sosialt arbeid*, nr. 2, s. 75–85. <http://www.idunn.no/ts/nsa>
- Solum, E. (1993). *Normalisering. Grunnlag og mål for omsorg*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Solum, E. og Stangvik, G. (1987). *Livskvalitet for funksjonshemmede, bind 2: Et hjelpemiddel for planlegging og utvikling av tiltak og tjenester*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sommerschild, H. (1998). Mestring som styrende begrep. I Gjærum, B., Grøholt, B. og Sommerschild, H. (red.). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*, s. 21–63. Oslo: Tano Aschehoug.
- Stang, I. (1998). *Makt og bemyndigelse: om å ta pasient- og brukermedvirkning på alvor*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Starrin, B. (1997). Empowerment som tankemodell. I Forsberg, E. og Starrin, B. (red.). *Frigjørande kraft. Empowerment som modell i skola, omsorg og arbeidsliv*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Starrin, B. (2007). ”Empowerment som livsinnstilling: Kan vi lære noe av Pippi Langstrømpe? I Askheim, O.P. og Starrin, B. (red.): *Empowerment i teori og praksis*, s. 59–71. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Storstein, M. (2011). Filmen ”Brevet til Jens” – rettighetsfesting av borgerstyrt personlig assistanse. Vist på den 7. nordiske handikaphistoriske konferansen, Oslo 06.05.2011.
- Söder, M. (1992). ”Normalisering og integrering: Omsorgsideologier i et samfunn i endring”. I Sandvin, J.T. (red.): *Mot normalt? Omsorgsideologier i forandring*. s. 41–66. Oslo: Kommuneforlaget.
- Sørensen, M. og Graff-Iversen, S. (2001). Hvordan stimulere til helsefremmende atferd? *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, nr. 121(6), s. 720–724. <http://tidsskriftet.no/article/279435>
- Thesen, J. og Malterud, K. (2001). ”Empowerment” og pasientstyrking – et undervisningsopplegg. I *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, nr. 13, s. 1624–1628. <http://tidsskriftet.no/article/330818>
- Thommesen, H. (red.) (2010). *Rehabilitering som politikk, virksomhet og studiefelt*. Oslo: Gyldendal akademiske.
- Thompson, N. (1993). *Anti-Discriminatory Practice*. London: Macmillan.

- Tranøy, K.E. (1993). *Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Traustadóttir, R. (2001). Research with others: Reflections on Representation, Difference and Othering. I *Scandinavian Journal of Disability Research*, no. 3:2, pp. 9–28.
- Trädgårdh, L. (2000). *Empowerment och egenmakt*. Stockholm: Timbro/CVV.
- Tveiten, S. (2006). *The Public Health Nurses' Client Supervision*. Doctoral Dissertation, Faculty of Medicine, University of Oslo, Norway.
- Tveiten, S. (2006). *Den vet best hvor skoen trykker... Om veiledning i empowermentprosessen*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Tössebro, J. (2011, 31. mars). NRK1 Kveldsnytt.
- Vetlesen, (2011, 5. april). Innlegg i debatten om helseforetaket. *Klassekampen*.
- Villadsen, K. (2004). *Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for å gjøre fattige og utstødte til frie mennesker*. København: Hans Reitzels forlag.
- Wislow, G. and Barnes, M. (1993). User Involvement in Community Care: Origins, Purposes and Applications. *Public Administration*, (71), pp. 279–299.
- Wormnæs, O. (2005). *Om forståelse, tolkning og hermeneutikk*. I kompendium for SPED 4010, Vitenskapsteori og forskningsmetode. (2009). Oslo: Institutt for spesialpedagogikk.
- Ørstavik, S. (1995). *Hjelp – et dilemma. Om pasienters medvirkning i behandlingen*. Hovedoppgave. Oslo: UiO.
- Øverenget, Einar (2007). *Livets øyeblikk*. Oslo: Aschehoug.
- Åkerstrøm Andersen, N. (1999). *Diskursive analysestrategier: Foucault, Koselleck, Loclau, Luhmann*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Offentlige dokumenter

FN's barnekonvensjon (1989).

FN's menneskerettighetserklæring (1948).

Kunnskapsløftet (2006) Læreplan for grunnskolen.

Lov om barnehage (2005).

LOV-1991-12-13-81 Lov om sosiale tjenester m.v. (sosialtjenesteloven).

<http://www.lovdatab.no/all/nl-19911213-081.html>

LOV-1992-07-17-100 Lov om barneverntjeneste (barnevernloven).

<http://www.lovdatab.no/all/hl-19920717-100.html>

LOV-1998-07-17-61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova).

<http://www.lovdatab.no/all/nl-19980717-061.html>

LOV-1999-07-02-61 Lov om spesialisthelsetjenesten m.m. (spesialisthelsetjenesteloven).

<http://www.lovdatab.no/all/nl-19990702-061.html>

LOV-1999-07-02-63 Lov om pasientrettigheter (pasientrettighetsloven).

<http://www.lovdatab.no/all/hl-19990702-063.html>

LOV-2005-06-17-64 Lov om barnehager (barnehageloven).

<http://www.lovdatab.no/all/tl-20050617-064-005.html>

LOV-2006-06-16-20 Lov om arbeids- og velferdsforvaltningen (arbeids- og velferdsforvaltningsloven) (NAV-loven).

<http://www.lovdatab.no/all/nl-20060616-020.html>

LOV-2009-06-19-65 Lov om fylkeskommuners oppgaver i folkehelsearbeidet (folkehelseloven), <http://www.lovdatab.no/all/nl-20090619-065.html>

Nasjonal plan for selvhjelp, IS-1212 (10/2004): Sosial- og helsedirektoratet.

Nasjonale retningslinjer for diagnostisering og behandling av voksne med depresjon i primær- og spesialisthelsetjenesten, IS-1561 (2009-2010). Helsedirektoratet.

NOU 1991:10 Flere gode leveår for alle. Sosialdepartementet.

NOU 1997:2 Pasienten først! Ledelse og organisering i sykehus. Helse- og omsorgsdepartementet.

NOU 1998:18 Det er bruk for alle: styrking av folkehelsearbeidet i kommunene. Sosial- og helsedepartementet.

NOU 2001:22 Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer. Sosial- og helsedepartementet.

NOU 2000:12 Barnevernet i Norge – Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer. Barne- og familiedepartementet.

NOU 2009:18 Rett til læring. (Midtlyngutvalgets innstilling). Kunnskapsdepartementet.

Ot.prp. 8 (1999–2000): Om lov om endring i lov 13. desember 1991 nr. 81 om sosiale tjenester mv.

Ot.prp. 29 (1990–1991): Om lov om sosiale tjenester m.v.

Ot.prp. 87 (2004–2005): Om lov om råd eller anna representasjonsordning i kommunar og fylkeskommunar for menneske med nedsett funksjonsevne m.m.

Ot.prp. 47 (2005–2006): Om lov om arbeids- og velferdsforvaltningen (arbeids- og velferdsforvaltningsloven).

Publikasjon I-1088: Regjeringens strategiplan for barn og unges psykiske helse – sammen om psykisk helse. Helsedepartementet (2003).

Rammeplan for barnehagens innhold (2006).

St.meld. 25 (1996–1997): Åpenhet og helhet. Om psykiske lidelser og tjenestetilbudene. Sosial- og helsedepartementet.

St. meld. 34 (1996–97): Resultater og erfaringer fra Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede og veien videre. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

St.meld. 25 (2005–2006): Mestring, muligheter, mening. Framtidas omsorgsutfordringer. Helse- og omsorgsdepartementet.

St.meld. 19 (2009–2010): Tid til læring – oppfølging av Tidsbruksutvalgets rapport. Kunnskapsdepartementet.